

YAŞAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ATATÜRK DÖNEMİ SANAYİLEŞME
POLİTİKALARI

GİZEM ŞİŞMANOĞLU

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Serpil KAHRAMAN

2017 İZMİR

TEZ JÜRİSİ ONAY SAYFASI

Tez Danışmanı olarak bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

Yrd.Doç.Dr.Serpil KAHRAMAN

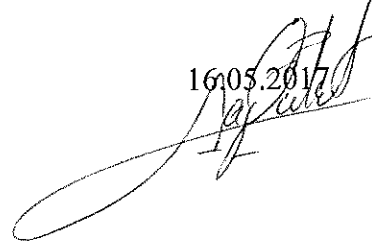
16.05.2017

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

Doç.Dr.Çağrı BULUT

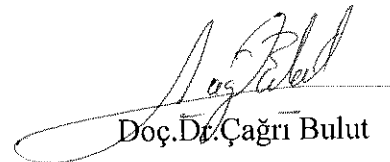
16.05.2017

Bu tezi okuduğumu ve görüşüme göre yüksek lisans derecesi için bir tez olarak kapsam ve nitelik açısından tam olarak yeterli olduğunu onaylarım.

Doç.Dr.Aykan CANDEMİR

16.05.2017

Doç.Dr.Çağrı Bulut

Enstitü Müdürü

ÖZ
ATATÜRK DÖNEMİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI
Gizem ŞİŞMANOĞLU

Yaşar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Yüksek Lisans Programı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu Lozan Anlaşması ile başlamıştır. Bunun yanı sıra devletin finansman temelinde hiç bir ekonomik olanağı yoktu. Atatürk Cumhuriyet'i ilan etmeden önce 1923 yılının 17 Şubat – 04 Mart tarihleri arasında 1. İzmir İktisat kongresini toplamıştır. Atatürk, Türkiye Ekonomisini büyük bir başarı ile yönetmiştir. 16 yıl süren bu dönemin ilk 7 yılında dış ticaret dengesi açık vermesine rağmen takip eden ikinci 7 yılda ise aynı dış ticaret dengesi pozitif gelişme göstermiştir.

1929-1939 İktisadi devletçilik yılları olarak adlandırılmakta olup, bu dönemde beşer yıllık iki sanayileşme planı yapılmıştır. Atatürk'ün uyguladığı ekonomik sistemi kamu sektörüyle özel sektörü bir arada bulunduğu karma ekonomi diye isimlendirmek mümkündür. Atatürk tarafından yönetilen dönemde, 1923 yılında, 633.100.000 TL olan GSMH dönem sonunda 2.054.300.000 TL olmuştur ki bu gelişme dönem içinde GSMH % 225 oranında arttığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, Atatürk'ün yönettiği dönemde enflasyon olmamıştır. Bu kapsamda İngiliz Sterline bağlı olan Türk Lirasının değerini karşılaştırma yapmak gerekirse, dönem başında 1923 yılında 0,763 TL olan bir (1) pound dönem sonu 1938 yılında 0,616 TL olmuştur. Atatürk'ün yönettiği para politikası da oldukça başarılıdır. Çünkü bu dönemde Türk Lirası yaklaşık olarak yüzde yirmi dört (% 24) değer kazanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Ekonomisi, İktisadi Devletçilik, Ekonomi Tarihi

ABSTRACT
ATATÜRK DÖNEMİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI
Gizem ŞİŞMANOĞLU

Yaşar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Yüksek Lisans Programı

The foundation of Turkish Republic started with the Treaty of Lausanne. On the other side, there were no economic facilities on the financial basis of the government. Before proclaiming the Republic, Atatürk assembled 1st İzmir Economic Congress between the dates February 17th and March 4th of 1923. Atatürk managed the Turkish Economy with a great success. Despite the balance of foreign trade had a deficit in the first 7 years of this 16-year period, in the following 7 years, the same balance of foreign trade had made positive progress.

The period 1929-1939 is called statism years. In this period, two five-year industrialization plans were made. It is possible to call the economic system administered by Atatürk as the hybrid economy in which public sector and private sector exists together. In the period ruled by Atatürk, GNP which was 633.100.00 TL in 1923, grew into 2.054.300.000 TL at the end of the period. This progress shows that GNP had increased %225 in this period. In addition to that, there were any inflation in the years ruled by Atatürk. If necessary to compare the value of Turkish Lira connected to British Pound within this scope, it is seen that 1 pound, which was valued at 0,763 TL at the beginning of the period in 1923, was valued at 0,616 TL at the end of the period in 1938. Money policy ruled by Atatürk was also very successful. Because within this period, Turkish Lira raised in value approximately %24.

Keywords: TurkishEconomy, EconomicStatism, EconomicHistory

TEŐEKKÖR

Tez alıőmasının planlanmasında, yazılmasında, yürütülmesinde ve tamamlanmasında ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi birikimi ve tecrübelerinden yararlandığım, alıőmamı bilimsel temeller ışığında őekillendiren, sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Serpil KAHRAMAN'a teőekkürlerimi sunarım.

Gizem ŞİŞMANOğLU

İzmir, 2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Atatürk Dönemi Sanayileşme Politikaları” adlı çalışmanın, araştırma aşamasından tamamlanmasına kadar olan tüm süreçte, tarafımdan bilimsel ahlak, gelenek ve temellere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Gizem ŞİŞMANOĞLU

22 May 2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Atatürk Dönemi Sanayileşme Politikaları” adlı çalışmanın, araştırma aşamasından tamamlanmasına kadar olan tüm süreçte, tarafımdan bilimsel ahlak, gelenek ve temellere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Gizem ŞİŞMANOĞLU

22 May 2017

İÇİNDEKİLER
ATATÜRK DÖNEMİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR METNİ	iv
YEMİN METNİ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN DEVRALINAN EKONOMİ

1.1. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Devralınan Ekonomi.....	4
1.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ekonomi.....	5
1.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Borçları.....	5
1.2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye Yatırımları.....	7
1.2.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Madencilik Sektörü.....	8
1.2.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda İmalat Sektörü.....	10
1.2.5. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaştırma Sektörü.....	13
1.2.6. Osmanlı İmparatorluğu'nda Bankacılık Sektörü.....	14
1.2.7. Osmanlı İmparatorluğu'nda Dış Ticaret.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

2.1. Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları.....	17
2.2. Kuruluş Döneminin Belirleyici Özelliği.....	18
2.3. Kuruluş Döneminde Ekonomi.....	19
2.3.1. Kuruluş Döneminde Yabancıların Ekonomideki Rolü.....	20
2.3.2. İzmir İktisat Kongresi.....	21
2.3.3. Teşvik-i Sanayi Kanunu.....	24
2.4. Gayrisafi Milli Hasıla Gelişimi.....	25

2.5. Dış Ticaret Dengesi.....	29
-------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1929-1939 İKTİSADİ DEVLETÇİLİK

3.1. İktisadi Devletçilik Politikaların Nedenleri.....	30
3.1.1. Özel Sektöre Dayalı Sanayileşmenin Başarısızlığı.....	30
3.1.2. 1929 Büyük Buhran.....	32
3.1.3. Dış Konjonktür Gelişmeleri.....	33
3.2. İktisadi Devletçilik Kavramı.....	34
3.3. İktisadi Devletçilik Politikaları.....	35
3.3.1. Maliye Politikaları.....	37
3.3.2. Para Politikaları.....	38
3.3.3. 1. ve 2. Beş Yıllık Sanayileşme Planları.....	40
3.3.4. Bankacılık Sektörü.....	46
3.3.5. Millileştirme Anlayışı.....	48
3.4. İktisadi Devletçi Politikaların Uygulanmasında Kamu Maliyesi.....	50
3.5. İktisadi Devletçi Politikaların Uygulanmasında Özel Sektör Yatırımları.....	51
3.5.1. İktisadi Devletçi Politikaların Uygulanmasında Özel Sektör Yatırımlarını Etkileyen Faktörler.....	51
3.6. İktisadi Devletçi Politikaların Değerlendirilmesi.....	62
3.7. Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi İle ABD Ekonomisinin Mukayesesi.....	66
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA.....	73

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Borçları (1854-1914).....	6
Tablo 2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye Yatırımları (Osmanlı lirası).....	7
Tablo 3. Osmanlı İmparatorluğu Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları (parasal değer in yüzdesi).....	9
Tablo 4. Anadolu Sanayisinin Durumu (1921).....	12
Tablo 5. Osmanlı İmparatorluğu Dış Ticaret Verileri.....	16
Tablo 6. Türkiye'de Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı (1923).....	20
Tablo 7: Teşviki Sanayi Kanunundan Faydalanan İşletmelerin Hukuki Özellikleri 1932-1939.....	24
Tablo 8. Atatürk Döneminde gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH)'daki Artışlar, Büyüme Hızları ve Yatırımları.....	25
Tablo 9: Milli Gelir Yapısı 1927 – 1961.....	27
Tablo 10: Cari Fiyatlarla Gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH) 1923- 1938.....	27
Tablo 11: Cari Fiyatlarla Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSMH) 1923- 1938.....	28
Tablo 12: Dış Ticaret Dengesi (Milyon TL) 1924-1938.....	29
Tablo 13. Ulusal Bütçe.....	38
Tablo 14: Atatürk Döneminde Türk Lirası'nın İngiliz Sterlini'ne Göre Değeri ve Tedavüldeki Banknotlar.....	39
Tablo 15: Atatürk Döneminde GSMH ve Yatırımlar.....	42
Tablo 16. TCDD İstatistikler ve Raporlar 1923 – 1938.....	50
Tablo 17. Sektörler İtibariyle Kuruluş Yıllarına Göre Özel İşletmeler.....	54
Tablo 18. Teşvik – i Sanayi Yasası Kapsamına Giren Tüm Sanayi Kuruluşları ve Devlet Kuruluşlarının Yüzdesi (1932-1939).....	56
Tablo 19. Gayri Safi Milli Hasıla'nın Sektörel Dağılımı – 1948 Fiyatlarıyla % olarak-.....	57
Tablo 20: Gayri Safi Milli Hasıla'nın Sektör Bazda Büyüme Hızları – 1948 Fiyatlarıyla % olarak-.....	58
Tablo 21. Özel ve Kamu Sanayi Sektörünün Katkıları (İnşaat Hariç).....	59
Tablo 22. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Büyüme Oranı 1930-1938.....	67

GİRİŞ

Tez olarak seçilmiş olan bu konunun ana amacı Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde Osmanlı İmparatorluğu'ndan nasıl bir miras devraldığı ve 11 yıl süren savaşıardan sonra kurucu askeri kadronun nasıl bir ekonomi tesis ettiğinin belirlenmesidir.

Ülkenin kuruluş döneminde aynı zamanda dünyayı etkileyen krizlerde alınan ekonomik kararlar kapsamında Atatürk'ün yönettiği 16 yıllık dönemde ekonomide uygulanan metodolojik gelişmeler de rakamsal boyutlarıyla tez içeriğinde ortaya konmaktadır.

Tez olarak seçilmiş olan bu konunun önemi ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer alan tamamı asker olan kadronun o dönemde dünya genelinde dönemsel şartlarda, daha ekonomik doktrinler tam olarak şekillenmemesine rağmen, Atatürk'ün güncel olarak ortaya çıkan çok kötü ekonomik şartlar neticesinde devlet liderliğinde özel sektör girişimcilerine de ciddi olanaklar tanıyan bir sistemi tesis etmesi ve bu sistemin sağlamış olduğu başarının ondan sonra kurulmuş olan Cumhuriyet hükümetlerinin hiçbirinin istatistik veriler kapsamında, sağlayamadığıdır. Tüm bunların yanı sıra tez bünyesinde o dönemde dünyada mevcut konjonktürel gelişmelere karşı alınan tedbirler ve bu tedbirlerin başarıları da gündeme getirilmiştir.

Tezin hazırlık aşamasında öncelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisinin bir panoramasına bakılmıştır. Ülkedeki bu ekonomik gelişimin kapsamında Türkiye Cumhuriyeti'nin 30 yılı aşkın süre ile yüksek enflasyonla idare edildiği görülmektedir. Bu hiper enflasyonun hâkim olduğu dönemlerde bu uygulamanın dönem hükümetleri tarafından kalkınmak amacıyla kullanıldığı izlenmektedir. Hiper enflasyon bir politika haline getirilmişti. Bu süreçte Liranın değerinin hergün eridiği gözlenmektedir. Enflasyonun önlenmesi çalışmaları 8 defa farklı yaklaşımlarla denenmesine karşın netice alınamamıştı. İşte bu bilgi birikimi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminin ekonomisini yöneten asker kadro ile Atatürk'ün nasıl başarı sağladığı öncelikle düşünülmüş sonra da bu konunun derinlemesine araştırılarak değerlendirilmesi gerektiği kararına varılmıştır. Tüm bu maddi unsurlar dikkate alınarak tez konusunun kitlelere bilimsel ve fonksiyonel ışık tutabileceği üzerinde durulmuştur. Seçilmiş olan konu birçok açıdan öğretici yön verici ve etkileyici olması açısından önemlidir.

Hazırlanmış olan tez kapsamının tamamı üç bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümlerde ele alınan konular, temel veriler çerçevesinde, istatistik doneler ile de desteklenmektedir.

Birinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan ekonomi etüt edilerek Lozan Antlaşmasıyla kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl bir ekonomik yapı devraldığı rakamsal değerlerle ortaya konmaktadır. Bu kapsamda devralınan ekonominin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomiyi oluşturan parametreler de incelenerek ana hatları ile açıklanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısına etken olan dış borçları da istatistik veriler ışığında bu bölümde güncelleştirilmiştir. Yine aynı bölümde Osmanlı İmparatorluğunda yer alan yabancı sermaye yatırımları da rakamsal veriler ışığında ele alınarak ekonominin nasıl bir baskı altına alınarak işlendiği hususu da irdelenmiş bulunmaktadır. Birinci bölüm içinde yer alan önemli teknik unsurlardan birisi de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sanayinin yapısının incelenmesidir. Bu kapsamda örnek teşkil etmesi açısından imalat, madencilik ve ulaştırma sektörleri ele alınarak belirlemeler yapılmıştır. Aynı bölüm sonunda ise Osmanlı İmparatorluğu dış ticaret verileri çerçevesinde gündeme getirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise; Atatürk dönemindeki sanayileşme politikaları tüm yönleriyle ele alınmaktadır. Bu bölümün başında ülke için bugün bile aktüalitesini koruyan Cumhuriyet rejimi tartışmaları yer almaktadır. Cumhuriyet rejiminin önemi halk tarafından altı yüz yıllık monarşi deneyiminden sonra anlaşılmiş olduğu ve yeni Cumhuriyeti kuran asker kadronun da dönemin belirleyici özelliğini ortaya koyduğu bu bölümde açıklanmaktadır. İkinci bölüm içinde ülkenin kuruluş aşamasındaki ekonomisi yabancıların ekonomideki yeri ve uygulanan ekonomik politikalar kapsamında rakamsal değerlerle irdelenmektedir. Gerek taktik gerekse stratejik açıdan ele alındığında en önemli hususlardan birisinin de 1.İzmir İktisat Kongresi olduğu vurgulanmakta kongre hazırlama aşamasından başlayarak ana hatları, çıkan kararlar ve yankıları çerçevesinde açıklanmaktadır. Bu kapsamda sanayiye Teşvik Kanunu'nun getirileri hususunda da değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci bölümde Türkiye Cumhuriyeti kuruluş dönemindeki gayri safi milli hâsıla gelişimi ile dış ticaret dengesi de gündeme getirilerek istatistik donelerle desteklenip belirlemeler söz konusudur.

Üçüncü bölüm tamamen iktisadi devletçilik üzerine kurulmuş bulunmaktadır. Bu son bölüm içinde iktisadi devletçilik politikalarının nedenleri üzerinde durularak bu kapsamda gündeme gelen özel sektöre dayalı sanayileşmenin başarısızlığı ele

alınarak bunun nedenleri irdelenmiş olup dönem içindeki tüm dünyayı etkileyen 1929 yılındaki Büyük Buhran ve onun ekonomik yansımaları da etüt edilmiştir. Bu Büyük Buhran dönemindeki dış konjonktür gelişmeleri de ayrı bir ünite olarak ana hatları kapsamında ele alınmıştır. Üçüncü bölümün en dikkat çekici kısımlarından birisi ise para ve maliye politikaları uygulamaya konulurken kamu maliyesi parametresi de göz önüne alınarak incelenmiştir. Tüm bunların yanı sıra iktisadi devletçilik politikaları kapsamında özel sektör yatırımlarının da güncel durumları ele alınarak istatistik veriler ışığında etkileyen faktörler açısından belirlemeler yapılmıştır. Öte yandan yine aynı bölüm içerisinde 1. ve 2. Beş Yıllık Sanayileşme Planları dikkate alınarak bunların yapısı hakkında açıklamalar gündeme getirilmiştir. Son olarak da Türkiye Cumhuriyeti kuruluş dönemindeki ekonomik verileri ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik verileri karşılaştırılarak ekonomi yapıları hakkında değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN DEVRALINAN EKONOMİ

1.1. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Devralınan Ekonomi

Türkiye ekonomisinin yapısını ve sorunlarını anlamamız için, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan ekonomik mirasın incelenmesi gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan 161 milyon T.L. tutarında karşılıksız kâğıt para devralındığı tespit edilmiştir (Yakuphan, 2013). O dönemde kâğıt paranın karşılığı Almanya ve Avusturya bankalarındaki, altınlar ile Almanya hazine bonolarıdır. Tarihsel gelişmelerden de görülebileceği üzere o dönemde, devam eden I. Dünya Savaşı'nda kâğıt para söz konusu varlıklar karşılığında çıkarılmıştır. Savaşta yenilgi nedeniyle, altınlar ile Almaya hazine bonolarına el konulunca, para tamamen karşılıksız kalmıştır. 1925 yılındaki, mübadele işlemi ile 8 milyon T.L. imha edilip geriye 153 milyon T.L. olan bölümü kalmıştır (Yakuphan, 2013, Sevimay: 1995: 31).

Yerli bankalar ve yabancı bankalar tarafından yaratılan kredilerle birlikte, cari fiyatlarla, milli gelirin %14 ile %15'i oranında para stokuyla, harcamalar finanse edilmek zorunda kalmıştır. Ekonominin yapısı ise, paranın dolaşım hızının yüksek olmasına olanak bırakmaktadır (Yakuphan, 2013).

1915 yılında, Osmanlı Bankası kuruluşuna tamamen özel olan yetkisi kaldırıldığı için emisyon bankası olma niteliğini yitirmiştir. Güncel olarak uygulanan, kambiyo sistemi, eldeki kâğıt paraya karşılık yaratma olanağını kısıtlamaktadır. O dönemde Türk Lirasının değeri Sterlin ile bağlıydı ve serbest dalgalanan kambiyo sistemi yürürlükteydi. Bu dönemde, döviz denetiminin olmadığı ve ayrıca kur dalgalanmasını belirli sınırlar içinde tutacak sistemin de bulunmadığı göz önüne alınmalıdır. Tüm bunların yanı sıra kambiyo işlemlerinin de tamamen piyasa şartlarına bırakıldığı bilinmektedir.

Ülkede ihracatın %80 seviyesinden fazlasını tarımsal ürünlerin teşkil etmesi nedeniyle sistemde dönemsel olarak fiyat dalgalanmalarının da meydana geldiği gözlenmektedir. İhracat hacminin yoğunlaştığı Ağustos ve Ocak aylarında artan döviz arzı Türk lirasının Sterlin karşısında değerini yükseltmekteydi. Kur değişimlerinin riskini azaltmak için hemen Türk Lirasına çevrilen dövizlerin etkisiyle köylünün eline geçen Türk Lirası değerini azaltmaktadır. 1923 – 1929 döneminde mevsimlik finans dalgalanma oranının ortalama % 16 düzeyine vardığı bilinmektedir (Yakuphan: 2013). Bu kur durumunun yüksek spekülatif kazançların kaynağı durumunda olduğu da kabul

edilen güncel bir gerçek olarak ülke yöneticilerinin gündemine taşınmaktadır. Bu oluşumun giderek sistemi dış ticaret hadlerini tamamen köy ve tasarım aleyhine işleten bir mekanizma haline getirmiş olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ekonomi

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik sistemi analiz edildiğinde, 19. Yüzyıla kadar tüketicinin ihtiyaçlarına devletin her türlü harcamasını finanse eden bütçeye ve toplumun ekonominin dinamiklerini kontrol eden geleneklere odaklanan üçayaklı bir organik yapıyla hayat bulduğu görülmektedir. 1838 yılında yapılan Balta Limanı anlaşmasından sonra loncaların gücü gerilemiş buna karşılık özel mülkiyetin yaygınlaşmaya başladığı izlenmektedir. Yine aynı süreçte ithalat yerine yerli üretime ağırlık verilmesi ön plana çıkmıştır.

19. yüzyılın son çeyreğinde, sanayi hareketi güçlenme göstermiştir. 20. Yüzyılın başlarında da İttihat ve Terakki partisinin iktidara gelmesiyle sanayileşme ekonomik politika olarak uygulanmaya başlamıştır (Çamurcuoğlu, 2009: 167).

Osmanlı imparatorluğu ekonominin düzenlenmesi için maliye politikalarından tamamen yoksun kalmıştır. Azınlıklara tanınan ayrıcalıklardan dolayı kamu gelirlerinin çoğunluğu tarım sektöründen sağlanmıştır. Kamu gelirlerinde 1909 ve 1910 yıllarına baktığımız zaman % 40'ı aşar ve ağnam vergisinden geldiği görülmektedir. O dönem içerisinde tüccar, sanayi grupları ve İstanbul halkının çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına kadar vergi vermediği de bilinmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2011: 10). Buradan şu sonucu çıkarabiliriz ki; Osmanlı İmparatorluğu ekonomik düzeninde vergilerin olduğu tarım ve sanayi sektöründe yeniden kullanılması olanaksız haline gelmiştir. Verginin yükü ağır olmamasına rağmen vergi adaletsiz dağıtılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu para piyasası ve para politikalarında merkezi denetim dışı kaldığı için madeni paraları eritip yeniden çıkarmıştır. Bu durumda spekülatafe yol açmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2011: 10).

1.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Borçları

Osmanlı İmparatorluğu'nda dış kaynaklar ekonomide belirleyici bir özellik arz etmektedir. Dış kaynaklar, dış borçlardan ve yabancı yatırımlardan oluşmaktaydı. Dış kaynaklar; özel kesimden sağlanmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğunda dış borçlar ülke içerisindeki kaynakları yabancılara vermekteydi. Osmanlı İmparatorluğu almış

olduğu dış borçları tarım, sanayi ya da hizmetlerde kullanamamış daha ziyade ülkenin cari harcamalarında kullanmıştır. Bu sebeple sürekli borçlar artmış ve neticesinde ülkenin kamu gelirlerine yabancılar el koymuştur (Kepenek ve Yentürk, 2011: 11).

İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na başından bu yana borç veren önemli bankacı – faizci ülkesi olmuştur. Ancak zamanda Fransa Osmanlı İmparatorluğu'na borç veren ülke duruma gelmiştir (Kıray, 1995: 24). Osmanlı İmparatorluğu, 1854 yılında Kırım Savaşı nedeniyle İngiltere ve Fransa'dan 5,5 Milyon Osmanlı lirası borç almıştır. Alınan ilk borçtan 20 yıl sonra dış ticaret açığının artması, borçların yatırımlarda kullanılmaması, askeri harcamaların artması ve borçların ağır faiz ödemelerinden dolayı Osmanlı İmparatorluğu iflas etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, 1.Dünya Savaşı'na 243 (devlet kasasına giren tutar) Milyon Osmanlı lirası borç ve faiziyle 402 Milyon Osmanlı lirası (1854 – 1914 yılları arasında borçlandığı tutar) dış borçla girmiştir (Kotan, 2014: 197). Osmanlı İmparatorluğunun 1854 – 1914 yılları arasında aldığı dış borçlar aşağıda ki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Borçları (1854-1914)

Dönemler	Borçlanılan Miktar	Ele Geçen Miktar
Abdülmecit (1854-1861)	16 Milyon	8 Milyon
Abdülaziz (1861-1875)	227 Milyon	121 Milyon
II. Abdülhamit (1876-1909)	113 Milyon	77 Milyon
Mehmet Reşat (1909-1914)	46 Milyon	37 Milyon
Toplam	402 Milyon	243 Milyon

Kaynak: Cem, İ. (1977). Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi. 6. Baskı. İstanbul, Cem Yayınevi. s. 242.

Osmanlı İmparatorluğu'nda alınan dış borçların geri ödenmesi aşamasında ciddi sorunlar gündeme gelmiştir. Sonuç itibariyle Osmanlı İmparatorluğu ödeme imkânlarının kalmadığını açıklamak zorunda kalmıştır. Bu gelişme çerçevesinde iç borçların ödenmesi için Rûsum-ı Sitte idaresi kurmuştur. Rûsum-ı Sitte İdaresi 1879 – 1882 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Bu süre içerisinde devamlı surette baskılar gelmesi sebebiyle idare kapatılmış olup; yerine 1881 yılında Düyûn-ı Umûmiye idaresi kurulmuştur. 1881 yılında kurulmuş olan Düyûn-ı Umûmiye Osmanlı ve yabancı temsilcilerden meydana gelmekteydi ve dış borcunda anapara ve faizlerinin karşılanması için bazı vergilerin gelirlerine el konulmasına izin verilmiştir.

1.2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye Yatırımları

Osmanlı İmparatorluğunda yabancı sermaye yatırımları 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış borçlanma ve sermaye yatırımları ile girmiştir. Bu borçlanma ile ilk olarak bankacılık daha sonra da demiryolları yerini almıştır. Bunun akıbetinde

madencilik, sigortacılık, ticaret ve sanayinin yanı sıra, su, gaz, belediye hizmetlerine de yatırım yapılmıştır. Avrupalı devletlerin en fazla yatırım yaptığı alan demiryolları olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun yabancı sermayenin denetime girmesiyle dış borçları önemli derecede artmıştır (Sükan, 2014: 195).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yatırım yapan yabancı ülkelerin başında İngiltere ve Fransa gelmekteydi. İngiltere 1850'li yılların sonlarından itibaren dünyanın diğer bölgelerine olduğu gibi, artan miktarda Osmanlı İmparatorluğu'na ilk yatırım yapan ülke olmuştur. Fakat 1890'lı yıllarının başlarından itibaren üstünlüğünü Fransa ve Almanya'ya kaptırmıştır. 1914 yılında Almanlar yatırım payını % 27,8'e, İngilizler payını % 15,2'e ve Fransızların ise; % 50.1 idi (Koçtürk ve Eker: 2012: 36).

İncelenen dönemde yabancı sermaye yatırımların toplam 84 Milyon 660 Bin Osmanlı lirası tutarında olduğu görülmektedir (Yerasimos, 1975: 949).

1914 yılı itibariyle yabancı yatırımların yaklaşık % 63,1 kısmını demiryolu yatırımları teşkil etmektedir. Yatırımların sermayesinin % 49,90'ı Fransız, % 42,61'i Alman ve % 10,49'u ise İngilizlere aitti. Yabancı sermaye yatırımlarının ikincisinin bankacılık sektöründe olduğu gözlenmektedir. Bu yatırımın % 12 ve 8 Milyon 200 Bin Osmanlı lirası seviyesindeydi. Yatırımların sermayesini % 37,77'i Fransızlara, % 33,33'ü İngilizlere ve % 28,90 oranının ise Almanlara aitti. Yabancı sermayenin madencilik, sigortacılık, ticaret ve sanayinin yanı sıra, su, gaz gibi belediye hizmetlerine ve limanlara yapılan sermaye yatırımlarının toplam payları % 24.9 oranındaydı (Sükan, 2014: 200).

Tablo 2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye Yatırımları (Osmanlı lirası)

Yatırımlar	Tutar	Yıllık Net Getiri	Getiri Oranı (%)
Demiryolları	53 310	1 040	1,95
Elektrik, Tramvay, Su	5 700	170	2,98
Liman ve Rıhtım	4 710	160	3,40
Sanayi (Reji dahil)	6 500	560	8,61
Ticaret	2 660	-	-
Madencilik	3 580	230	6,42
Bankacılık ve Sigortacılık	8 200	890	10,85
Devletin Ödediği Demiryolu Güvencesi (km)	-	420	-
Toplam	84 660	3 470	0,40
Devlet Borçları (Dış)	149 480	13 000	8,70
Genel Toplam	234 140	16 370	6,99

*Veriler I. Dünya Savaşı öncesine aittir.

Kaynak: Kepenek. Y. ve Yentürk N. (2011). Türkiye Ekonomisi. İstanbul, Remzi Kitapevi. s.12

Yabancı sermaye yatırımlarının yıllık net getirisinin sektörel dağılımına baktığımız zaman bankacılık- sigortacılık % 10.85 seviyesinde olup en yüksek getiri oranındadır. Bu getiri oranını % 8,70 oranı ile devlet borçlarının takip ettiği görülmektedir. Söz konusu tutar yabancılar için Osmanlı İmparatorluğu'na borç vermenin en karlı işlerden birisi olduğunu göstermektedir.

1.2.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Madencilik Sektörü

Bilindiği üzere dünya genelinde madencilik sektörü yüksek getirisi olan bir sanayi dalıdır. Bir ülkede madenciliğin gelişmesinin öncelikle teknoloji ile yakından ilgili olduğu unutulmamalıdır. Madencilik ülkenin yer altı zenginliklerinin değerlendirilmesinde önem taşımaktadır.

Endüstriyel hammadde de sanayisinin gelişmesinde başta bakır, kurşun, demir, çinko gibi madenler damga vurmuştur. Bu kaynakları iyi kullanan devletler her zaman ülkesinin gelişiminde başarılı olmuşlardır. Su enerjisinin devreye girmesiyle değirmenin keşfi, buharın elde edilmesinde yakılan odunların yerini 18. Yüzyıl sonlarında kömür almıştır. Madenleri mamul maddeye dönüştüren Avrupa'daki ülkeler gelişme göstermişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu madenler konusunda gelişme gösterememiştir (Kutluata: bt.).

Osmanlı İmparatorluğu madenlerini ağırlıklı olarak orduya silah, hazinesine de sikke temini amacıyla işletmiştir. Madenlerini mamul maddeye dönüştürme de ve kar elde etme de başarısız olmuştur.19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu batı sermayesi ve sanayiye açıldığı yıllardır. O dönem batılılar birçok ruhsatlar alarak üretime başlamışlardır. 1820'li yıllarda Ereğli Kömür Havzasını açmışlardır. 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunu ile ilk kez yasa konulmuştur. 1906 yılına kadar çıkan çeşitli nizamnameler madencilige yön vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Almanya, Fransa, İngiltere Rusya gibi ülkeler bakır, kurşun, krom ve kömür madenleri ile ilgilenmişlerdir ve küçük işletmeler kurmuşlardır. 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde Zonguldak Maden Kömürü Havzası kurulmuş olup; 1860'lı yıllarda buhar makinelerinin gemilerde kullanımına başlamasının da stratejik öneme sahip olmuştur (Maden Mühendisleri Odası: 1999: 17).

Osmanlı İmparatorluğu'nda, madencilik sektörünün gelişimi incelendiğinde, madencilik ile ilgili girişimler azınlıklar ve yabancılar tarafından yapılmış olup; madenciliği belli bir düzeye getirmişlerdir. Madencilik ülkede ihracat amacıyla yapıldığı tespit edilmektedir. Maden üretiminin geneline bakıldığında yerli sermayenin payı giderek azalmıştır.

Tablo 3. Osmanlı İmparatorluğu Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları (parasal değer yüzdesi)

Yıl	Türk	Azınlık	Yabancı	Toplam
1902	43	7	50	100
1905	33	2	65	100
1907	38	2	60	100
1909	23	5	72	100
1911	20	5	75	100

Kaynak: Ökçün, G. (1969). XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk Azınlık ve Yabancı Payları, Abadan'a Armağan. Ankara, AÜSBF Yayınları. S. 803-892.

Maden üretimiyle ilgili düzenli veriler bulunmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun 1902, 1905, 1907, 1909 ve 1911 yıllarını incelemeye aldığımızda; 1902 yılında, madenlerin % 43 oranındaki kısmının Türklere, % 7 düzeyindeki miktarının azınlıklara ve % 50 seviyesindeki kısmının ise, yabancılara ait olduğu gözlenmektedir.

1905 yılının verileri analiz edildiğinde ise, yerli sermayeye ait olan kısmın 3 yıl içinde yaklaşık % 24 oranında azalarak toplamda % 33 düzeyine gerilediği, buna paralel olarak azınlıkların payının da % 71 civarında azalarak toplamda % 2 oranına indiği gözlenmektedir. Ancak bu yıl içinde, hem Türklerin, hem de azınlıkların toplam içindeki payları azalırken yabancıların toplamdaki payları % 30 artarak, % 65 seviyesine çıkmış olduğu belirlenmektedir.

Bu gelişme çerçevesinde, 1907 yılındaki duruma bakıldığında ise, Türklerin madenlerdeki payının % 38 seviyesine geldiği, yabancıların payının ise, yaklaşık % 8 civarında azalarak % 60 oranına gerilediği görülmektedir. Bu yıl, azınlıkların payının da toplam içinde % 2 olarak sabit kaldığı anlaşılmaktadır. Bu yıl içinde Türklerin payının önceki döneme göre, % 15 civarında artış gösterdiği hesaplanmaktadır.

1909 yılındaki madeni ele aldığımızda, madenlerin % 23 oranındaki bölümünün Türklere, % 5 gibi bir kısmının azınlıklara ve % 72 gibi yüksek bir bölümünün ise, tamamen yabancılara ait olduğu görülmektedir. Bu durumda geçen 2 yıl sürecinde, Türklere ait madenlerin yaklaşık % 40 oranında azaldığı, buna karşılık yabancılara ait olanların ise, yine % 20 oranında artarak toplamda % 72 oranına geldiği belirlenmektedir. Aynı dönemde azınlıklara ait olan madenlerin de % 150 gibi ciddi bir artışla, toplamda % 5 oranında güncelleştiği izlenmektedir.

1911 yılının maden profili incelendiğinde, toplam içindeki Türklere ait olanların % 20 seviyesine gerilediği, azınlıkların ise, % 5 düzeyinde kaldığı. Ancak yabancıların oranının da % 75 gibi büyük bir orana sahip olduğu tespit edilmektedir.

1902 ve 1911 yıllarına baktığımız zaman; Türklerin madendeki payı % 43'den % 20 düzeyine düşmüştür. Bu da % 53 oranında azalmayı meydana getirmiştir. Azınlıkların madendeki payına baktığımız zaman ise % 7 düzeyden % 5 düzeyine düşmüştür. Bu durumda da azınlıkların madendeki payı % 29 düzeyinde eksilme olmuştur. Son olarak yabancıların madende ki payına baktığımız zaman % 50'den % 75 düzeyine çıkararak % 50 oranında artış göstermiştir.

Buradan da açıkça görülebileceği üzere incelenen süreç içinde Türklerin elindeki madenler azalırken, yabancıların kontrol ettikleri madenlerde ise artış kaydedilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu maden üretimindeki Türk, Azınlık ve Yabancı paylarına baktığımız zaman yabancı sermayenin madencilik sektöründe ciddi bir arzu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu madencilik de getirdiği yeni düzenlemeler sürekli olarak yabancı sermayeye yaramıştır. Osmanlı İmparatorluğu, yerli sermayeyi destekleme, madenin gelirlerini vergilendirme ve de maden ihracatını sınırlama konularındaki girişimlerinde başarısız olmuştur.

1.2.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda İmalat Sektörü

Sanayinin hammadde veya ara malların işlenerek yeni bir mal üretilmesi anlamına gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda imalat sanayinin gelişemediği ortaya çıkmaktadır. Bu durumun ise, İmparatorluğun az gelişmişliğin en önemli unsurlarından birisinin sanayide gelişmemiş olması ile yakından ilgilidir. Başka bir anlatımla, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yönden gelişmemesinin sanayileşme sürecine bağlı olduğu görülmektedir.

Avrupa'da kapitalist sanayileşme başladığında İngiltere öne çıkmaktadır. Bu dönem içinde İngiltere'nin sanayide ciddi olarak örgütlendiği ve seri üretim ünitelerinin kurulmaya başlandığı görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi genelde küçük üretim birimlerden oluşup; dayanıksız tüketim malları üretmiştir. Bir diğer taraftan da kısıtlı küçük sanayi birimlerinin ancak yakın pazarlara hitap ettiği gözlenmektedir. (Kepenek ve Yentürk, 2011: 16). Sanayinin geneline bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nda kırsal kesimde tarımsal üretim için gerekli olan basit araç, gereçlerin yapımı, el tezgahı biçimi dokuma ve değirmencilik de kullanılan malzemeler üretmiş, bir diğer taraftan da kent ve kasabalara baktığımız zaman dokumacılık, gıda ve giyim gibi üretimine gidilmiştir. Kent ve kasabalardaki sanayi üretiminin nicelik ve nitelik yönünden denetimi ise, lonca biçimi örgütlenme ile sağlanmaktadır (Ökçün, 1984: XX). Bu tip yapının sanayi ve ticareti birleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu yapının da ancak yerel gereksinimlere cevap verebildiği bilinmektedir. Aynı dönemde de batıda kitle üretime gidilmesi Osmanlı imparatorluğunda sanayi sistemi ve örgütlenmede etkili olmuştur.

1838 yılında Türk – İngiliz Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. İki ülke arasında imzalanan bu anlaşma da İngiliz sermayesine önemli ayrıcalıklar tanınmıştır. Anılan tarihte İngiliz sanayi mallarına% 5 gümrük vergi vermesi kararlaştırılmıştır. Oysa aynı dönem Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bir ilden başka bir ile sanayi üretim satışından % 8 oranında bir iç gümrük vergisi alınmaktaydı(Kepenek ve Yentürk, 2001: 16, Bülbül, 2010: 28). Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi çöküşünün başlangıcı olmuştur. Bu gelişme çerçevesinde Osmanlı sanayisi yabancı mallar karşısında korumasız ve güçsüz kalmıştır. Bu sürecin devamında gerek azınlıkların, gerekse yabancıların sürekli baskıcı ısrarları sonucunda esnaf örgütleri ile gediklerin dağıtıldığı belirlenmektedir. Bu dağıtılma aşamasında esnaf örgütlerinin birer tekel oluşturdukları ve bu durumunda serbest ticaret ilkesine ters düştüğü görülmektedir. Tüm bu gelişmeler sonucunda ülke genelinde birçok iş yerleri kapatılmış, üretim düşmüş ve işsizlik önemli oranda artmış bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yerli sanayinin büyük bir yıkıma uğramış olduğunu net olarak söylemek mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğu'na 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayide düzenleme çabaları olduğu görülmektedir. II. Meşrutiyet ilan edildikten kısa bir süre sonra iç gümrükler kaldırılmıştır ve 1913 yılında sanayinin teşvik edilmesi için yasa çıkarılmıştır. Bu yasa kapsamında sanayi kuruluşlarına arazinin karşılıksız sağlanması

için makine ve teçhizatlar da vergi indirimine gidilmesi ya da vergilerin taksitler halinde ödenmesi gibi kolaylıklar sağlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1913 – 1915 yıllarında yapılmış olan sanayi verilerine baktığımız zaman işletmelerin % 55 seviyesindeki kısmın İstanbul ve çevresinde yer almış olduğu, % 22 oranındaki kısım ise İzmir'de bulunduğu ve bunun yanı sıra geriye kalan % 23 oranının ise ülkenin diğer yerlerinde farklı yörelere dağıtık olduğu görülmektedir (Yaşar, 2003: 51). Yapılan sayımların Batı Anadolu'yu da kapsamakta ve daha ziyade 10 kişiden fazla personelin çalıştığı işyerlerini içermekte olduğu bilinmektedir. Bu sayımların bir neticesi olarak sanayinin tümünün dayanıksız tüketim malları üretimine yönelik küçük işletmeler olduğu tespit edilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2011: 17).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1921 yılında ki sanayi sayımına baktığımız zaman İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana illeri hariç tutularak inceleme yapılmıştır. Bu inceleme neticesinde, sanayi sektörünün Anadolu'da yerleşik ve genelde küçük birimlerden oluştuğu, işletme başına ortalama olarak da yaklaşık 3 işçi düşmekteydi. Bu araştırma çerçevesinde, Anadolu'da toplam 32.991 işletme olduğu rakamlardan anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, toplam çalışan işçi sayısının da 70.208 olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Anadolu Sanayisinin Durumu (1921)

Sektör	İş yeri Sayısı	İşçi Sayısı	İş yeri Başına ortalama İşçi Sayısı
Dokuma	20.057	35.316	1.76
Deri İşleme	5.347	17.964	3.36
Madeni Eşya	5.273	8.021	1.52
Gıda	1.273	4.493	3.53
Ağaç İşleri	704	3.612	5.13
Kimya	337	802	2.38
Toplam	32.991	70.208	17.68

Kaynak: Kepenek, Y. ve Yentürk N. (2011). Türkiye Ekonomisi. İstanbul, Remzi Kitapevi. s.19, Demirel, S. (2015). Sanayileşme Hareketini Anlamak İçin. İstanbul Sanayi Odasının Altmışıncı Yılında Türk Sanayii, 3.basım, İstanbul, NMC Televizyon ve Reklamcılık A.Ş.

Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi üretimin de yerli tüketimi ve iç talebi karşılamaktan uzak kalmıştır. Bir diğer husus ise; Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi üretimi azınlıkların ve yabancıların elinde olmuştur. Bunun neticesi ekonomik gelişmeyle birlikte burjuvalaşabilecek kesimin tamamen Türk halkı dışındadır.

Unutmamak gerekir ki Osmanlı hükümetlerinin organik yapısı analiz edildiğinde özellikle ekonomi ile ilgili bakanlıklara daha ziyade azınlık kökenlilerin getirildiği gözlenmektedir. Bu durumun da sanayinin azınlıklar ve yabancılar tarafından ele geçirilmesi dikkate alınmalıdır. Sermaye ürkek olduğu için daima kendisine yakın kişilerin bakan olmasını arzu etmektedir. Görüldüğü kadarıyla Osmanlının farklı azınlıkların bir ortak paydası, birleştirici ögesi yoktur. O dönemin uluslararası ekonomik ilişkileri Osmanlıyı serbest piyasacı tarım ülkesi bırakmaya yönelik olduğunu göstermektedir.

1.2.5. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaştırma Sektörü

Osmanlı İmparatorluğunun ulaştırma sektöründeki durumuna baktığımız zaman yabancı sermayeyle gerçekleştirilen demiryollarının olduğu görülmektedir. Bu demiryollarında yabancılara kar garantisi verilmiştir. Ayrıca 70 – 100 yıllık işletme imtiyaz hakkı tanınmıştır. Demiryolları toplam da olarak yaklaşık olarak 4.000 km uzunluğundaydı (Uzun, 2005: 69). Osmanlı İmparatorluğu'ndaki demiryolu yatırımlarında yabancı sermaye yapısı etüt edildiğinde; Alman, Fransız ve İngiliz sermayesinin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Demiryolları yapımının ekonomik etkenlerini iki ana grupta toplayabiliriz. Bunlardan ilki hammaddelerin yani demir, çelik üretimimin yapılmasıdır. İkincisi ise; demiryolunun götürüldüğü bölgenin pazarlara açılmasıdır. Genelde demiryollarına yatırımlarda öncelik verilmesinin nedeni sanayileşme kapsamında belli bir aşamayı gerçekleştirmek amacına yöneliktir. Birinci ilke demir-çelik sanayinin gelişmesi olarak önemini her zaman korumaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, demir-çelik sanayisi o dönemde kurulamadığı için ilk özelliğin sağlanamamıştır. Ancak demiryollarının pazar yerlerine götürüldüğü yerlerde tarımsal üretimin Batı Anadolu'da dış pazarlara açılması fiilen mümkün olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, denizyolları ulaşımına baktığımız zaman denizyolları ile yapılan ulaşımın da yabancı sermayenin himayesinin altında olduğu görebiliriz. Unutmamak gerekir ki yerli denizcilik, yabancılara sağlanan kabotaj hakkı nedeniyle tamamen korumasız bir haldedir.

Bir diğer taraftan kara ulaşımına baktığımız zaman; kara ulaşımının gelişiminden söz etmek pek mümkün değildir. İncelenen dönem içerisinde herhangi bir önemli gelişmenin de olmadığı görülmektedir.

1.2.6. Osmanlı İmparatorluğu'nda Bankacılık Sektörü

Osmanlı İmparatorluğu'nda, alışlagelmiş bir banka sisteminin bulunmadığı görülmektedir. Geleneksel olarak imparatorluk genelinde banka işlemlerinin tamamı Galata Bankerleri tarafından yürütülmektedir. Galata bankerlerinin tümü azınlıklar tarafından oluşturdukları görülmektedir.

Osmanlı yönetiminin Tanzimat Dönemi dışı açılma döneminde birkaç tane başarısız banka kurma deneyiminin de yaşandığı aynı süreç içinde gözlenmektedir.

Osmanlı borçlarının tasfiyesinde ve sermaye transferlerinde bankalar aracılık etmiştir. En önemlisi, 1856'da yılında İngiliz Sermayesi ile kurulan ve Merkezi Londra'da bulunan Bank-ı Osmanî (Ottoman Bank) idi. Bank-ı Osmanî ilk borçlanmaya ve ilk demiryolu hattının yapımına aracılık eden İngiliz sermaye grubu tarafından kurulmuştur. Fakat bu banka Mires borçları ve 1860 bunalımı nedeniyle çok fazla çalışmamıştır. Ancak Fransız sermayedarların desteği ile 1863 yılında Bank-ı Osmanî-i Şahane kurulmuştur (Sükan, 2014: 203).

Bank-ı Osmanî Şahane bir devlet bankası ve devlete borç veren bir banka olmuştur. Osmanlı devletinin birçok yatırımların finansmanına katılmış bir ticari banka işlevini gördü. Yetkili bir devlet bankasına sahip olan Osmanlı hükümeti devletin gelir ve giderlerin dengesini, dış borçlanmalarını ve ödemelerini yapacak güvenilir bir banka durumuna sahip olmuştur (Aymalı, 2013).

1.2.7. Osmanlı İmparatorluğu'nda İç ve Dış Ticaret

Osmanlı İmparatorluğu'nda iç ticaretin önemi; halkın fakir olması, yeterli düzeyde ulaştırma sektörünün olmayışı sebebiyle yer tutmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret sanayide de olduğu gibi loncalar tarafından örgütlenmiştir. Tüccarlar, İmparatorluk döneminde refah içinde yaşayan güçlü sınıflardan oluşmaktaydı. Ancak ticaret ile uğraşan azınlıklar, Avrupa Devletlerinin himayesinden faydalanmak ve batı ülkelere tanınan kapitülasyonlardan yararlanmak amacı ile bazı Avrupa ülkelerin uyruğuna girmeleri sonucu ticaret alanında farklı gelişmelere yol açmıştır. Çok geçmeden Osmanlı ticareti azınlıkların eline geçmiş bulunmaktaydı (Taner, 1968: 41).

Osmanlı İmparatorluğu'nun, dış ticareti ile ilgili verilerinin çok sınırlı olması nedeniyle ekonomik incelemeler oldukça zor yapılabilmektedir. Ekonomi içindeki görelî payı yüksek olduğu için fiyat düzeyinde, tarımsal üretiminde ve gelirinde negatif etkiler oluşmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu iç pazarda mal arzını arttırarak piyasa istikrarını, sağlamayı amaçlamaktadır. Osmanlı imparatorluğunda, bu politika devamlı olarak uygulanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu 19. Yüzyıl sonlarında kamu gelirlerini arttırmaya gitmiştir. Aynı zamanda yerli üretimi de diğer dış ülkelere karşı rekabetten korumak için ithalata gümrük vergisi getirmiştir ancak olumlu sonuçlar alınmamıştır. Dış ticaret önemli derecede serbest piyasa şartlarına göre şekillenmiştir (Bülbül, 2010:39).

Osmanlı İmparatorluğunun ihracatına baktığımız zaman içerisinde madenler ve tarım ürünleri yer almaktaydı. Tarım ürünlerinde pamuk, tütün, fındık, incir, tiftik ve afyon yer almaktaydı. İthalata baktığımızda, dokuma, giyim eşyası, şeker, un gibi diğer gıda maddeleri yer tutmaktaydı (Kepenek ve Yentürk, 2011: 22).

1840 yıllarında dış ticaretin verileri incelendiğimizde ithalat 7.845 Osmanlı lirası ve ihracatın ise 5.899 Osmanlı lirası seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu rakamlardan da hesaplanabileceği üzere, dış ticaret açığının da 1.946 Osmanlı lirası olduğu anlaşılmaktadır (Kalabak, 2014: 310).

1873 – 1877 yılları döneminde ülkede hem ithalat hem de ihracat artmıştır. Bu dönemde ithalatın yaklaşık olarak yaklaşık % 185 artarak 22.356 Osmanlı Lirası olarak kayda geçmiştir. Aynı dönem ihracatın ise yaklaşık % 178 artarak 16.402 Osmanlı lirası olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı ise, 5.954 Osmanlı lirası olduğu görülmektedir (Kalabak: 2014: 310).

1900'lü yıllarda, hem ithalatın hem de ihracatın 1873–1877 yıllarına göre düşme eğiliminde olmuştur. Aynı dönem içindeki dış ticaret açığının ise yine bir önceki dönem 1873 – 1877 yıllarına göre % 45 oranında artarak 8.620 Osmanlı lirası olarak görülmektedir (Kalabak, 2014: 310).

1910 – 1912 yıllarındaki istatistik veriler ele alındığında hem ithalatın hem de ihracatın, 1900 yıllarını kapsayan döneme göre artışlar kaydettiği belirlenmektedir (Kalabak, 2014: 310).

İncelenen bu dönem içerisinde ithalatın 36.436 Osmanlı Lirası, ihracatın ise, 19.967 Osmanlı lirası olduğu belirlenmektedir. Bu rakamlar ise, 1900 yıllarındaki döneme göre, ithalatta % 75 ihracatta ise, % 64 civarındaki artışa işaret etmektedir. Aynı dönem söz konusu olduğunda da, dış ticaret açığının % 91 oranın da artarak, 16.469 Osmanlı lirası olduğu tespit edilmektedir (Kalabak, 2014: 310).

Tablo 5. Osmanlı İmparatorluğu Dış Ticaret Verileri

Yıllar	Dış Alım (Osmanlı Lirası)	Değ (%)	Dış Satım (Osmanlı Lirası)	Değ (%)	Fark (Osmanlı Lirası)	Değ (%)
1840'lı Yıllar	7 845	-	5 899	-	1 946	-
1873 - 1877	22 356	184 97	10 402	178 05	5 954	205 96
1900'lü Yıllar	20 822	-6 86	12 202	-25 61	8 620	44 78
1910 - 1912	36 436	62 98	19 967	63 64	16 469	91 06

Kaynak: Kalabak, A. Y. (2014). Osmanlı'nın Son Dönemini Sosyo Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 27, 305 – 326.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinde, İngiltere'nin payı çok fazladır. Ancak zaman içindeki siyasi gelişmeler nedeniyle bu payın da azalma kaydettiği rakamlar bazında belirlenmektedir. Tüm bunların yanı sıra yabancı sermaye yatırımlarında ve dış borçlarda da Fransa'nın tartışılmaz bir üstünlüğü bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURULUŞ DÖNEMİ SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

2.1. Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları

Günümüzde de hemen herkes tarafından bilindiği üzere, Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğundan kalan miras yapı üzerine inşa edilmiş bir rejim olarak doğmuştur. Unutmamak gerekir ki bu aşamada, toplumun eski algı ve duruşları yıkmak ve bunun yanı sıra, yüzyıllardır süregelen fikirleri söküp atmak, kolay olmamıştır. Bu olgunun zorluğu, Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları tarafından da çok iyi bilinmektedir (Yalçın: 2011: 119). Bu kapsamda, rejimin ne olduğunun halka doğru olarak anlatılması ve yapılabilecek her şeyin, onlar tarafından da içselleştirilmesi bir gereklilik olarak kurucu liderlerin, gündemindeki yerini almıştır.

O dönemde, Cumhuriyet rejiminin içeriğinin, sadece, halkın eğitimli olan, nitelikli az bir kesimi tarafından, tam olarak algılandığı yazılı kaynaklardan, anlaşılmaktadır. Bir diğer taraftan ise, bazı kişiler vardı ki, Cumhuriyet rejimini algılayıp içselleştirmeleri, gelişmeleri ve atılacak adımları daha da kolaylaştıracaklardı. Bu safhaya gelindiğinde ise, düşünülenlerin gerçeğe uymadığı çıkmıştır.

Etimolojik olarak değerlendirilip, kelime olarak dikkate alındığında, Cumhuriyet'in, Türkçe diline, Arapçadan girmiş bir sözcük olduğu bilinmektedir. Arapça dilinde halkın kavramı, aynı zamanda da büyük kalabalık anlamında kullanılmaktadır. Cumhuriyet'in Fransızca dilinde karşılığı ise La Republique olarak literatüre girmiş bulunmaktadır. İngilizce karşılığı olarak TheRepublic deyimi güncel olarak kullanılan bir kavramdır. Latince karşılığının ise, ResPublica olduğu bilinmektedir. Görüldüğü üzere, gerek Fransızcada, gerekse İngilizcede kullanılan bu kelimenin, Latince kaynaklı olduğu güncellenmektedir (Giritli, 2003:457).

Cumhuriyet'in geniş anlamdaki tanımını ele aldığımızda demokrasi unsurunun yer aldığı görülmektedir. Atatürk, Cumhuriyet rejimini demokrasi içerisinde ele almıştır. Atatürk'ün gözünde demokrasi ve cumhuriyet, birbirini tamamladığı görülmektedir (Gözler, 2007: 58).

Mustafa Kemal, Cumhuriyet rejimini;

“...Demokrasinin tam anlamıyla ölküsü, milletin bütününe aynı zamanda yöneten durumunda bulunabilmesini, hiç olmazsa, devletin son iradesini, yalnız milletin ifade ve açığa vurmasını ister... demokrasi prensibinin en çağdaş ve mantıklı uygulamasını sağlayan hükümet şekli cumhuriyettir...Türk milletinin tabiat ve adetlerine en uygun idare, Cumhuriyet idaresidir” açıklamasıyla ifade etmektedir (İnan, 2010: 42).

Mustafa Kemal Atatürk’ün de söylediği gibi Cumhuriyet, en büyük eser olarak görülmektedir. Cumhuriyet’in ilanı konusunda Meclis’teki ikinci grup taraftarları, eski ittihat ve terakki cemiyeti ve Atatürk’ün yakın arkadaşları Cumhuriyete karşı çıkmışlardır (Yalçın: 2011: 121).

Cumhuriyetin ilanı edilmesi fikri Atatürk’ün çok zaman öncelerden beri aklında olan bir yönetim şekli olduğu ifadelerinden rahatça anlaşılmaktaydı. 1919 yılında Samsun’a çıktığında Türkiye’nin rejimi Cumhuriyet olduğuna karar vermiştir (Okyar, 2007: 33).

Cumhuriyetin ilanının aşamalarında, bazı evrelerin çeşitli konuşmalarda, farklı biçimlerde gündeme geldiği anlaşılmaktadır. İlk olarak Amasya Genelgesi’nde “Milletin azim ve kararı”, ardından Erzurum Kongresi’nde “Milli iradenin hâkim kılınması” ve Sivas Kongresi’nde ise “Milli iradenin hâkim kılınmasının ve halkın azim ve kararlılığının ülke geneline yaygınlaştırılması” ifadelerinin kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Demirbaş,2005:51). Anadolu’daki Kemalist hareketin gittikçe yayıldığı ve bir Anadolu Cumhuriyeti’ne doğru hızla gidildiğinin işaretleri artık ortaya çıkmaya başlamıştır.

Atatürk, Teşkilat-I Esasiyesin 1. maddesine Türkiye Devleti’nin şekli Cumhuriyettir hükmünü getirip, yönetim şeklinin de Cumhuriyet olması gerektiği ortaya koymuştur (Tanör: 2009: 284).

2.2.Kuruluş Döneminin Belirleyici Özelliği

1923 – 1938 yılları Kuruluş Dönemi olarak kabul edilmektedir. Kuruluş dönemi olarak ele alınan, bu 16 yıllık sürecin ülkenin gelişmesinde önemli bir aşama olduğu ve ilk kalkınma hamlelerinin, atlama taşı olarak değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkıntıları üzerinde, Atatürk’ün liderliğinde, batıya yönelmiş modern bir toplumun temellerini kurma hareketleri, yapılan savaşlardan yorgun çıkmış, asgari geçim ihtiyaçlarını sağlama çabaları bu dönemin

belirleyici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk halkının, son dönemlerde, geçirmiş olduğu Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı çerçevesinde, Türkiye Cumhuriyeti, kalkınma hamlelerini, diğer yabancı ülkelerde ölçülemeyecek kadar, ağır şartlar altında gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kurulması aşamasında tüm Türk halkının önderleriyle beraber, yadsınamaz büyük özverileri olduğu her safhada gözlenmektedir.

Türkiye'nin gelir seviyesinin, o günkü şartlarda diğer ülkelere göre, çok düşük olduğu da unutulmamalıdır. Bu bakımdan, üzerinde durulması gereken en önemli konunun da sorunların çözülmesine yönelecek kaynakları arttırmak için, gelir seviyesini ve dolayısıyla sermaye birikimini yükseltmek olduğunu söyleyebiliriz.

2.3. Kuruluş Döneminde Ekonomi

Türkiye Cumhuriyetinin, kuruluş aşamasındaki, ekonomik durumunu incelerken Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan ekonomik unsurların öncelikle ana hatlarını tespit etmek gerekmektedir. Cumhuriyet dönemindeki ekonomik gelişme Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan bir yapı üzerinde oluşmuş bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda üretim tarıma dayalıydı. Bu nedenle sanayi gelişmemiş ve kendi içine kapanık olarak tamamen küçük üretim birimleri halinde, dağınık olarak ülke içinde yer almış bulunmaktadır. Bir diğer taraftan ise imparatorluğun son 50 – 60 yılında ticaret, ulaştırma ve bankacılık gibi hizmet sektörlerinin gelişerek, sermaye birikimi sağlamıştır. Ancak, bu kesimlerin çok ciddi boyutta azınlıkların ve yabancı sermayenin elinde olduğu görülmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2011: 9).

Atatürk'ün ekonomik stratejisi, kalkınmanın uzun süreli planlara bağlanması zorunluluğunu da kapsamaktadır. 1930'lu yıllarda bu neticelere ulaşılmış olması ne kadar önemli olduğu ise gözden uzak tutulmamalıdır. Batının demokratik ülkelerinde, İkinci dünya savaşı sonrasında gündeme ancak getirebilmiş olan, ekonomik kalkınma planı, Atatürk tarafından ilk kez 1 Mart 1922 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında ifade edilmiştir.

1922 ile 1938 yılları süresince geliştirilen bu ekonomik kalkınma stratejisinin temel hedefleri ise;

- a. İstihdamın artırılması,
- b. Hızlı ekonomik kalkınma (hızlı ve dengeli sermaye birikimi),

- c. İhracatın el verdiği kadar ithalat yapılması (dış ticaret dengesi),
  - d. Gelir dağılımının iyileştirilmesi,
  - e. Enflasyonsuz kalkınma (gelir - harcama dengesi),
  - f. Tüm bölgelerin kalkındırılması (bölgeler arası dengeli kalkınma),
  - g. Özel girişimin geliştirilmesi,
  - h. Hızlı ekonomik gelişme için yabancı sermaye ile işbirliği yapılması
- olarak tespit edilmiş bulunmaktadır. Atatürk'ün ekonomi politikası da dünyanın kalkınmakta olan ülkelerine örnek teşkil edecek özellikler taşımaktadır.

2.3.1. Kuruluş Döneminde Yabancıların Ekonomideki Rolü

Bu dönemde, ülke genelinde, yabancıların etkinliği, daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek için, bazı hususların belirlenmesinde yarar vardır. 1 Mart 1924 tarihinde, ilk Cumhuriyet bütçesinin yürürlüğe girdiği ve bunun da 120 Milyon Türk Lirası tutarında olduğu bilinmektedir. Yabancıların ekonomideki payıyla ilgili olarak, Türkiye genelinde yabancı sermayenin kontrol ettiği 94 tane büyük şirketin olduğu ve bu 94 şirketin 1923 yılı dönemine ait olan sektörel dağılımını detaylandırdığımız zaman aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6. Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmaların Sektörlere Göre Dağılımı (1923)

Sektörler	Firma Sayısı	Yatırılmış Sermaye (Milyon Sterlin)	%
Demiryolları	7	39,2	62
Bankalar	23	10,2	16
Liman işleri ve belediye hizmetleri	11	5,0	8
Ticaret	35	3,6	6
Madencilik	6	3,0	5
İmalat	12	2,4	3
Toplam	94	63,4	100

Kaynak: Yavan, N. ve Kara, H. (2003). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı. Coğrafi Bilimler Dergisi, 1(1), 19-42.

Bu şirketlerdeki toplam sermayenin 63 Milyon 400 Bin Sterlin olduğu hesaplanmaktadır. Ülke genelini kapsayan ekonomik genel duruma bakıldığında, aynı dönemde, tüm Türkiye’nin ithalatının 32 Milyon Sterlin civarında olduğu dikkate alınırsa, bu şirketlerdeki toplam yatırımın, yıllık ithalatın iki katı düzeyine eriştiği ortaya çıkmaktadır (Yavan ve Kara, 2003: 26).

Bir diğer taraftan, ülkenin, milli gelirinin, 180 Milyon Sterlin düzeyinde olduğu hesaba katılırsa, söz konusu bu yabancı şirketlerdeki toplam yatırım, ülke

milli gelirinin üçte birine eşittir. İncelenen süreçte, yabancı sermayenin toplamının, 1923 yılı dönemin de 63 Milyon 400 Bin Sterlin olduğu dikkate alınır, şirket başına söz konusu yabancı yatırımın 67 Milyon 447 Bin Sterlin civarında olduğu hesaplanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı: Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 2015).

Türkiye Cumhuriyetinin, ekonomik gelişimi çerçevesinde, 1927 yılına kadar geçen süreçte, yabancı sermayeli şirketlerinin sayısı 113'e kadar çıktığı ve bu aşamada ek olarak 30 Milyon Türk Lirası sermayenin daha ülkeye girdiği istatistiklerden görülmektedir (Sükan, 2014: 214).

Bu dönem içinde, ülkede, tütün tekeli de kapitülasyonlar gereği tamamen yabancıların elinde bulunmaktadır. Reji idaresi olarak bilinen tekel yönetimi ancak 1 Mart 1925 tarihinde devletin eline geçebilmiştir.

2.3.2. Kuruluş Dönemi Ekonomi Politikaları İzmir İktisat Kongresi

Birinci İzmir İktisat Kongresi düzenleme zamanına dikkat edilirse kongrenin "17 Şubat – 04 Mart" 1923 tarihinde, Cumhuriyet ilan edilmeden önce toplandığı görülmektedir (Şahinkaya, 2014: 35). Bu dönemde söz konusu olan ulusal ekonomi kongresinin toplanması kapsamında Türkiye'de dönemin iktisat bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt'un önemli girişimleri olduğu bilinmektedir. Birinci İzmir İktisat Kongresine en büyük desteğin Mustafa Kemal Atatürk tarafından yapıldığı da unutulmamalıdır. Birinci İzmir İktisat Kongresine çeşitli meslek gruplarından seçilmiş 1135 temsilcinin bu toplantıya iştirak ettiği bilinmektedir (Şahinkaya, 2014: 35). Birinci İzmir İktisat Kongresinin toplanmasının temel amaçlarını ana hatları ile şöyle sıralamak mümkündür.

- a) Yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, izleyeceği ekonomi politikalarına ve oluşturacağı ekonomik sisteme ışık tutmak,
- b) İstanbul ve İzmir illerinde bulunan, sermaye çevrelerinin, Ankara hükümeti temsilcileri ile yakınlaşmasını sağlamak,
- c) Milli mücadeleyi yöneten askeri ve siyasi kadroların toplumdaki tüm kesimlerin sadece askeri ve siyasi alanda değil ekonomik alanda da tam desteğine sahip olduğunun Lozan Barış görüşmesi taraflarına ve dünyaya göstermek,
- d) Tüm batı Avrupa ülkelerine, Türkiye'de liberal düzenden komünist sisteme geçilmeyeceği konusunda güvence vermek (Orhan, 2009: 124)

Mustafa Kemal Atatürk, Lozan antlaşması ile kazanılan siyasi bağımsızlığın elden gitmemesi için ekonomik bağımsızlığın da kaçınılmaz olduğuna inanmaktadır. Bu görüş, Birinci İktisat Kongresinde kendisi tarafından açılış konuşmasında şu sözlerle hayat bulmaktadır:

“...Ulusal egemenlik, ekonomik egemenlikle pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar kutsal ve ulu hedeflere, kâğıtlar üzerinde yazılı genel kurallarla, istek ve hırslara dayanan buyruklarla varılamaz. Bunların bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için tek kuvvet, en kuvvetli temel: ekonomik güçtür...” (Orhan, 2009: 125).

Bu sözlerle Mustafa Kemal Atatürk, ekonomik bağımsızlığın yeni Türkiye devleti için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bağımsızlığın, bu kongrede yine Atatürk tarafından:

....“Bir Devlet ki kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi yabancıya uygulayamaz; Bir devlet ki kendi gümrük resimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkından alıkonulur; bir devlet ki kendi kanunlarına göre yargı hakkını yabancılara uygulayabilmekten yoksundur; O devlete bağımsız denilemez.”.....sözleri ile gündeme geldiği görülmektedir. (Orhan: 2009: 124).

Mustafa Kemal Atatürk bu kongre ile Türkiye, liberal ekonomik düzeni benimsiyor, özel teşebbüsü koruma ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Mustafa Kemal Atatürk İzmir’de ki Türkiye Birinci İktisat Kongresini açarken yaptığı konuşmayla, çağını aşan ve tüm geri kalmış ülkeler için geçerli olan ve birçok dönemde güncelliğini muhafaza edebilen, ekonomik görüşler ve modeller ortaya koymuştur. Geri kalmış ülkelere yol gösteren batılı ekonomistlerin 1950’li yıllarda kalkınma iktisadi konuları içinde tanımlamaya çalıştıkları temel ilke ve kavramları, Mustafa Kemal Atatürk dönemselsel olarak sömürgeciliğin geçerli olduğu Makro İktisat ve İktisadi Kalkınma temel kavramlarının bilinmediği 1923 yılında bile bu kavramları ortaya koymuştur.

Türkiye Cumhuriyeti için önemli olan bu iktisat kongresinde, dönemin iktisat bakanı olan Mahmut Esat BOZKURT Bey, uygulanacak olan ekonomik sistem ile ilgili önemli açıklamaları da şu cümleler ile halkın gündemine taşımaktadır.

“...Biz ekonomi tarihi içindeki ekollerden hiç birine benzemeyiz, Ne bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar ekolünden, ne de sosyalist, komünist, ateist veya himaye ekollerinden değiliz. Bizim de yeni Türkiye’nin yeni ekonomik anlayışına göre, yeni bir ekolumüz vardır.

Buna ben, Yeni Türkiye Ekonomi Okulu diyorum. Yukarıda belirttiğimiz ekollerden hiç birine bağlı olmamakla beraber, memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan faydalanmaktan da geri kalmayacağız. Yeni Türkiye, karma bir ekonomi sistemi izlemelidir...” (Orhan, 2009: 125).

Birinci İzmir İktisat Kongresinin sonuçlarının ana hatları ile belirlenmesi gündeme geldiğinde: (Tekerek, 2012: 16)

- a) Çalışma özgürlüğü esas kabul edilecektir.
- b) Tekelleşmeye izin verilmeyecektir.
- c) Reji, yani tekel idaresi kaldırılacak, tütün ekim ve ticareti serbest bırakılacaktır.
- d) Aşar vergisi kaldırılacaktır.
- e) Ekonomik gelişmeye katkısı olmak koşuluyla, yabancı sermayeye karşı çıkılmayacaktır.
- f) İhracat, hayvancılık, ormancılık, madencilik ve genellikle yerli üretim teşvik edilecektir.

Bilindiği üzere, kongreye, tüccar, sanayici, işçi ve çiftçi temsilcilerinin de katılmasına rağmen, değerlendirmelere göre, kongre kararlarının çoğunun tüccarların ve büyük çiftçilerin lehine olduğu görülmektedir. Bunun en büyük nedenlerinden birisi de, kongrede çiftçilerin, büyük toprak sahipleri tarafından temsil edilmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra, işçi ve köylülerin o dönemdeki isteklerinin diğer kesimlerin çıkarlarıyla ters düşmesi söz konusu olduğundan onlar için arzu edilen sonuç alınamamıştır. Asker – sivil bürokrat ve eşraftan oluşan Cumhuriyet Halk Partisinin, köylülerin istediği toprak reformu gibi radikal önerileri kabul ederek, eşrafla karşı karşıya gelmek istemediği anlaşılmaktadır (Baytal, 2007: 547)

Birinci iktisat kongresi çok genel düzeyde düşünülen ve oluşturulan bu kararlarla çıkar grupları arasında yakınlaşma sağlanması ve hükümete tavsiyelerde bulunmayı hedef almıştır (Pala, 2010: 1)

O günkü kongre toplantısına ekonomik içinde güç sahibi olan kişiler bir araya getirilmiştir. Kongre de, hükümete, grupların çıkarlarına uygun öneriler yapılmıştır. Toplantıda toprak reformu ve grev hakkı gibi konuları tartışılmaz iken, özel girişimci çabasıyla sermaye biriktirilmesini sağlayacak önlemler de öğütlenmiştir. O günkü kötü ekonomik koşullardan sorumlu tutulmasına rağmen, yabancı sermayenin Türkiye’ye davet edilmesidir (Taş, 2004). Tüm bu gelişmeler kapsamında değerlendirmeler

yapıldığında, Cumhuriyetin ilanından itibaren, ülkenin kalkınması hususu en büyük sorun olarak gündemi işgal etmektedir.

2.3.3. Teşvik-i Sanayi Kanunu

Ülke genelinde sanayinin bir fotoğrafını çekebilmek için 1927 yılındaki genel durumuna bakmakta yarar vardır. 1927 yılındaki, sanayi sayımı dikkate alınarak, etüt edildiğinde ülkede toplam yaklaşık 65.245 tane sanayi kuruluşunun olduğu görülmektedir. Bunların % 43,5'i tarım ve hayvancılık alanlarıydı. Burada çalışanların sayısı ise 256.855'ti. Dokuma sanayi toplam işyerlerinin % 14,3'ünü oluşturmaktaydı ve dokuma sanayisinde 48.025 kişi çalışmaktaydı (Kahraman, 2014: 352, Durmuş ve Aydemir, 2016:160). Görüldüğü gibi sanayinin genel yapısı incelendiğinde, % 50 gibi bir oranının dokuma ve gıda sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu çalışan kişilerin işletmelere dağılımı incelendiğinde ise, % 79 oranındaki kesimi teşkil eden 210.377 kişinin üç ve üç kişiye kadar işçi çalıştıran firmalarda görev almıştır. 1932 – 1939 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunundan faydalanan işletmelerin hukuki özelliklerine baktığımız zaman; 1932 yılında 31 olan Devlet, Özel İdare ve Belediye sayısı 1939 yılında 111'e yükselmiştir.

Tablo 7: Teşviki Sanayi Kanunundan Faydalanan İşletmelerin Hukuki Özellikleri 1932-1939

Yıl	İŞLETME SAYISI	BİR KİŞİ ELİNDE	ŞİRKET HALİNDE	DEVLET, ÖZEL İDARE VE BELEDİYE	DEVLET KURULUŞLARININ YÜZDESİ
1932	1.473	831	611	31	2.1
1933	1.397	806	555	36	2.5
1934	1.310	738	534	38	2.7
1935	1.161	631	474	56	4.8
1936	1.101	554	461	86	7.8
1937	1.116	562	465	89	7.9
1938	1.103	529	470	104	9.4
1939	1.144	522	511	111	9.7

Kaynak: Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşme Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 27, 65-79.

1923 yılında, ekonomide ana hatları ile liberalleşme yani serbest piyasa ekonomisi uygulanması amaçlanmıştı, ancak 1929 yılındaki dünyayı sarsan Büyük Buhran derinden etkilediği Türkiye Cumhuriyeti'nde bazı tedbirlerin alınması konjonktürel olarak kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bu nedenle 1930 yılından itibaren iktisadi devletçilik politikasının kuralları ekonomide ağır basar duruma gelmiştir.

Değerlendirme yaptığımız zaman devletin ekonomik yapıya karışması kaçınılmazdı. Bu karışmayı yalnızca ekonomik nedenlerin gerektirdiğini söylemek yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda Osmanlılardan Cumhuriyete kadar devrolmuş olan bürokrat, aydınların, batı biçimi topluma olan büyük inançları, devlet eliyle, özel girişimci yaratmasının temel nedenleri arasında yer almaktadır.

2.4. Gayrisafi Milli Hasıla'nın Gelişimi

Atatürk döneminde ülkenin gayrisafi milli hâsıla toplamının, Cumhuriyetin ilan edilmesinden itibaren, gelişme sürecinde oldukça farklı neticeler gündeme getirmesi söz konusudur. Bu nedenle, ülke gayrisafi milli hâsıla miktarının yıllara göre değerlendirilmesi gereklidir. Bu değerlendirme yapılırken hem 1938 yılı fiyatları, hem de cari fiyatlarla olan rakamlar dikkate alınmıştır. İncelenen 1923 ile 1939 yılları arasındaki dönem dikkate alındığında, bu uzun süreç içerisinde, gayrisafi milli hâsıla miktarının (1938 yılı fiyatlarıyla) sadece 1927 – 1932 ve 1935 yıllarında bir önceki yıllara oranla negatif büyüme gerçekleştirmesi söz konusudur. Bunun yanı sıra, dönem içinde gayrisafi milli hâsıla miktarının ortalama yıllık artış oranının yaklaşık % 8 büyüme seviyesinde olduğu hesaplanmaktadır. Gayrisafi milli hâsıla miktarının cari fiyatlarla hesaplanması durumunda ise, negatif gelişmelerin 1927 – 1930 – 1931 – 1932 ve 1933 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerin nedeninde de, ağırlıklı oranda Büyük Buhranın etkisi olduğunu da unutmamak gerekir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını kapsayan, bu 16 yıllık ilk dönemde gayri safi milli hâsıla miktarının, 1938 yılı fiyatlarıyla 633 Milyon 100 Bin Türk Lirası düzeyinden, 2 Milyar 54 Milyon 300 Bin Türk Lirası seviyesine yükseldiği aşağıdaki tablodan görülmektedir. Bir diğer taraftan, cari fiyatlarla yapılan hesaplamada, gayri safi milli hâsıla toplamının aynı tarihlerde, 952 Milyar 600 Milyon Türk Lirası seviyesinden 2 Milyar 063 Milyon 100 Bin Türk Lirası düzeyine yükselmiştir.

Tablo 8. Atatürk Döneminde gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH)'daki Artışlar, Büyüme Hızları ve Yatırımları

Yıl	GSMH (1938 Fiyatları)	Değ (%)	GSMH (Cari Fiyatları)	Değ (%)	Yatırımlar Cari Fiyatları	Değ (%)
1923	633.100.000		952.600.000		66.400.000	
1924	758.400.000	19,8	1.203.400.000	26,33	98.600.000	48,49
1925	846.200.000	11,6	1.525.600.000	26,77	130.000.000	31,85
1926	981.800.000	16,0	1.650.500.000	8,19	131.600.000	1,23
1927	892.300.000	-9,1	1.471.200.000	-10,86	159.700.000	21,35

1928	990.900.000	11,1	1.632.500.000	10,96	174.500.000	9,27
1929	1.150.100.000	16,1	2.073.100.000	26,99	211.000.000	20,92
1930	1.198.800.000	4,2	1.580.500.000	-23,76	187.200.000	-11,28
1931	1.276.300.000	6,5	1.391.600.000	-11,95	116.900.000	-37,55
1932	1.198.400.000	-6,1	1.171.200.000	-15,84	104.800.000	-10,35
1933	1.359.400.000	19,8	1.141.400.000	-2,54	109.200.000	4,2
1934	1.450.300.000	6,7	1.216.100.000	6,54	143.300.000	31,23
1935	1.418.800.000	-2,4	1.310.000.000	7,72	131.600.000	-8,16
1936	1.658.900.000	19,2	1.695.000.000	29,39	153.800.000	16,87
1937	1.742.000.000	3,3	1.806.500.000	6,58	172.100.000	11,9
1938	1.895.700.000	8,8	1.895.700.000	4,94	215.100.000	24,99
1939	2.054.300.000	8,4	2.063.100.000	8,83	215.800.000	0,33
	Ortalama	7,94		6,14		9,71
	Medyan	8,6		7,15		10,59

Kaynak: Aysan, M. A. (1998). "Atatürk'ün Ekonomik Kalkınma Modeli", Atatürkçülük, Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler, 2.baskı, Ankara Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi. s.299.

1927 yılındaki, ülke gelirleri çerçevesindeki durumu ele aldığımızda, milli gelirin % 67 gibi büyük bir kısmının tarım kaynaklı ürünlerden elde edildiği belirlenmektedir. Aynı yıl milli gelirin % 10 seviyesindeki kısıtlı bir bölümünün sanayi ürünlerinden oluşmakta olduğunu ve hizmetler sektörüne baktığımız zaman milli gelirin % 23 oranda yer aldığı eldeki verilerden görülmektedir.

Kuruluş döneminin sonlarına yakın olan 1938 yılındaki veriler durum mukayesesi yapabilmek amacıyla ele alınıp incelendiğinde tarım sektörünün milli gelir içinde artık % 48 düzeyinde yer aldığı belirlenmektedir. Bu gelişme tarım sektörü adına 11 yıllık bir süreçte yaklaşık % 28 oranında azalma göstermiştir. Bu gelişmeye paralel olarak, sanayi sektörünün milli gelir içinde bu dönemde % 16 oranında yer aldığı veriler ışığında öğrenilmektedir. Sanayi sektörünün bu gelişimin ortalama % 60 seviyesinde artış gerçekleştirmiştir.

Milli gelir içinde 1938 yılı itibariyle, hizmetler sektörünün oranına bakıldığında ise, bu dönemde % 36 seviyesinde milli gelirden etken olduğunu ifade edebiliriz. Daha önce milli gelirden, % 23 oranında bulunması söz konusu olduğundan hizmetler sektöründe oransal olarak geçen bu süreçte yaklaşık % 57 oranında artış sağladığını görebiliriz.

Tablo 9: Milli Gelir Yapısı 1927 - 1961

	1927	1938	DEĞ (%)
Tarım	67.00	48.00	-28.36
Sanayi	10.00	16.00	60.00
Hizmetler	23.00	36.00	56.52
Milli Gelir	100.00	100.00	0.00

Kaynak:T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963 – 1967

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>. (erişim tarihi: 25.10.2016).

Gayri safi milli hasıla ile ilgili veriler 1923 yılında 1948 baz yılı cari fiyatlarla 953 Milyon Türk Lirası olan miktarın, 1938 yılında 1 Milyar 896 Bin Türk Lirası düzeyine yükseldiği belirlenmektedir. Bu gelişme yaklaşık % 97 oranındaki artışı ortaya koymaktadır.

Kuruluş dönemini kapsayan bu 16 yıllık süreç dikkate alınıp değerlendirildiğinde, gayri safi milli hasıla'nın sadece 1927 – 1930 – 1931 – 1932 ve 1933 yıllarında bir önceki yıla oranla negatif gelişmeler göstermiştir.

Tablo 10: Cari Fiyatlarla Gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH) 1923- 1938

Yıl	GSMH 1938 Fiyatları	Değ (%)	Yıl	GSMH 1938 Fiyatları	Değ (%)
1923	953.000.000	0,00	1965	76.726.000.000	7,59
1924	1.204.000.000	26,34	1966	91.419.000.000	19,15
1925	1.526.000.000	26,74	1967	101.481.000.000	11,01
1926	1.651.000.000	8,19	1968	163.893.000.000	61,50
1927	1.471.000.000	-10,90	1969	183.356.000.000	11,88
1928	1.633.000.000	11,01	1970	207.815.000.000	13,34
1929	2.073.000.000	26,94	1971	261.073.000.000	25,63
1930	1.581.000.000	-23,73	1972	314.140.000.000	20,33
1931	1.392.000.000	-11,95	1973	399.089.000.000	27,04
1932	1.171.000.000	-15,88	1974	537.678.000.000	34,73
1933	1.141.000.000	-2,56	1975	690.901.000.000	28,50
1934	1.216.000.000	6,57	1976	868.066.000.000	25,64
1935	1.310.000.000	7,73	1977	1.108.271.000.000	27,67
1936	1.695.000.000	29,39	1978	1.645.969.000.000	48,52
1937	1.807.000.000	6,61	1979	2.876.523.000.000	74,76
1938	1.896.000.000	4,93	1980	5.303.010.000.000	84,35

Kaynak:Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950 – 2015.

[http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf).(erişim tarihi: 30.03.2017).

Burada belirtilen aynı yıllar çerçevesinde yapılan incelemede, gayri safi milli hâsıla miktarlarına paralel olarak, gayri safi yurt içi hâsıla tutarlarının da negatif gelişmeler göstermiştir. Bu durumda gayri safi milli hâsıla ile gayri safi yurt içi hâsıla arasında paralellik gözlenmektedir.

Gayri safi yurtiçi hasıla ile ilgili veriler 1923 yılında 1948 baz yılı cari fiyatlarla 964 Milyon Türk Lirası olan miktarın, 1938 yılında 1 Milyar 898 Bin Türk Lirası düzeyine yükseldiği belirlenmektedir. Bu gelişme yaklaşık % 97 oranındaki artışı ortaya koymaktadır.

Tablo 11: Cari Fiyatlarla Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSMH) 1923- 1938

Yıl	GSMH 1938 Fiyatları	Değ (%)	Yıl	GSMH 1938 Fiyatları
1923	964.000.000	0.00	1965	76.440.000.000
1924	1.215.000.000	26.04	1966	91.776.000.000
1925	1.537.000.000	26.50	1967	101.185.000.000
1926	1.662.000.000	8.13	1968	163.515.000.000
1927	1.482.000.000	-10.80	1969	182.760.000.000
1928	1.640.000.000	10.66	1970	205.567.000.000
1929	2.082.000.000	26.95	1971	255.061.000.000
1930	1.591.000.000	-23.58	1972	304.862.000.000
1931	1.395.000.000	-12.32	1973	383.471.000.000
1932	1.175.000.000	-15.77	1974	520.009.000.000
1933	1.142.000.000	-2.81	1975	674.130.000.000
1934	1.219.000.000	6.74	1976	856.952.000.000
1935	1.314.000.000	7.79	1977	1.096.485.000.000
1936	1.698.000.000	29.22	1978	1.632.392.000.000
1937	1.810.000.000	6.60	1979	2.850.590.000.000
1938	1.898.000.000	14.14	1980	5.230.618.000.000

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950 – 2015.

[http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf). (erişim tarihi: 30.03.2017).

2.5.Dış Ticaret Dengesi

Lozan Antlaşması'nda getirilen kısıtlamalar nedeniyle dış ticaret gelişme göstermemiştir. Ancak 1929 yılında konulan sürenin bitmesiyle dış ticarete yeni düzenlemeler getirilmiştir. Düzenlemenin getirilmesindeki amaç yerli üretimin özellikle sanayi üretiminin dış ülkelere karşı rekabetten korunmasıydı (Kepenek ve Yentürk, 2011: 48, Durmuş ve Aydemir, 2016:161).

Sanayi henüz kurulamadığı için tüm sektörlerde iç talep ithalat ile karşılanmaktaydı. Dışa bağımlılık, dışa açık olmanın en temel sebeplerinden birisiydi (Durmuş ve Aydemir: 2016: 161). İthalat dönem başlarında artışlar göstermiştir ancak

daha sonraki yıllarda giderek düşüş göstermiştir. Bunun tek nedeni ihracat yapılan ülkelerde ekonomik bunalımın olmasıdır. İthalatta ise 1929 yılına kadar azalma olmamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2011: 48).

Kuruluş döneminden Büyük Buhranın gerçekleştiği yıla kadar dış ticaret bilançosu sürekli açık vermiştir. Bunun başlıca sebepleri I. Dünya Savaşı döneminde üretim yapan ülkelerin hammaddelerinin ve sermaye olmasıdır (Durmuş ve Aydemir, 2016:162). Kuruluş dönemi içeriğinde, ülkenin ekonomik durumu hakkında genel bir fikir elde edebilmek için 1923 – 1938 dönemi yıllarına ait tablo aşağıdadır.

Tablo 12: Dış Ticaret Dengesi (Milyon TL) 1924-1938

Yıl	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi
1923	145,0	85,0	-60,0
1924	194,0	159,0	-35,0
1925	242,0	192,0	-50,0
1926	235,0	187,0	-48,0
1927	211,0	158,0	-53,0
1928	224,0	174,0	-50,0
1929	256,0	155,0	-101,0
1930	148,0	152,0	+4,0
1931	126,6	127,2	+0,6
1932	86,0	101,0	+15,0
1933	75,0	96,0	+21
1934	87,0	92,0	+5,0
1935	89,0	96,0	+7,0
1936	93,0	118,0	+25,0
1937	114,0	138,0	+24,0
1938	150,0	145,0	-5,0

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950 – 2015.

[http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf).(erişim tarihi: 30.03.2017).

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin ilk 7 yılında dış ticaret dengesi devamlı açık vermiştir. Bunun iki önemli nedeni vardır. Birincisi savaş sonrası ithal taleplerindeki kısıtlamaların kaldırılmış olması, ikinci nedeni ise; ithalat üzerinden alınan vergilerin çok düşük düzeyde kalmasıdır. Tablonun ikinci 7 yılında ise dış ticaret dengesi her yıl fazlalık vermiştir (Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi, b.t.).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1929-1939 İKTİSADİ DEVLETÇİLİK

3.1. İktisadi Devletçilik Politikaların Nedenleri

Atatürk'ün ekonomi alanında, kendisinden önceki ideolojilerden herhangi birisini benimsediğini söylemek çok yanlış olacaktır. Bu doğrultuda Atatürk'ün kendi ekonomik ideolojisini zaman içinde oluşturmuş olduğu görülmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, Kırım Savaşıyla birlikte alınan dış borçların Osmanlı İmparatorluğunu iflasa sürüklediğini ve ülkenin çökme sürecine girdiğini incelemiştir (Öztürk ve Yıldırım, 2009: 148). Mustafa Kemal Atatürk bir lider olarak 1923 yılından itibaren yapılan planlamalar ve bu planların uygulamaları ile çok yakından ilgilenerek hükümete yöne gösterici olmuştur (Aysan, 1986).

Devletçilik politikalarının başlaması ile ilgili olarak bazı ciddi ve etken nedenler sayılabilmektedir. Ancak tüm bu nedenler içinde üç tanesinin çok önemli olduğu ve ön plana çıktığı görülmektedir. Bunların ilkinin özel sektöre dayalı sanayileşmenin başarısızlığı olduğu söylenebilmektedir. İkinci nedeni ise, tüm dünyayı etkileyen 1929 yılındaki, Büyük Buhranın olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak gündeme gelmektedir. Nihayetinde, üçüncü önemli nedenin de dış konjonktür gelişmeleri olduğu unutulmamalıdır (Eroğlu, 2007: 68-69).

3.1.1. Özel Sektöre Dayalı Sanayileşmenin Başarısızlığı

Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluş dönemine bakıldığında mevcut hükümetlerin belli programlar dâhilinde özel girişimciliği ön plana çıkararak sanayileşme politikasının hazırladıkları görülmektedir. Bu özel girişimlerinin bir sonucu olarak sanayileşmenin de önünün açılacağı özel girişimci dinamizminin hâkim olacağı düşünülmüş olup bu kapsamda gelişmeler güncelleştirilmiştir. Ancak tatmin edici sonuçların elde edilmediği ve beklentilerin gerçekleşmediği görülmüştür. Bu kapsamda elde edilen başarıların yönetici kadronun beklentilerinin gerisinde kaldığı da yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülke genelindeki güncel gelişmeler ele alındığında hükümetlerin sanayileşme kapsamında gündeme gelmiş olan özel sektör hızından memnun kalmadıkları ve hızla ülke sanayileşmesinin kesinlikle gerçekleşmeyeceği fikri ortaya çıkmıştır.

Kuruluş döneminde, uygulanan ekonomi politikasının, başarısız olduğu alanın da üretimin, özellikle sanayi üretimin artırılmaması olduğu bilinmektedir. Bu gelişmeler, elde edilen karların, sanayi üretimi dışındaki alanlarda kullanımı söz konusu olmakta ve bu husus da ciddi sorunları gündeme taşımaktadır. Ekonominin yapısı incelendiğinde, emtia ticareti yapılan piyasalarda, görülen spekülasyonlar ve en önemlisi, kar beklentisi çerçevesinde stokçuluk nedeniyle kısa dönemli ticari karların yüksekliği sanayi alanında yatırım yapılmasına olanak vermemektedir. Tüm bu hususlar irdelenip değerlendirildiği zaman ülke genelinde özel girişimcilik yoluyla sanayileşme imkânının çok sınırlı olduğu gerçeği gün yüzüne çıkmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 2011: 63-64).

Türkiye Cumhuriyetinin bu kuruluş konseptinde önceliklerin ekonomik bağımsızlık ve hızlı bir kalkınma olduğu hükümet programlarında izlenmektedir (Eroğlu, 2007: 68, Kepenek ve Yentürk, 2011: 63). Tüm bu hususlarında, sanayileşme ile eş anlamlı olduğu kabul edilmektedir. Ülke genelinde, bunların yapılmasının bir zorunluluk haline geldiği bir kademede açık olarak gözlenmektedir. Mustafa Kemal Atatürk yazmış olduğu eserler kapsamında ele alındığında bu dönemde halkın ekonomik durumunun düzeltilip gelir kaynakların belli bir seviyeye aktarılmadıkça hukuksal ve idari reformların yapılamayacağını hatta yapılsa bile bunun halk tarafından içselleştirilemeyeceğini bilmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün sık sık ülke gezileri yaptığı bilinmekteydi. Kendisi bu gezilerde daima halk ile iç içe olup onların nabzını tutmaktan zevk alırdı. Bu husus ile ilgili birçok örnek vermek mümkündür. Yapmış olduğu yurt gezisinde yine halk arasında onların nabzını tutarken ekonominin çok önemli olduğunu algılamıştır. Halkın nabzını tutan Atatürk hızlı bir kalkınma gerekliliğini düşünmüş ve bunu hükümetlerine empoze etmiştir. Unutmamak gerekir ki bu hızlı kalkınma konsepti nerede ise bir devrim doktrini haline gelmiştir. Bir diğer taraftan da, bu zorunluluğun çözümü olan, hızlı sanayileşmenin, özel girişimciler tarafından gerçekleştirilemediği belirlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kaçınılmaz olarak, gündemine yerleşen hızlı kalkınma, yani sanayileşme olgusu, devleti ekonomik alanda da çalışma yapmaya daha başka anlatımla, ekonomik faaliyette bulunmaya zorlanmaktadır.

3.1.2. 1929 Büyük Buhran

Tarihsel gelişmeler incelendiği zaman Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan ve Büyük Buhran olarak tanımlanan ekonomik kriz dünya genelini belli ölçülerde etkilemesine paralel olarak Türkiye Cumhuriyetini de etkilemiştir.

Gerçekleşen bu Büyük Buhran da ödemeler dengesi açığının artması gelmektedir. Ülkeler genelinde, ödemeler dengesinin çok ciddi bir önem arz ettiği ve bunun açık vermesinin her zaman ekonomik istikrarsızlıklara davetiye çıkarabilmektedir. Büyük Buhran akabinde gelişen ekonomik olgular içinde hammadde fiyatlarının aşırı düşmesi ve aynı zamanda tarımsal ürün bedellerinin ciddi seviyelerde gerilemesi ülke genelinde çok etken olmuştur. Gelişen bu ekonomik olaylar çerçevesinde halkta ki alım gücünün ve buna paralel olarak Türk Lirasının değerinde yabancı paralar karşısında gerilediği izlenmektedir (Aktan, 1998: 34, Özçelik ve Tuncer, 2007: 259).

Büyük Buhranın neden olduğu talep ve fiyat gerilemeleri, küresel ekonomide öngörülemeyen sıkıntılara yol açmıştır. Bilindiği üzere, Lozan Anlaşması kapsamında, aynı yıl içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin gümrükler üzerinde tam yetkili hale gelmiştir. Tüm bu gelişmelerin, devleti ekonomi alanında çalışmaya, başka bir anlatımla ekonomik faaliyette bulunmaya zorladığı anlaşılmaktadır.

Bu gelişmeler çerçevesinde, devlet yöneticilerinin, Türk Lirasının değerini korumak amacıyla 25.02.1930 tarihinde "Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu" çıkarmıştır (Aktan, 1998: 35). Gelişen bu olumsuz ekonomik olaylar çerçevesinde hükümetlerin tarım ürünlerindeki fiyatların gerilemesini önlemek amacıyla sübvansiyonlar uygulayarak müdahaleci ciddi tedbirler aldığı görülmektedir.

Bu gelişen Büyük Buhran sadece devleti ekonomik faaliyette bulunmaya yönlendirmesi yanı sıra, kapitalist sisteme duyulan güveni sarstığı da gözden uzak tutmamak gerekir. Başka bir açıdan bakıldığında ise, kapitalist batı ülkelerini önemli boyutlarda yıkıma uğratarken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gibi merkezi planla yönetilen ülkelerde krizin fazla hissedilmediği görülmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2011: 65, Emmioğlu, 2010:220).

Büyük Buhran bütün dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. 1923 yılından itibaren ekonomide amaçlanan liberalizm anlayışı yerini devletin kaçınılmaz müdahalesine bırakmaya başlamaktadır. Dünyanın ve bundan da etkilenen Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu ekonomik durumu çok iyi değerlendiren Atatürk ve hükümet, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullara

uygun olan önlemleri 1930 yılından itibaren yürürlüğe koymuştur.

Hükümet tarafından Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılarak ülkedeki sanayi sektör yatırımlarının özendirilmesine birinci elden çalışılmıştır. Ancak bu kanunun da tam olarak amacına ulaştığını söylemek pek doğru olmayacaktır.

3.1.3. Dış Konjonktür Gelişmeleri

Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde, karar mekanizmalarının ve hükümetlerin devletçilik düzeyinde uygulamalar yapıp tedbirler almaya yönelten etmenlerin başında dış ekonomide dönemsel olarak gündeme gelmiş olan olumsuz ekonomik gelişmeler etken gelmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, geri kalmış ülkeler dikkate alınmaz ise, dünyada iki farklı nitelikte yapı söz konusudur. Bunlar gelişmiş kapitalist ülkeler ile bir sosyalist ülke olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler birliğidir. Öncelikle Büyük Buhran kaçınılmaz olarak Türkiye'yi de etkilemiştir. Buhranın başlıca etkileri, fiyat düşüşleri, üretimin kapasitenin çok altında yapılması ve işsizliktir. Ekonomik durum, bu noktaya ulaşıncı da hükümetler bunalıma çözüm olarak, kamu harcamalarını artırma ve para politikalarına müdahale etme yolunu seçmişlerdir.

Büyük Buhran döneminde dünya genelinde Keynes devrimi de dendiği de bilinmektedir. Uygulamanın geneline bakıldığında Fransa'da güdümlü ekonomi görülmektedir. Güdümlü ekonomi iktisadi etkinliklerin devletin müdahale ve denetimi altında yürütüldüğü, diğer bir deyişle neyin, ne kadar, nasıl ve kimler için üretileceğine siyasal gücü temsil eden merkezi bir organın karar verdiği iktisadi sistemdir. Uygulama genelinin bir diğer örneğine baktığımız zaman Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de ise kamu harcamalarının artırılması şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde de İtalya ve Almanya'da faşist yönetimlerin olduğu da unutulmamalıdır. Bu ülkelerdeki etkin talebin de devlet eliyle karşılanabilmesi söz konusudur.

Burada bir hususun da öncelikle tespit edilmesinde yarar vardır. Keynes, var olan üretim kapasitesinin canlandırılmasını öneriyordu. Türkiye'nin sorunu ise, öncelikle üretim kapasitesini artırmak, üretim olanaklarını genişletmektir. Unutmamak gerekir ki Keynes için sorun talep tarafındaydı, Türkiye ise, mal ve hizmet arzını artırmak zorundadır.

Türkiye'de bu yıllarda genel kanı, sanayileşmiş ülkelerin, tarım ülkelerinin piyasalarına hâkim olma istekleridir. Bu yargı çerçevesinde, sanayileşmiş ülkelerin niteliğini de anlamak daha kolaylaşmıştır. Bu dönemde, gelişmiş kapitalist düzenin

buhranda olması Türkiye'ye bazı olanaklar da sağlamaktadır. Unutmamak gerekir ki, kapitalist ülkelerin bu gelişme kapsamında, Türkiye'nin sanayileşmesini engellemeleri sınırlı kalmaktadır. Bir diğer taraftan, ihracat malların fiyatlarının dünya piyasalarında gittikçe düşmesi, Türkiye'nin makine ve teçhizatı ucuza alma imkânını da gündeme getirmektedir.

1929 yılında, geniş bir kitle için gündeme gelen, Büyük Buhranın, tüm kapitalist dünyada yıkıcı etkilere neden olduğu açıkça gözlenmektedir. Söz konusu bu kapitalist ülkelerde, kriz neticesinde, büyük oranda fiyat düşüşlerinin ortaya çıktığı, genel üretimin çok büyük seviyede daralmalar yaşadığı, bir diğer taraftan da, ciddi oranlarda işsizliğin kendini gösterdiği izlenmektedir. Dış ekonomik olumsuz gelişmelerin oluşumunda tedbir metodu olarak iktisatçılara devlet harcamalarının artırılarak devletin yönlendirici olması olguları doktriner olarak önerilmektedir. Kapitalist ülkelerde, dönemde, büyük bir bunalım yaşanırken, Sovyetler Birliği'nin uyguladığı planlı ekonomi politikasıyla bu dünya krizinden çok az etkilenmiş olduğu görülmektedir. Unutmamak gerekir ki, bu oluşumda, Sovyetler Birliği'nin dünya ekonomisindeki payının küçük ve aynı zamanda hammadde kaynaklarına da sahip olduğu söz konusudur. Tüm bu hususların yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin, planlı ekonomi anlayışı çerçevesinde, sanayileşme alanında da ciddi adımlar attığı da bilinmektedir. İşte tüm bu gelişmeler de, Türk devlet adamlarının liberal ekonomiye bir alternatif olarak ortaya çıkan planlı ekonomiye ilgi duymalarına yol açmıştır.

3.2. İktisadi Devletçilik Kavramı

Türkiye'de uygulanan iktisadi devletçilik politikasının genel yaklaşımı ve içeriği hususunda, farklı akademik çevrelerde, yoğun tartışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede, bazı teorisyenlerin, Türkiye Cumhuriyetindeki iktisadi devletçiliği sosyalist sisteme geçişin bir aşaması olarak görmüş olduğu da bir gerçektir. Bunun yanı sıra, kapitalizm ile sosyalizm arasında yer alan, bunlara alternatif bir sistem olarak kabul ettiği de söylenmektedir. Bazılarına göre de, devletçiliğin bir planlama hareketi olduğu ifade edilmektedir.

Bu doğrultuda Thomburg, "*Türkiye'deki devletçilik uygulamasını devlet sosyalizminin aşırı bir ifadesidir*" olarak yorumlar"(Varlı, 2012: 115).

Devletçilik politikaları ile ilgili, BernandLewis ise, "*askerler ve bürokratlar arasında batıya ve kapitalizme karşı hislerin yeniden canlanması* şeklindeki tanımlanmaktadır(Varlı, 2012: 115). Devletçilik politikaları ile ilgili olarak, Z. Y.

Herslag ise, “sadece pragmatik bir araç değil, fakat temelde köklü ve ideolojik bir unsur” şeklinde yorumlamıştır (Varlı, 2012: 115).Gumpel ise devletçiliği çok daha farklı algılamıştır. “Devlet ve özel sektörün bulunduğu, devletin ekonomiye fazlasıyla müdahale ettiği, iktisadi kalkınma için hem emredici hem de yol gösterici özelliklere sahip planların var olduğu az gelişmiş bir ülkedeki kalkınma politikasıyla eşdeğer olarak kabul edilmektedir”(Varlı, 2012: 115).

Yapısal olarak bakıldığı vakit o dönemde Türkiye Cumhuriyetinde hükümetlerin uygulamış oldukları Devletçilik politikaları doktriner olarak yapılan bir çalışma olmayıp tamamen sistematik olarak gündeme gelen ekonomik sorunların zorlamasıyla pragmatik olarak alınan tedbir ve alınan önlemler çerçevesindedir (Altıparmak, 2002: 39).

Atatürk’ün, yazdırmış olduğu eserlerin ve hatıra notlarına bakıldığında kendisinin hükümetlere uygulamak üzere tavsiye etmiş olduğu Devletçilik sistematığının tamamen kendi düşüncesi olduğu ve bu kapsamda özel sektöründe bu konstep şeklinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Devletçilik konusunda, Atatürk’ün:

“.....Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihsal vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kollektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete erdirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti filen alakadar etmektir...” sözleri konuya daha da açıklık getirmektedir (Altıparmak, 2002: 39).

3.3.İktisadi Devletçilik Politikaları

Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra, kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ana amacı, siyasi bağımsızlığın yanında, ekonomik bağımsızlığın da elde edilmesiydi. Unutmamak gerekir ki, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde ekonomik bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlığın da olması çok zordur. İşte bu kavram ve düşünceler kapsamında, söz konusu bu yönetici kadro, hızlı, çabuk ve seri şekilde, ekonomik bağımsızlığı elde etmenin yollarını teoride ve pratikte anlaşılmaktadır (Altıparmak, 2002: 36).

Genel bir yaklaşım çerçevesinde, ekonomik bağımsızlığın, çağdaşlık ve endüstriyel kalkınma ile yakından ilgili ve bağlantılı olduğu hususu yöneticiler tarafından sabit fikir haline gelmiştir. Çağdaşlaşmanın ve ekonomik olarak kalkınmanın, tamamen endüstrileşme ile doğru orantılı olduğu, yönetici kadro tarafından bilinmekte ve bu kapsamda gelişmenin yönlendirilmesi istenmektedir. Sanayileşmek konusunun, Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinde, birinci ekonomik hedef olarak şekillenmekte olduğu almış olduğu kararlarda ve gerçekleştirdikleri uygulamalardan da izlenmektedir (Altıparmak, 2002:36). Osmanlı imparatorluğundan itibaren merkezi yönetimlerin, devleti çökmekten ve geri kalmışlıktan kurtaracak, bunun yanı sıra, halka refah sağlayacak bir yöntem olarak sanayileşmeyi benimsedikleri belirlenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde, bu amacı gerçekleştirme görevinin özel sektöre verildiği, bu hususta özel sektörün öncü olmasının esas alındığı anlaşılmaktadır. Gelişen olaylar çerçevesinde, dönemin olumsuz, siyasi ve ekonomik şartları nedeniyle bu amaç gerçekleştirilmemiştir. Bunun üzerine ekonomik alanda politika değişikliğine gidildiği gözlenmektedir. İktisadi devletçilik uygulamalarına geçilmesinin sadece özel sektörün başarısızlığına bağlamamak gerekir (Altıparmak, 2002: 36).

Devletçilik uygulamasının doğması daima tartışmalara yol açmıştır. Ancak, devletçilik gerçek gücünü uygulamadan almaktadır. Yani, devletçilik kurumsal tartışmaların ya da önceden belirlenen siyasi görüşlerin örgütlerinin ülke yönetimine gelmeleri sonucu uygulanan bir ekonomi politikası değildir. Bir bakıma devletçilik somut koşulların zorlanması sonucu doğmuştur. Ancak kendine has özellikleriyle, dünyadaki benzerlerinden ayrıdır.

Türkiye Cumhuriyetinde ekonominin Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde olduğu süreçte devletçi politikaların ön planda olmasına rağmen halkın kişisel hak ve özgürlüklerine bağlı kalıp bunları ön planda tuttuğu not olarak verilmektedir. 1931 yılında Afet İNAN'a yazdırdığı "Vatandaş için Medeni Bilgiler" isimli kitabında, ekonomik ideolojisinin tamamen kendisine ait olduğu net olarak anlaşılmaktadır. Atatürk'ün tespit ettiği ekonomik politikaları kesintisiz olarak uygulandığı görülmektedir. Uygulanan bu ekonomik politikaların dört temel direği bulunmaktadır:

- a. Ülke içerisinde güçlü bir devlet hazinesi yaratabilmek için denk bütçe esasına dayanan bir maliye politikası,

b. Türk Lirasının değerlenmesi, enflasyonun önlenmesi, iyi işleyen milli bankacılık sisteminin yaratılması için harcama – kaynak etkinliğinin sağlanmasını amaçlayan bir para politikası,

c. Uluslararası pazarlarda, güçlü devlet hazinesi yaratılması hedefine yönelmiş, Türk lirasının yabancı paralara karşı değerini koruyan, ve ödemeler dengesini sağlamayı amaçlayan bir dış ticaret politikası,

d. Özel ve devlet işletmelerinin birbirine destek olacakları, ülkeyi istikrar içinde hızla kalkındırma hedefine yönelik, kapitalist ve sosyalist ekonomilerin aşırılıklarını önleyecek dengeli bir büyüme ve yatırım politikasıdır (Aysan, 1986).

3.3.1.Maliye Politikaları

Kazanılmış olan kurtuluş savaşı sonrası ekonomik bağımsızlıkta ilk adım atılmış ve daha sonrasında İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Atatürk bu dönemde maliye politikasında iki farklı politika izlemiştir. İlk politika 1929 büyük buhran dönemine kadar olan dönem liberal yaklaşım iken, ikinci politika ise; 1929 yılı sonrası konjonktüründe ortaya çıkan gelişmelerin de yansısıyla “İktisadi devletçi” yaklaşıma dönmüştür (Kaya ve Durgun, 2009: 235).

Atatürk’ün maliye politikasını anlayabilmek için 1 Mart 1921 tarihindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılış konuşmasındaki ifadelerine bakmakta yarar vardır.

“...Umur-u maliyede (mali işlerinde) memleketimizce pek mühim birmeselenin halline az çok mütevazim (denk) bir bütçe tazminine muvaffakiyet hâsıl olmuştur. Memleketimizde umur-u iktisadiyenin (ekonomi işlerinin) mahiyet ve ehemmiyeti belkide tanınmamış olduğu halde, Meclisiâliniz memleketin menabi-i varidatına (gelir kaynaklarına) sahip olmak için esaslar vaaz etmiştir. Biz memleketin bütün menabi-i servetine (servet kaynaklarına) sahip olarak ihracat ve ithalât arasında temrini tevazüine (dengenin sağlanması)vehâsılâtın mahreçlere temini isâli için yolların islahına vesait-i mümkinenin (mümkün olan vasıtaların) ihrazına (hazırlanmasına) tevessül ettik (giriştik)” ... ..(Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006: 176).

Atatürk bu ifadeleriyle, ekonominin iç ve dış dengelerine çok büyük önem verdiğini açıkça göstermektedir. Atatürk zamanındaki ekonomi politikası; en büyük

üstünlüğü kuşkusuz Türk lirasının iç ve dış değerlerini korumak anlamında olmuştur. Ülkenin büyük ihtiyaçları karşısında hızlı kalkınmayı gerçekleştirmek olağanüstü bir başarıdır ve kendisinin önemli rolünün olduğunu net olarak ortaya koymaktadır.

Tablo 13. Ulusal Bütçe

Yıllar	Bütçe Gelirleri		Bütçe Giderleri	
	Tahmin Milyon TL	Harcama Milyon TL	Başlangıç Ödeneği Milyon TL	Tahsilat Milyon TL
1924	129	132	140	138
1925	153	202	184	171
1926	190	172	190	180
1927	195	199	194	204
1928	207	201	207	222
1929	220	213	220	224
1930	223	210	223	218
1931	187	208	187	186
1932	169	212	169	214
1933	171	205	170	199
1934	184	229	184	241
1935	195	259	195	267
1936	213	266	213	271
1937	231	311	231	317
1938	250	315	250	329

Kaynak:Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2012). Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü,
<http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>,(erişim tarihi: 01.03.2017).

Bilindiği üzere, savaş nedeniyle, 1920 ile 1923 yılları arasındaki süreçte devlet bütçeleri yapılamamıştır. 1924 ile 1938 yılları arasındaki 15 devlet bütçesinin 11 tanesi denk bütçe olarak sonuçlanmıştır.(Aksoy, 1998: 112).

3.3.2 Para Politikaları

Mustafa Kemal Atatürk, askeri lider olduğu dönemde savaş halinde olan ülkede para basılıp emisyon yapılmasına müsaade etmemiştir. Bu husus başlı başına çok önemli olup Atatürk'ün para politikasına çok ciddi önem verdiğinin göstergesidir.

Atatürk, emisyonun bir finansman aleti gibi kullanılmasına asla izin vermemiştir. 1938 yılına kadar yapılan yeni emisyon miktarı 10 Milyon lira civarındaydı ve bu miktar altın stokundaki ve döviz rezervlerindeki artışların altında kalmıştır (Ergin, 1977:57). Atatürk 1929 yılındaki Büyük Buhran zamanında Türk lirası üzerindeki ilk baskı ortaya çıkarmıştır. 1924 – 1931 yılları arasında Türk lirası sterline karşı değer kaybetmiştir. Fakat 1938 yıllarına doğru Türk lirası sterline karşı değer kazanmıştır. 1924 yılında 1 sterline karşılık 836 kuruş denk iken, 1938 yılını da ise 616 kuruşa çıkmıştır (Aksoy: 1998: 116).

Tablo 14: Atatürk Döneminde Türk Lirası'nın İngiliz Sterlini'ne Göre Değeri ve Tedavüldeki Banknotlar

Yıllar	1 Sterlin Eş Değeri (Kuruş)	Tedavüldeki Banknotlar (Milyon TL)
1919	381	158
1920	443	-
1921	605	-
1922	729	-
1923	763	-
1924	836	161
1925	892	165
1926	928	153
1927	945	153
1928	956	152
1929	1.009	159
1930	1.032	159
1931	965	159
1932	741	164
1933	702	161
1934	636	165
1935	616	170
1936	624	179
1937	624	169
1938	616	194

Kaynak: Öztürk, S. ve Yıldırım, F. (2009). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 10(2),145-165.

Atatürk'ün para değerinin korunması işine ayrı bir önem verdiği ve kendisi, devletin vatandaşa karşı görevlerinden birisinin de para değerinin korunması olarak belirtmiştir. Atatürk'ün para politikasında gerçekleştirilenlerin bir özeti söz konusu olursa;

- Enflasyon görülmemiştir.

- Paranın dış değeri korunmuştur. 1921 yılındaki 1 Sterlin eş değeri (kuruş) 605 iken, 1938 yılındaki 1 sterlin eş değeri (kuruş) 616 olmuştur.
- Tedavüldeki banknot artışı, dönemin hiçbir yılında çok hızlanmamıştır. 1919 ile 1938 yılları arasındaki banknot artışı sadece 36 Milyon Türk lirası olmuştur.

3.3.3. 1.ve 2.Beş Yıllık Sanayileşme Planları

Atatürk'ün yatırım politikası, ekonomik kalkınma stratejisinin önemli bir bölümüdür. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kaynaklarının kıt olması nedeniyle, bunların verimli bir biçimde kullanılmasına özen gösterilmesi onun kendisi için çok önemlidir.

Devletin temel işlevlerinin gerektirdiği harcamalar dışındaki bütçe fazlaları ve borçlanmadan sağlanacak kaynakların yatırımlara yönlendirilmesi söz konusudur.

Atatürk'ün yatırım politikasında devletin doğrudan ticaret ve sanayi yatırımlarını yapan ve yöneten kuruluşların, iktisadi devlet teşekküllerinin önemli bir yeri söz konusudur. 1923 ile 1938 yılları arasında ekonomik kalkınma alanında yapılmış olanlar, iki büyük savaştan yıkılmış olan ülkenin temel ekonomik ihtiyaçlarından etkilendiği açıkça görülmektedir. Gündeme gelen bu toplumsal ihtiyaçların karşılanması için tutarlı ve kendi mantığı içinde iyi işleyen bir kalkınma modeli de ortaya konmuş bulunmaktadır.

Kalkınma modelinin temelinde Devletçilik ilkesi ciddi bir yer tutmaktadır. Bu ilkenin ekonomi alanında uygulanması ise, İktisadi Devlet Teşekkülleri olarak şekillenmektedir. İlk Cumhuriyet hükümetlerin programlarına bakıldığında Devletçilik ilkeleri görülmemekte bunun yanı sıra özel sektörün ağırlıkla yer aldığı tespit edilmektedir. Bir diğer taraftan 1923 yılından itibaren yapılan programlarda Devletçilik ilkesinin ön plana çıktığı ve ekonomik sisteminde bu ilke üzerine inşa edildiği gözlenmektedir (Aysan: 1986). Bu ilkenin ekonomi alanında uygulanması ise, İktisadi Devlet Teşekkülleri olarak şekillenmektedir.

Atatürk ülke genelinde yapılacak olan yatırımlarda bir öncelik sırasının olması gerektiğini savunmaktadır. Kendisinin belirlemiş olduğu yatırımlardaki öncelik sırası;

1. Bayındırlık, bunun için de ulaştırma,
2. Tarımsal yatırımlar ve özellikle sulama yatırımları,
3. Tarımsal sanayi yatırımları,
4. Ağır sanayi yatırımları,

5. Hafif sanayi yatırımları, ticaret ve hizmetler olarak belirlenmiştir.

Bu yatırımlar için kullanabilecek kaynaklarda da yine öncelik sıraları şu şekildedir (Aysan, 1986).

1. Devlet bütçesi fazlaları,
2. İç ve dış borçlanma,
3. Devlet işletmeleri fazlaları

Atatürk döneminde ülke genelinde yapılan yatırımların gelişimi incelendiğinde, Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılında, toplam yatırım miktarının 66.400 Bin Türk Lirası olduğu görülmektedir. Bu yılda yapılan yatırımların aynı yıl ülkenin cari fiyatlarla GSMH miktarının yaklaşık % 7'si oranında olduğu hesaplanmaktadır.

1927 yılına gelindiğinde, ülkede yapılan yatırımların 159.700.000 Türk lirası düzeyine çıktığı ve 1926 yılına oranla, % 21 seviyesinde artış kaydettiği görülmektedir. Ancak bunun yanı sıra, elde edilen toplam GSMH ise yaklaşık % 11 civarında düşüş gösterdiği ve 1.471.200.000 Türk lirası olarak güncelleştigi tespit edilmektedir. Bu yıl içinde yapılan yatırımların ise, GSMH içinde % 11 civarında yer aldığı hesaplanmaktadır.

Büyük Buhranın başladığı yıl olan 1929 içinde, ülkede yapılan yatırımların % 21, GSMH % 27 seviyesinde artmış olduğu tespit edilmektedir. Ülke genelinde yapılan toplam yatırımlar, 211 Milyon Türk lirası olarak gerçekleşmiştir. GSMH 2.073.100.000 Türk lirası olduğu belirlenmektedir. Bu rakamlar üzerine, yatırımların GSMH içerisinde yine önceki yıla benzer şekilde % 11 oranı ile yer alması söz konusudur.

1930 yılına gelindiğinde ise, ülke genelinde yapılan yatırımların gerilediği görülmektedir. Böylece GSMH % 24 civarında azalarak 1.580.500.000 Türk lirası ve yatırımların da % 11 eksilerek, 187.200.000 Türk lirası olarak gündeme gelmiştir. Ancak tüm rakamlara rağmen ülkede yapılan yatırımların, GSMH içindeki oranı azalmış aksine % 12 seviyesine çıkmış bulunmaktadır. Bu durumda 1927 – 1928 ve 1929 yıllarında yapılan yatırımlar GSMH içinde % 11 oranı ile yer alırken 1930 yılında % 12 seviyesi ile yer almakta olduğu ortaya çıkmaktadır.

1933 yılının ekonomisi etüt edildiğinde, ülkede yapılan yatırımların 1930 – 1931 ve 1932 yıllarında hep azalma kaydettiği, ancak 1933 yılında önceki yıla oranla % 4 seviyesinde bir artış gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu yıl yatırımların toplam 109.200.000 Türk lirası olduğu veriler çerçevesinde belirlenmektedir. Ancak bunun

yanı sıra, ülkenin GSMH yine % 3 düzeyinde eksilme kaydettiği de unutulmamalıdır. Böylece GSMH 1.141.400.000 Türk lirası olması söz konusudur. Bu yıl itibariyle yatırımların, GSMH oranının % 10 seviyesinde olduğu dikkate alınmalıdır.

Atatürk, 1938 yılında yine diğer yıllara benzer şekilde, GSMH % 5, yatırımların da % 25 oranında arttığı tespit edilmektedir. Bu yıl içinde GSMH 1.895.700.000 Türk lirası düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. bu yılsonu dikkate alındığında yatırımların yine GSMH içinde % 12 civarında bulunduğu hesaplanmaktadır.

İncelenen bu dönem dikkate alındığında, 1923 yılında ülke genelinde yapılan toplam yatırımların 66.400.000 Türk lirası düzeyinde olduğu ve dönemin sonunu işaret eden 1939 yılında ise bu tutarın 215.800.000 Türk lirası seviyesine çıkmıştır. Bu 7 yıllık süreç içerisinde, ülke geneline yapılan yatırımlar, 1930 – 1931 – 1932 ve 1935 yıllarında bir önceki yıllara göre azalmış, geriye kalan 13 yıl devamlı artış kaydetmiş bulunmaktadır.

Yapılan yatırımların, GSMH içerisindeki oranlarına bakıldığında ise, 1930 - 1934 ve 1938 yıllarında % 12, 1927 – 1928 ve 1929 yıllarında ise % 11 oranları ile yer aldığı hesaplanmaktadır. Yine bu kapsamda, 1933 – 1935 – 1937 ve 1939 yıllarındaki yatırımların ise GSMH içinde % 10 oranı ile bulunduğunu dikkate almak gereklidir. Bunun yanı sıra, 1925 – 1932 ve 1936 yıllarındaki oranın ise, % 9 olarak gündeme geldiği görülmektedir. 1924 – 1926 ve 1931 yıllarında ise, yatırımlar GSMH miktarının % 8 seviyesini teşkil etmektedir. Dönemin en düşük kriterinin ise, 1923 yılında % 7 olarak tespit edildiği unutulmamalıdır. Burada gündeme getirilen yıllık değişim oranlarının ortalama olarak hesaplandığında % 8.65 seviyesinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 15: Atatürk Döneminde GSMH ve Yatırımlar

Yıllar	GSMH 1938 Fiyatları (MilyonTL)	Değ (%)	GSMH Cari Fiyatları	Değ (%)	Yatırımlar Cari Fiyatları	Değ (%)	GSMH yatırım
1923	633.100		952.600		66.400		7,0
1924	758.400	19,79	1.203.400	26,33	98.600	48,49	8,2
1925	846.200	11,58	1.525.600	26,77	130.000	31,85	8,5
1926	981.800	16,02	1.650.500	8,19	131.600	1,23	8,0
1927	892.300	-9,12	1.471.200	-10,86	159.700	21,35	10,9
1928	990.900	11,05	1.632.500	10,96	174.500	9,27	10,7
1929	1.150.100	16,07	2.073.100	26,99	211.000	20,92	10,2
1930	1.198.800	4,23	1.580.500	-23,76	187.200	-11,28	11,8

1931	1.276.300	6,46	1.391.600	-11,95	116.900	-37,55	8,4
1932	1.198.400	-6,1	1.171.200	-15,84	104.800	-10,35	8,9
1933	1.359.400	13,43	1.141.400	-2,54	109.200	4,2	9,6
1934	1.450.300	6,69	1.216.100	6,54	143.300	31,23	11,8
1935	1.414.800	-2,45	1.310.000	7,72	131.600	-8,16	10,6
1936	1.658.900	17,25	1.695.000	29,39	153.800	16,87	9,1
1937	1.743.000	5,01	1.806.500	6,58	172.100	11,9	9,5
1938	1.895.700	8,82	1.895.700	4,94	215.100	24,99	11,3
1939	2.054.300	8,37	2.063.100	8,83	215.800	0,33	10,5

Kaynak: Boratav, K. (1977). 1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Değerlendirilmesi, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları. İstanbul, İTİA Mezunlar Derneği, İstanbul Şubesi. s. 39-52.,Aysan, M. A. (2000). Atatürk'ün Ekonomi Politikası, 6.baskı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları..s.179.

Türkiye Cumhuriyeti içinde, kuruluş döneminde iktisadi devletçilik politikasının etkin bir şekilde uygulandığı alanın sanayi sektörü olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde uygulanan devletçi politika ana özelliklerini daha ziyade, kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) ile hazırlanmış olan Birinci ve İkinci Sanayi Planlarında bulmaktadır (Altıparmak, 2002:41, Özçelik ve Tuncer, 2007,259).

Ülke genelinde devletçilik politika ve uygulamalarının başlangıcı ele alındığında Rusların desteği ile hazırlanmış olan 1. ve 2. sanayi planları görülmektedir. Devletçilik politikasının tam olarak hayata geçirilmesi ise hazırlanmış olan bu 2 sanayi planının uygulamaya konulması ile güncellenmektedir.

Daha önce de değinildiği üzere, hazırlanmış olan bu Birinci Beş yıllık Sanayi Planı, kapsam itibariyle, bir plandan daha çok beş yıl içerisinde devlet tarafından gerçekleştirilmesi öngörülen sanayi projelerinin toplu olarak gösterildiği bir liste özelliğini muhafaza etmektedir. Hazırlanmış olan bu plan, ekonominin bütün sektörlerini kapsamadığı gibi, sanayi sektöründeki tüm devlet faaliyetlerini de içermemektedir. 1933 yılında, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, hükümet tarafından tamamen Sovyet uzmanların yardımı ve Sovyet hükümetinin mali desteği ile hazırlanmıştır (Soyak, 2003: 169). Bu Cumhuriyet tarihinin ilk sanayileşme planıdır. Ancak bunun planlı ekonomilerdeki kalkınma planları ile aynı olduğunu söylemek imkânsızdır. Hazırlanan plan daha ziyade, hükümetin yapacağı ekonomik etkinliklerin programı özelliğini taşımaktaydı.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda yer alan tesisleri özetlemek gerekirse:

1. tekstil,
2. kendir,
3. demir – çelik,

4. porselen- çini,
5. klor,
6. suni ipek,
7. selüloz ve kâğıt tesisleri,
8. şeker,
9. gül sanayileri

gibi sektörler yer almıştır. Bu kapsamda açılan tesisleri belirtmek gerekirse;

1. 1934 yılında kurulan tesisler;
  - a) Bakırköy bez fabrikası,
  - b) Keçiborlu kükürt tesisleri,
2. 1935 yılında faaliyete geçen tesisler;
  - a) Kayseri bez fabrikası,
  - b) Paşabahçe cam sanayi,
  - c) Zonguldak Türk Antrasit fabrikası.
3. 1936 yılında faaliyete geçen tesisler;
  - a) Çubuk Barajı,
  - b) 1. İzmit kağıt fabrikası.
4. 1937 yılında faaliyete geçen tesisler;
  - a) Nazilli basma fabrikası,
  - b) Ereğli basma fabrikası.
5. 1938 yılında faaliyete geçen tesisler;
  - a) Gemlik suni ipek fabrikası,
  - b) Bursa merinos fabrikası,
  - c) Divriği demir madeni işletmesi

tesislerinin kurulması gerçekleştirilmiştir(Kahraman, 2014: 361 ve Yücel, 2014: 28).

Uzmanlarca hazırlanmış olan bu teknik planın en önemli unsurlarından birisi kurulacak olan işletmelerin yörelerinin saptanması ve kapasiteler ile ilgili olan hususların belirlenmesi ayrı raporlar halinde güncelleştirilmiştir. Uygulamaya konduğunda anlaşıldığına göre bu planın özel girişimcileri ve özel sektör sahiplerini tamamen kontrol dışında bıraktığı izlenmektedir.

Bu plan çerçevesinde devlet eliyle kurulması önerilen beş sektör gündeme gelmiştir bunlar;

- 1) Dokuma
- 2) Maden

- 3) Seramik
- 4) Kağıt
- 5) Kimya

gibi teknik edilmiş olan öncelikli kuruluşlardır. Bir diğer taraftan bu plan kapsamında elektrik şebekelerinin yapılması hususu ile altın ve petrol gibi kıymetli yer altı servetlerinin değerlendirilmesi konusu üzerinde de çalışmalar yapılması öngörülmüştür.

Gündeme gelen bu planda, birçok teknik aksaklıkların olması da söz konusudur. Görüldüğü üzere, amaçlarla araçlar, yapılacak işlerle ülkenin imkânları arasında gerekli bağlantı kurulmamış olduğu ve projeler arasında uyum sağlanmamıştır. Söz konusu bu plan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında yürürlüğe konmuş ve 1934-1938 yılları arasında uygulanmıştır (Altıparmak, 2002: 41).

Bu plan çerçevesinde ele alınan sektörler yapısı itibari ile halkın öncelikli ihtiyaçlarını cevap verecek içeriklerdedir. Bu ihtiyaçların temel tüketim malları kapsamında olduğu dikkate alınırca ara malı da üretecek bazı tesisleri yapılması da bu plan çerçevesinde gündeme getirilmiştir. Fakat bunların sayısı ile az olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır (Tekeli ve İlkin, 1982:188).

Hazırlanmış olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulandığı 1934 – 1938 döneminde milli gelirin ortalama olarak yılda % 6 oranında büyümüş olduğu belirlenmektedir. Bu gelişim sürecinde, 1934 – 1935 yıllarındaki % 9 seviyesindeki düşüş çıkarıldığında, sanayi sektörünün milli gelirdeki payının da 1927 yılında % 10 seviyesinden 1938 yılında % 16 düzeyine yükseldiği izlenmektedir (Uludağ, Yılmaz, 1984: 96.). Elde edilen bu neticeler çerçevesinde, söz konusu planın başarı ile uyguladığı dikkate alınarak 1936 yılından sonra İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlıklarına başlanmıştır (Altıparmak, 2002: 42).

Hazırlanması öngörülen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1938 – 1943 yıllarında uygulanacak şekilde öngörülmüştür. Bu planın birincisinden farklı olarak daha kapsamlı ve geniş olduğu bilinmektedir. Bu ikinci planının ara ve yatırım malları üreten 100 civarı sanayi tesisini üretmesi konusu da esas alınmıştır. Söz konusu bu planlar çerçevesinde bir değerlendirme gündeme geldiğinde hazırlanan bu iki planın birbirinin tamamlayıcısı olduğunu söylenebilir. Bir diğer taraftan, bu ikinci planın en önemli farklı noktalardan birisini de ihracata ağırlık vermesi olduğu unutulmamalıdır. Plan bu nitelikleri ile ithal ikameci sanayileşmede daha ileri bir aşamayı temsil

etmektedir. Bu planda da planlanan sanayi tesislerinin hammaddeleri yine yurt içinden temin edilecek şekilde dikkate alınmıştır. Netice itibariyle, bunların daha büyük ve ciddi sermaye ile daha ileri teknoloji kullanımını gerektirmekte olduğu göz edilmemektedir (Altıparmak, 2002: 42).

Birinci sanayi planı döneminde aynı zamanda II. Dünya Savaşının da patlak vermesi söz konusu olduğundan bu planın uygulanmasında kaçınılmaz olarak gecikmeler ve aksamalar ortaya çıkmıştır. Savaş dönemi bu çalışmaların belli oranlarda aksatmasına rağmen yine de hükümetlerin ve onlara bağlı yöneticilerin etkin çalışmaları neticesinde bu dünya savaşı sonrasında söz konusu işletmelerin eksiklikleri tamamlanarak işletmeye alma kapasitesine geçirilmiştir(Altıparmak, 2002: 42).

Devlet, egemenlik alanı içinde kendi kendine yeterli bir ekonomi faaliyet yaratırken, girişimci bir toplum kesiminin yetişmesini de bunun yanı sıra amaçlamaktadır. Özel girişimcilik belli çerçevede korunurken bu kesimden ve sektörden de beklenen davranışlar olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Devlet işletmeleri, emek – sermaye ilişkilerinde, istikrarı sağlama işlevine de sahip olma özelliği ile örnek olmayı daima amaçlamaktadır. Ayrıca, kısmen de eğitim kurumlarının işlevlerine katkıda bulunmakta olduğu görülmektedir. Birçok yerde okuma yazma öğretme işlevini de üstlenen devlet kuruluşlarının olduğu görülmektedir.

Bir diğer taraftan da devletçilik politikasının uygulanmasının ayrı bir özelliği ise, sanayinin ülke genelinde yaygınlaşması için, altyapı ve kalifiye personelden yoksun olan bölgelerde kamu yatırımlarının gerçekleşmesiyle de bağlantılıdır. Devlet işletmeleri bu bölgelere, yol, su, elektrik ve haberleşme gibi altyapı hizmetlerini de beraberinde getirir duruma gelmiştir. Bu uygulama çerçevesinde, üretim maliyetine pek dikkat edilmemekte, maliyet yüksek olsa da, toplumsal amaçlara ağırlık verilmiştir. Başka bir anlatımla, devlet işletmeciliğinin çağdaşlaşma sürecinin hızlandırılması ve yaygınlaştırılması işlevini yüklenmekte olduğu açıkça izlenmektedir.

3.3.4. Bankacılık Sektörü

Birinci İzmir İktisat Kongresi ülkede birçok değişikliklerin habercisi olmasının yanı sıra Avrupa devletlerine de bazı ekonomik sinyalleri ve işaretleri vermiştir. Bilindiği üzere Osmanlıdan itibaren galata bankerlerin ve tefecilerin elinde olan finans kontrolü metodik bir sistematığe oturması için banka kurulmasının kaçınılmaz olduğu

Atatürk ve hükümet tarafından görülmüş ve bu durum değerlendirildikten sonra ciddi bir bankanın kurulması üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Bu gelişim üzerine Celal BAYAR önderliğinde ilk banka olma özelliğini muhafaza eden 26 Ağustos 1924 yılında İş Bankası tesis edilmiştir (Ustaoglu, 2014: 8). Bu İş Bankasının kuruluşunu yasal olarak ilk sermayenin tamamı Atatürk tarafından tahakkuk edilerek % 25'ine denk gelen 250 Bin Türk Lirası hemen ödenmiş ve bankanın ilk şubesi 30 Ağustos 1924 yılında faaliyete geçmiştir. Sermayenin diğer kalan kısmı Türkiye'nin çeşitli illerinde nominal değeri 10 Türk Lirası olan hisse senetlerin satılması suretiyle elde edilmiştir. Bu hisse senedi satılarak toplanan para miktarının 160 Bin Türk Lirası olduğu elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Bu gelişmeyle daha önce 250 Bin Türk Lirası olan miktar 410 Bin Türk Lirası düzeyine yükselmiştir. Bu uygulama ile beraber Atatürk'ten başka 35 sermaye sahibi daha Türkiye İş Bankası'na ortak olmuştur. Türkiye İş Bankasına ilk ana sözleşmeyle verilen görevler her türlü ticaret bankacılığı yapmakla birlikte doğrudan yatırım yaparak iştirakler oluşturmak şeklinde özetlenebilmektedir. Bankanın ilk ana sözleşmesinin 2. maddesi içeriğinde;

1. Her türlü banka muamelelerini yapmak.
2. Ziraate, sanayiye, madenlere, enerji üretimi ve dağıtımını, nafıa işlerine nakliyeciliğe, sigortacılığa turizme ihracata ilişkin her nevi girişimler kurmak veya bu gibi teşebbüslere iştirak etmek.
3. Her türlü eşya ve levazımın üretim imal ve tedariki için şirketler kurmak veya bu işlerle uğraşan kuruluşlara iştirak etmek.
4. Her türlü sanayi ve ticari muameleleri gerek kendi nam ve hesabına gerekse yerli ve ecnebi (yabancı devlet) müesseselerle (kuruluş) müştereken veyahut bu müesseseler nam ve hesabına deruhte (üstlenme) ve ifa etmek (Sönmez, 2014:76, Aysan, 2000: 24).

Bu yılı takip eden 19 Nisan 1925 tarihinde ise 633 sayılı kanunla Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulmasıyla sanayiye destekleyici kredi sağlanması amaçlanmıştır (Kiper, 2009: 43). Bu bankanın faaliyetleri 7 yıl sürmüştür. Başarılı çalışmalar yapamadığına karar verilen bu banka, 1932 yılında kapatılarak yerine Devlet Sanayi Ofisi, 2056 sayılı kanunla ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası isimli kuruluşta, 2064 sayılı kanunla tesis edilmiştir. Bu iki kuruluşun görevlilerini ise daha sonraları Sümerbank almış bulunmaktadır. Sümerbank bir anlayışı ve ekonomik kalkınma modelini temsil ettiği için ekonomi tarihimizde ürettiği mal ve hizmetlerin yanı sıra önemli bir yere sahiptir. Sümerbank ile başlayan bu kalkınma modeli sonunda

Türk ekonomisini özel ve kamu kesimi işletmeleriyle kalkındırmayı başarmıştır (Kiper, 2009: 43). Sümerbank 1933 yılında 2262 sayılı kanun ile kurulup, 17 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren 3460 sayılı kanunla kurulmuştur (Dilek, 2006: 60). Sümerbank bünyesinde yer alan ana müesseseler;

- a) Birleşik pamuk ipliği ve dokuma fabrikaları müessesesi,
- b) Türkiye demir ve çelik fabrikaları müessesesi,
- c) Deri ve kundura fabrikası müessesesi,
- d) Yerli mallar pazarları müessesesi olarak gündeme gelmektedir.

Etibank 1935 yılında kurulup 2001 yılında kapatılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifi ile Türkiye'nin yer altı kaynaklarını işletmek üzere, madenleri, hammaddeleri, enerjiyi üretebilmek için gerekli sermayenin toplanabileceği her türlü bankacılık işleminin yapılabilmesi için kurulmuştur. Etibank bünyesinde bulunan işletmeler; (Tamzok, 2008: 190-191)

- a) Şark Kromları,
- b) Ereğli Kömür İşletmeleri,
- c) Kuvarshan Bakır İşletmeleri,
- d) Divriği Demir İşletmesi,
- e) Bolkardağ Simli Kurşun İşletmesi (Bolkardağ Kurşun İşletmesi işletmek üzere 1941 yılında Etibank tarafından planlamalar yapılmış, ancak özellikle savaş dolayısıyla üretime geçilememiştir (Tamzok, 2008: 199).
- f) Değirmisaz Linyit İşletmesi,
- g) Murgul Bakır İşletmesi.

İkinci Dünya Savaşı boyunca Etibank, ordunun kömür ihtiyacını karşılamak için Karabük Demir Çelik Fabrikaları, dokuma ve şeker fabrikalarına yoğunlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı bittiğinde Etibank kuruluşunu tamamlamış ve belirli bir kurumsallaşmaya gitmiştir. 1945 yılında Etibank Beş Yıllık Sanayi Planı ele alınmış ve yatırımların büyük kısmı Zonguldak Kömür Havzası ve linyit ocaklarına verilmiştir (Tamzok, 2008: 192).

3.3.5. Millileştirme Anlayışı

1 Mart 1924 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yeni dönem açılış konuşması Mustafa Kemal Atatürk tarafından yapılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında, üç ana tema üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki, Demiryolu yapımının önem verilmesi, çerçevesinde yatırımların ve millileştirmelerin

gerçekleştirilmesi üzerinedir. İkinci önemli tema ise eğitimin birleştirilmesi yani tevhidi tedarik konusunu içermektedir. Açılış konuşmasındaki üçüncü temanın ise Laiklik olduğu görülmektedir.

Atatürk'ün bu açılış konuşmasının, temalarının etkili olduğu kısa zamanda kendini göstermektedir. Gelişen olaylar çerçevesinde, demiryolları ile ilgili olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümet kapsamında ciddi hamlelerin yapıldığı ve bir millileştirme projesinin aşamalar halinde uygulandığı görülmektedir.

1923 yılı başlarında, ülkemizde mevcut demiryollarının hemen hepsi imtiyazlı yabancı şirketlerin elindeydi. Ancak, Anadolu'nun kuzey doğusunda yer alan Erzurum'la Gümrü arasında bağlayan kısa bir demiryolu devlete aitti.

22 Nisan 1924 tarihinde, Anadolu demiryollarının millileştirilmesi ile ilgili kanunun, Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilip, yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Yıldırım, b.t.). Mustafa Kemal Atatürk, ulaştırma sektörüne, özel önem vermiş ve bu konu üzerinde durmuştur. Bu hususla ilgili olarak farklı zamanlarda ki söylemleri de unutulmamalıdır.

“Bütün vatan, bir demir kitle haline gelecektir. Demiryolları, memleketin tüfekten, toptan daha önemli bir güvenlik silahıdır. Demiryolları Türk milletinin refah ve uygarlık yollarıdır.” ifadesi de Mustafa Kemal Atatürk'ün demiryollarına vermiş olduğu önemi belirten cümlelerindedir (Dişbudak, 2006: 146).

Günümüzde bile unutmamak gerekir ki, ülke genelinde demiryolu ulaşım ağının kurulması ekonomik açıdan çok önemlidir. Atatürk, o dönemde bu hususla ilgili olarak öncelikle, yabancıların ellerinde olan demiryolları hatlarının millileştirilmesi üzerinde çalışmalar yaparak, bunu meclis gündemine de taşımış bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde, demiryollarının yapımı ve işletmesi için kurulan, Nafia Vekâletine bağlı müdürlükler 1927 yılında birleştirilerek, “Devlet Demiryolları Ve Limanları Umûmiyesi” kurulmuştur (Akyol, 2014). Türkiye Cumhuriyeti'ndeki demiryollarının, millileştirilme, yani yabancı şirketlerin denetiminden çıkarılma, çalışmaları içinde bazı hatların isimlerini bilmekte yarar var;

- Haydarpaşa – Eskişehir – Konya – Yenice – Mersin Hattı
- Mersin – Adana Hattı
- Mudanya – Bursa Hattı
- Samsun – Çarşamba Hattı
- Adana – Fevzi Paşa Hattı
- Menemen – Bandırma – Manisa Hattı
- Basmane – Afyon Hattı

- Aydın – Eğridir Hattı
- Şark Demiryolları – Sirkeci – Edirne Hattı
- Fevzi Paşa – Hudut Hattı

Ülkede 1925 yılında yabancı şirketlerden devletleştirme yolunda kamuya geçen demiryollarının miktarı 1.378 km iken 1938 yılına gelindiğinde kamulaştırma yoluyla devlet kontrolüne geçen demiryollarının uzunluğunu 6.340 km olduğu belirlenmektedir. Bunun da % 387 oranında artış olduğu sonucuna varabiliriz.

Tablo 16. TCDD İstatistikler ve Raporlar 1923 – 1938

YIL	DEMİRYOLU YAPIMINA HARCAMA (TL)	DEVLETÇE YAPILAN DEMİRYOLLARI (km)	ŞİRKETLERDEN DEVLETE GEÇEN (km)
1924	8.700.000	0	0
1925	29.000.000	201	1.378
1926	43.900.000	252	1.378
1927	72.300.000	517	1.579
1928	151.500.000	651	1.630
1929	161.400.000	964	2.251
1930	203.300.000	1.459	2.453
1931	225.600.000	1.595	2.766
1932	232.600.000	1.859	3.261
1933	245.700.000	1.922	3.436
1934	260.800.000	2.011	3.878
1935	282.500.000	2.492	3.941
1936	301.300.000	2.671	4.733
1937	320.300.000	2.815	5.824
1938	341.600.000	2.971	6.340

3.4. İktisadi Devletçilik Politikalarının Uygulanmasında Kamu Maliyesi

Türkiye’de devletçilik uygulanan dönemde, kamunun sanayileşmesi girişimlerinin, iç kaynağının genel bütçe olduğu dikkate alındığında, kamu maliyesinin önemi gündeme gelmektedir. Başka bir anlatımla, devlet sanayileşmenin iç finansmanını bu kaynaktan sağlamıştır. Bunun bir neticesi olarak da bütçe gelir ve giderlerinin de artmış olması söz konusudur (Kepenek ve Yentürk: 2011: 66).

1933 ile 1938 yıllarını kapsayan süreçte kamu gelir ve giderlerinin düzenli olarak artmıştır. Kamu gelirlerinin daha önceki dönemlerden başlayarak % 70 oranında dolaylı vergilerle karşılanmıştır. Hükümetin, tekel yetkisini üzerine aldıktan sonra, şeker, tuz, kibrit ve benzeri tüketim mallarını vergilendirip, buradan elde ettiği kaynağı sanayi yatırımlarında kullanmıştır. Bu uygulamada, sanayileşme girişimleri gerçekleştirilirken, genel bir kaide olarak açık bütçe uygulaması yapılmamıştır. Bu

çerçevede, bütçenin her yıl artan oranda fazla vermesi de önemli unsurlardan birisidir. Böyle bir ekonomik uygulama hazineyi daha da güçlendirmektedir. Burada, kamu maliyesinde ciddi bir kararlılık ve disiplin söz konusudur. Ancak bu durum, savaş yıllarında devam ettirilememiştir. Bilindiği üzere, milli gelirin, hükümet tarafından kullanılan kısmı yani genel bütçe harcamaları, toplam ulusal gelir oranı olarak şekillenmekte olup; kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını ortaya koyan önemli bir gösterge olma özelliğindedir. Devletçilik uygulanan dönemde, bütçe – ulusal üretim oranı, önceki yıllardan fazla olmuştur. Bu olgu, kamu yatırım harcamalarındaki artışa bağlanmaktadır (Kepenek ve Yentürk: 2011: 67).

Genelde ekonomi geliştikçe, kamu kesiminin payının artması söz konusudur. Türkiye 1930 yılından sonra bu artış eğilimini sürdürememiştir. Dönem sürecinde, dolaylı vergiler sayısal olarak artmış, ancak bunların bütçe harcamalarındaki payı düşmüştür. Bunun temelinde de dolaysız vergilerin arttırılması görülmektedir. Savaş yıllarında, gerekli kaynakların sağlanabilmesi için, bir taraftan fiyatlara koşut olarak vergi oranları arttırılırken, diğer taraftan da yeni doğrudan vergiler konmuştur. Bu yeni konan vergilerin başında ise varlık vergisi ile toprak vergisi gelmektedir (Kepenek ve Yentürk: 2011: 67). 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı varlık vergisi yasasıyla, olağanüstü koşullardan doğan sermaye kazançlarının veriletilmesi öngörülmüştür.

3.5. İktisadi Devletçi Politikaların Uygulanmasında Özel Sektör Yatırımları

3.5.1. İktisadi Devletçi Politikaların Uygulanmasında Özel Sektör Yatırımlarını Etkileyen Faktörler

Devletçilik politikasının uygulandığı dönem, yöneticilerin özel girişiminin önünü açmak ve cesaretlendirmek için çalışmalar yapmış oldukları görülmektedir. Sektörel uygulamalara dikkatlice baktığımız zaman iktisadi devletçilik politikasının en ciddi ve etkin olarak uygulandığı süreçlerde bile, özel sektöre ekonomik yaşamda belli faaliyet alanlarının ayrıldığı gözlenmektedir.

Bu kapsamda, planlardan ve yöneticilerin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere söz konusu dönemde özel sektöre yardımcı olunması ekonominin ana amaçlarından birisi olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Devletçi politikaların özel girişimi tıkayacak, baltalayacak ve onun gelişmesine engel olacak şekilde, oluşmadığı açık ve net olarak tespit edilmektedir.

Unutmamak gerekir ki, devletçilik politikasının uygulandığı en etkin yıllarda bile, çıkartılan yasalarda, özel girişimi geliştirici, koruyucu ve ilerlemesine imkân

tanıyıcı unsurların yer aldığı bilinmektedir. Bununla birlikte, devletçilik politikasının uygulandığı dönem sürecinde de rüzgârların özel sektör lehine estiği; özel sektörün bütün senelerdeki uygulamalardan memnun kaldığı zannedilmektedir (Avcıoğlu, 1995: 459).

1932 yılına gelindiğinde hükümet tarafından Devlet Sanayi Ofisi kurulmuştur. Bu ofisin kurulması yanı sıra sanayide bazı teşvikleri yapmak üzere Teşvik-İ Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunun ana amacında makine, malzeme ve hammadde ithalatında gümrük muafiyetlerinin ortadan kaldırılması getirilmiştir. Bu gümrük muafiyetlerinin kaldırılması ise özel girişimcilerde bir rahatsızlık doğmuştur.

Bunların yanı sıra Türk limanları arasındaki işletmecilik haklarının da devlet tekeline verilmesi konusu, yine özel sektörün memnun olmadığı kararlar içinde sayılmaktadır (Avcıoğlu, 1995: 459 -460).

Özel sektörlerle ilgili olarak, en önemli hususlardan birisi de, Türkiye Cumhuriyeti içinde, bu devletçilik politikalarının uygulandığı süreçte, ciddi ve sıkı denetimlerin yapıldığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu denetimlere değinilmesi gerekirse, sanayi ürünlerinin maliyetinin ve satış fiyatlarının belirlenmesi hakkındaki kanun ile ihracatın denetimi ile ilgili kanunun, bu kısıtlamalara örnek olarak gösterilebileceği unutulmamalıdır (Altıparmak, 2002: 43). Tüm bunların yanı sıra, fazla üretim Nizamnamesi uygulanmasının da özel girişimlerde ve sektörde, kuşku yaratan bir uygulama olmuştur (Altıparmak, 2002: 43, Şahin, 1997: 55).

Devletçi politikaların uygulandığı devrede, bazı safhalarda, özel sektör aleyhine gelişen durumları da unutulmalıdır. Ancak, bu özel sektör aleyhine olan hususların da, devamlılık arz etmediği ve yöneticiler tarafından kısa zaman dilimlerinde, düzeltilme yoluna gidildiği de uygulamaların sonuçlarından öğrenilmektedir. Bu gelişmeler çerçevesinde, özel sektör aleyhindeki durumların fazla sürmediği de bir gerçektir. Politik durum değerlendirildiğinde, Celal BAYAR'ın gelmesiyle alınmış haklar tekrar özel sektöre geri verilmiştir. Değiştirilen uygulamalar kapsamında, Devlet Sanayi Ofisi kaldırılmış olup, onun yerine Sümerbank kurulmuştur. Özel sektör için önemli bir itici güç olan, sanayinin korunması amacıyla kaldırılmış gümrük muafiyetleri, özel girişimlere yeniden tanınarak önemli bir adım daha atılmış olmaktadır (Avcıoğlu, 1995: 459 - 462). Celal BAYAR'ın hükümette ekonomi bakanı olarak görev alması gündeme gelmiştir. Bu dönemde bakan özel sektörü destekleyen unvana hiçbir sürette dokunmamış ve bunların genel bütçe içerisine atarak başka alanlarda kullanmıştır. Bunun yanı sıra özel sektöre gelişmesi

için verilen desteklerin azaltılacak olan kararlar hemen kısa süre içerisinde gündemden çıkarılarak kararların değiştirilmesi yönüne gidilmiştir. Devletin sanayileşme yolunda atacağı adımlar daha da netleşmiş olup belli aşamalar halinde gündeme gelecektir. Bu kapsamda *“Sanayileşmenin devletin ekonomideki payını büyütecek fakat özel sermayeninkini küçültecek bir hareket haline gelmemesidir”* (Altıparmak, 2002: 43, Kuruç, 1987: 106).

1932 yılında kurulan ancak kısa süreli faaliyet gösteren Sanayi Kredi Bankası'nın ana amacı, özel sanayiciye, yatırım ve işletme kredisi vermesidir. Aynı yıl Sümerbank'ın krediye çevirebilir sermayesinin yarısından az olmamak koşuluyla özel sektöre sanayi kredi açma hususu hukuki çerçeve de uygun görülmüştür. Bunun haricinde kendisine ait fabrikaların % 50 miktarından fazlası Türklere ve Türk kuruluşlarına satılması planlanmıştır. Gelişmeler onu göstermiştir ki, banka, çalıştığı ve faaliyet gösterdiği dönemde, özel kişilerle birlikte birçok anonim şirketin sermayesine katılmış ve bu şirketlere, krediler de açmıştır (Altıparmak, 2002: 43).

Türkiye'de 1928'den itibaren devletçilik politikası uygulanmış olup; özel yatırımları teşvik edici nitelikte devlet tedbirlerinin de paralel olarak, devam ettiği gözlenmektedir. Teşvik-i Sanayi Kanunu 1927 yılından 1942 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten planlı döneme kadar özel tedbirler getirilememiş olmasına rağmen bu dönem özel sektör içinde tamamen teşviksiz sayılmaz (Köksal ve İlkin, 1973: 96). Özel işletmelerin kurmuş oldukları alanlarda devlete ait işletmelerin varlığından sağladıkları faydalar söz konusu olmuştur. Bunların başında faaliyet alanları için istenilen koruma tedbirlerinin kolay elde edilmesi gelmektedir. Özel sektörün gelişmeye başladığı dönemde en büyük sorunlardan birisini de teknik elemanlar teşkil etmektedir. Teknik personel yetiştirilmesi taşımaktadır. Devlet işletmelerinde yetiştirilen ciddi bir maliyet anlamındadır (Yaşa, 1966: 51). Devlet işletmelerinde yetiştirilen teknik elemanların kullanılması ve onların alınarak değerlendirilmesinin de özel sektör için önemli bir kazanç olduğu unutulmamalıdır.

Ülke genelinde ki finansal gelişmelere bakıldığında 1930 ve onu izleyen yıllarda devlet bankaları risk yönetimlerini değiştirdiği ve bu çerçevede özel sektörle ilgili olan riskleri de daha büyük boyutlarda satın almaya başladıkları görülmektedir. Dönemsel olarak veriler ele alındığında, devlet bankalarının, özel girişimcilerin özel ticaret ve sanayi kesimine sağlanan kredilerin toplam kredilerdeki payının 1930 yılında % 28 seviyesinde olduğu tespit edilmektedir. 1935 yılına gelindiğinde ise, % 32 düzeyine yükseldiği izlenmektedir. 1938 yılındaki duruma bakılınca, bu payın %

40 oranlarına ulaştığı belirlenmektedir (Tezel, 1986: 215). Buradan da izlenebileceği üzere, devlet bankalarının özel sektör kredilerindeki payının 1930 - 1935 yılı içinde % 15 civarında, 1930 – 1938 yılı içinde de yaklaşık % 43 dolayında arttığı tespit edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti içerisinde, devletçilik politikası, devlet girişimciliğini özel girişimciliği ikame etmek için değil, özel girişimciliği tamamlamak için kullanılması amaçlanmıştır. Öncelikle ağırlık devlet yatırım programlarının gerçekleştirilmesine verilmiş olmasına rağmen özel sektörün güçlendirilmesi ana ekonomik amaçlardan birisi olmuştur. Bu sebeple devletçi sanayileşme politikasından sonra özel sanayi birikimine doğrudan devlet desteğini sağlamıştır. Bunun haricinde devlet yatırımları, girdi – çıktı ilişkisi içinde ileri ve geri etkilerde bulunup özel sanayi işletmesine dışsal fayda sağlamıştır. Bu dönemde en önemli şikâyetlerin konusunda ilk başta devletin müdahalelerde sınırını ayarlayamamış olmasıdır. Bu dönemde ayrıca iş kanunu kapsamında, özel girişimcilere düşük ücretlerde işçi çalıştırma imkânının verildiği görülmektedir (Altıparmak, 2002: 44). Netice itibariye, bu dönemde uygulanan devletçilik politikası, özel girişimler ve girişimciler üzerinde genellikle olumlu etkiler yapmış olduğu gözlenmektedir.

Devletçilik döneminde uygulanan politikaların sonuçlarının incelenmesi önem taşımaktadır. Atatürk tarafından gündeme getirilen, devletçi politika takip edilmesi çerçevesinde, özel sektörün hiçbir zaman dışta kalmadığı görülmektedir. Böyle bir amacın genel uygulamalarda, devlet yöneticilerinin arasında da yer almamıştır.

Atatürk'ün yönettiği Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişimine bakıldığı zaman; devletçilik yapısı ve uygulamalarının ön plana çıktığı net olarak görülmektedir. Söz konusu olan bu devletçilik uygulamaların her ne kadar Keynes ekonomisini ana hatlarını göstermesine rağmen ülkede bu uygulamaların doktriner bir yaklaşım olmayıp tamamen güncel ulusal ve uluslararası ekonomik şartların zorlamasıyla gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Bu dönem içerisinde devlet aynı zamanda özel girişimcinin dinamizminden ve yaratıcı sinerjiden faydalanmak istemiş bu yönde yapıcı kararları da gündeme getirmiştir.

Tablo 17. Sektörler İtibariyle Kuruluş Yıllarına Göre Özel İşletmeler

Kuruluş Yılları	Toplam İşletme Sayısı	Tarım %	Sanayi %	Mali Hizmet
1900 Öncesi	120	80.0	20.0	0.0
1901 - 1910	0	0.0	0.0	0.0

1911 - 1920	26	92.3	7.7	0.0
1921 - 1930	37	16.2	64.9	18.7
1931 - 1940	62	4.8	91.9	3.2
1941 - 1950	154	0.6	96.8	2.6

Kaynak: Eroğlu, N. (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 23(2), 63-73., Altıparmak, A. (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 35-59.,Soral, E. (1974). Özel Kesimde Türk Müteşebbişleri. Ankara, Ankara İ.T.İ.A. Yayınları..s.30.

İncelenen bu dönem içerisinde, istatistik verilerin kısıtlı ve çok da sağlıklı olmadığını ifade edebiliriz. Veriler ışığında, özel sektör sanayi girişimlerinin arttığını görmek mümkündür. Devletçilik politikasının uygulandığı dönemde, kurulan özel sektör sanayi işletmesi sayısının önceki döneme kıyasla büyük ölçüde artmış olduğu saptanmaktadır.

Özel işletmelerin durumu, tablo 17’den izlenebileceği gibi devletçilik politikası uygulanan dönemde kurulan özel işletme sayısında, önceki yıllara kıyasla büyük bir artış olduğu rakamsal olarak ortadadır. Bunu yanı sıra, özel sektör girişimlerinin çok büyük çoğunluğunun da sanayi sektöründe kurulmuş olduğu belirlenmektedir.

1931-1950 yılları döneminde tablodan da görüleceği gibi, toplam 216 tane işletme kurulmuş olup, bu yatırımların 206 adedinin sanayi sektöründe yapılmış olduğu bilinmektedir. Olaya dönemsel olarak bakıldığında, söz konusu devletçilik politikasının uygulandığı süreçte, özel girişimcilerin, yatırımlarının yaklaşık %95,4 gibi büyük bir bölümünü, sanayi sektörüne yöneltmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Devletçilik döneminin özel girişimler üzerinde olumlu etkiler doğurduğunun önemli göstergelerinden birkaçı da üretim değeri, katma değer ve karlardaki artış olarak tanımlanabilmektedir.

Yapılan inceleme ve değerlendirmede, Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde, 1932 ile 1939 yıllarını kapsayan dönemde Teşvik – i Sanayi Kanunu’ndan faydalanan işletmelerin cari fiyatlarla üretim değerinde 2,4 ve Katma Değerinde 3 ile Gayrisafi karlarında 3,2 düzeyinde artış gerçekleşmiştir. 1932-1939 dönemleri içinde cari fiyatlarla Gayri Safi Milli Hâsıla % 76 artmış olup; Teşvik – i Sanayi Kanunu kapsamından faydalanan özel sektör sanayi işletmelerinin milli gelirden aldığı payı da artmıştır. Yapılan inceleme karlar üzerine yoğunlaştırıldığında özel sektörün gelişme hızı daha da belirginleşmektedir (Boratav, 1989: 58-59).

Değerlendirmeler kapsamında, 1932 ile 1939 yıllarında özel sektör sanayi karlarının milli gelir içindeki payı % 3 düzeyinden % 6,2 seviyesine yükselmiştir ki bunun da anlamı % 107 seviyesinde artıştır. Diğer taraftan toplam sınaî hâsıla içindeki payının ise % 26,2'den % 35,8 düzeyine geldiği izlenmektedir ki bu durumun da % 37 oranındaki yükselişi işaret etmektedir. Tüm bunların yanı sıra, özel sanayi ve madencilik kesimi içinde katma değerden aldığı payın da % 72,0 seviyesinden % 78,2 düzeyine yükselmiş olduğu belirlenmektedir ki, bunun da yaklaşık % 9 civarında artışı ifade ettiği unutulmamalıdır (Boratav,1977: 73, Altınparmak, 2002: 46)

Bütün bu rakamsal değerlendirmeler, devletçilik politikasının uygulandığı dönemin zannedildiği gibi özel girişimciler aleyhine sonuçlar doğurmadığını ortaya koymaktadır. Devletçilik politikasının, uygulandığı dönemde özel girişimcilerin olumlu yönde gelişmesine rağmen, Teşvik – i Sanayi Kanunundan faydalanan özel işletme sayılarının yıllar itibariyle azalmış olduğu da görülmektedir.

Teşvik – i Sanayi Kanunundan faydalanan işletmelerin hukuki durumunu gösteren tablo 18 içeriğinden görülebileceği gibi teşvik–i sanayi kanunundan faydalanan işletme sayısının yıllar itibariyle azaldığı gözlenmektedir. Bu eksilme durumunda özel sektörün büyük bir rol oynadığı da bir gerçektir.

Tablo 18. Teşvik – i Sanayi Yasası Kapsamına Giren Tüm Sanayi Kuruluşları ve Devlet Kuruluşlarının Yüzdesi (1932-1939)

Yıllar	Kuruluş Sayısı	Devlet Kuruluşlarının Sayısı	Devlet Kuruluşlarının Yüzdesi	Anonim ortak Sayısı	Şirket Sayısı
1932	1473	31	2.1	831	611
1933	1397	36	2.5	806	555
1934	1310	38	2.7	738	534
1935	1161	56	4.8	631	474
1936	1101	86	7.8	554	461
1937	1116	89	7.9	562	465
1938	1103	104	9.4	529	470
1939	1144	111	9.7	522	511

Kaynak: Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşme Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 27, s.75.

Söz konusu dönemle ilgili inceleme yapılırken, Teşvik-i Sanayi Yasası” Kapsamına Giren Kuruluş Sayısı sayısının azaldığı, bunun yanı sıra, kamu işletmelerinin sayısının artmakta olduğu görülmektedir. Dönemin bir diğer önemli özelliğinin ise, bir kişi sahipliğindeki işletme sayısı azalırken, şirket şeklindeki işletme sayısının artması olmuştur. Bu gelişme, özel kesimde şirketleşme eğiliminin artması

ve tesis ölçeğinin büyüdüğünü işaret etmektedir. Bu açıdan söz konusu oluşumlarda olumlu bir ilerleme olduğu söylenebilmektedir. Dönemsel olarak yapılan incelemelerde, Teşvik – i Sanayi Kanunundan faydalanan işletme sayısı 1932 ile 1939 dönemi ele alındığında, yıllar itibariyle azalmalar olduğu tespit edilmektedir.

Sanayi işletmelerinin ve yatırımların sektörel dağılımı yukarıda belirttiğimiz gibi devletçi politika uygulamasının, olumlu etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde 1929 yılındaki özel sektör üzerinde, genelde Büyük Buhranın olumsuz koşullarına rağmen, önceki liberal döneme kıyasla, daha fazla sayıda özel sanayi işletmesi kurulduğu tespit edilmektedir. Ekonomi bakanının, 1936 yılındaki beyanına göre, ülke genelinde sanayi sektöründe makine ve diğer sabit tesislere yapılan özel yatırımların toplamının 1932 yılı itibariyle 56 Milyon Türk Lirası olduğu ve 3 yılın sonu 1935 yılında 70 Milyon seviyesine geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 1936 ile 1938 yılları arasındaki 3 yılda 217 yeni özel sanayi işletmesi kurulmuştur (Altınparmak, 2002: 48).

Tablo 19. Gayri Safi Milli Hasıla'nın Sektörel Dağılımı – 1948 Fiyatlarıyla % olarak-

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1932	39.1	13.8	47.1
1933	41.4	14.2	44.4
1934	40.0	15.2	44.8
1935	38.7	15.7	45.6
1936	48.5	12.3	39.2
1937	46.1	13.4	40.5
1938	44.4	14.1	41.5
1939	43.1	15.4	41.5

Kaynak: Altınparmak, A. (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13,s. 50.

1932 – 1950 yıllarının Gayri Safi Milli Hasıla'nın sektörel dağılımı tablo 19'da görüldüğü gibi devletçilik döneminde sanayi sektörünün payı % 13,1 – 16,0 arasında değişmiştir. Dönem Başında % 13,8 olan sanayinin payının dönem sonunda % 15,4 olarak gerçekleşmiş olduğu tespit edilmektedir. Yine aynı tablonun incelenmesinde, ilgili dönemde en düşük paya sanayi sektörünün sahip olduğu görülmektedir. İlgili dönemde Türkiye Cumhuriyet'inin, halen sanayileşmiş bir ülke olmadığını ve incelenen istatistik verilere göre tarım ülkesi görünümünde olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Dönem içerisinde sanayi başta olmak üzere bütün sektörlerde istikrarsız gelişmeler meydana gelmiştir. Bu istikrarsız gelişmelerin en önemli sebeplerinden birisi de ekonominin halen tarım ağırlıklı olmasıdır (Altınparmak, 2002: 50).

Tablo 20: Gayri Safi Milli Hasıla'nın Sektör Bazda Büyüme Hızları – 1948 Fiyatlarıyla % olarak-

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH
1932	-28.8	17.8	4.1	-10.7
1933	22.1	19.0	8.9	15.8
1934	2.7	13.8	7.2	6.0
1935	-6.1	-0.1	-1.2	-3.0
1936	54.1	-3.4	5.8	23.2
1937	-3.5	10.3	5.0	1.5
1938	5.4	15.7	12.0	9.5
1939	3.8	16.7	6.8	6.9

Kaynak: Altıparmak, A. (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13,s.51.Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950 – 2015.

[http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf) . (erişim tarihi: 30.03.2017).

Gayri Safi Milli Hasıla'nın sektörel büyüme hızlarını tablo 20'den görüldüğü üzere, devletçilik politikasının uygulandığı 19 yıllık döneminin 9 yılında, sanayi sektöründe negatif büyüme gerçekleştiği izlenmektedir. Başka bir anlatımla, bir gerileme söz konusu olduğu rahatlıkla ifade edilebilmektedir. Kronolojik olarak bakıldığında ise bu gerilemenin, özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında gündeme geldiği gözlenmektedir. Genel bir kanı olmak üzere, savaş yıllarının tüm sektörleri olumsuz yönde etkilenmiş olduğu da bir gerçektir. Ülke genelinde, en büyük dalgalanmaların ise, ekonominin tarım ağırlıklı olmasından dolayı, tarımda olduğu görülmektedir. Yapılan incelemeler kapsamında, 1932 – 1950 yıllarında, sanayi sektörü ortalama yıllık %5 büyürken, tarım sektörünün % 4.3 büyüdüğü, bunun yanı sıra, hizmetler sektörünün ise % 3.6 civarında bir büyüme gerçekleştirdiği de tespit edilmektedir. Bu verilere dayanarak ülkenin ilgili dönemde de halen sanayileşmeyi gerçekleştiremediği ve tarım ülkesi yapısını koruduğunu söylemek mümkündür.

İstihdamın sektörel dağılımının incelenmesi söz konusu olduğunda, 1927 yılı itibariyle tarımın istihdamdaki payın % 80,9 olduğu tespit edilmektedir. Aynı yıl içinde sanayinin istihdamdaki payının ise % 8,9 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir.1935 yılına gelindiğinde teknik ekonomik verilerin daha farklılık arz ettiği ve güncel doneler, tarımın istihdamdaki payının % 76,4 oranına gerilediğini göstermektedir. Bu gelişme yaklaşık % 6 civarındaki azalmayı belirtmektedir. Bu geçen süreçte, sanayi sektörünün de istihdamda % 11,7 düzeyine yükseldiği anlaşılmaktadır. Sanayi sektörünün istihdamdaki bu artışının da oransal olarak

yaklaşık % 32 civarında olduğu ifade edilebilmektedir. 1950 yılının rakamlarına bakıldığında ise, tarım sektörünün istihdamda yine % 77,7 seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu durum geçen süreçte sadece % 1,7 civarında artış anlamındadır. Sanayi sektörünün istihdamdaki payının da yine % 10,3 düzeyinde olduğu belirlenmektedir (Altınparmak, 2002, 52).

Devlet Planlama Teşkilatı, tarafından yapılan bir başka çalışmada ise, farklı, fakat yakın sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmaya göre, 1927 yılında tarımın istihdamdaki payı % 81,6 iken 1935 yılında % 81,8 sanayi sektörünün istihdamdaki payı ise ilgili yıllarda sırasıyla %5,6 ve %7,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu çalışmalardan da görüldüğü gibi 1950 yılı itibariyle de Türkiye Cumhuriyeti'nin halen bir tarım ülkesi görünümünü korumaktadır. Nüfusun büyük bir çoğunluğu tarımda, çok az bir kısmı ise sanayide çalışmaktadır. Gerek hâsılının, gerekse istihdamın sektörel dağılımı, devletçilik döneminde de sanayileşmenin gerçekleştirilemediğini ortaya koymaktadır. Devletçilik döneminde de sanayileşme gerçekleştirilememiş olmasına rağmen, sanayi alanında gerek özel sektör gerekse kamu sektörü tarafından önemli yatırımlar yapılmıştır. Bu alanda gerekli yatırımlar yapılmıyaydı sanayinin milli hâsıladaki payı küçülecektir (Altınparmak, 2002: 52).

Tablo 21.Özel ve Kamu Sanayi Sektörünün Katkıları (İnşaat Hariç)

Yıllar	Özel Sektörün Katkısı (000) TL %		Kamu Sektörünün Katkısı (000) TL %	
1938	191.806	64.8	104.082	35.2
1948	709.880	58.0	653.324	42.0
1949	763.903	51.1	729.911	48.9
1950	754.594	49.5	785.139	50.5

Kaynak: Altınparmak, A. (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13,s. 53.

Sanayi hâsılasına özel sektörün ve kamu sektörünün katkıları ile ilgili tablo 21de izlenebileceği üzere, devletçilik politikasının uygulandığı bir dönemde özel sektörün sanayi hâsılasındaki payı 1950 yılı hariç kamu sektöründen daha yüksek gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde özel sektör, sanayi üretiminde, dolayısıyla sanayileşme çabasında daha büyük bir rol üstlenmiş olmaktadır. Bununla birlikte geçen süreç dikkate alındığında, özel sektörün payının azaldığı, buna karşılık, kamu sektörünün payının artmış olduğu belirlenmektedir. Bu gelişmeler sonucunda, özel sektörün sanayi hâsılasındaki payının 1938 yılında % 64,8 düzeyinden 1950 yılında % 49,5 seviyesine düştüğü tespit edilmektedir. Bu durum, özel sektörün 12 yıllık süre

içerisinde sanayide yaratılan hâsılaya katkısının yaklaşık % 24 civarında azaldığını işaret etmektedir. 1938-1950 döneminde sanayi sektöründe çalışanların büyük bir çoğunluğu yine özel kesim tarafından istihdam edilmiştir (Altınparmak, 2002: 53).

Türkiye Cumhuriyet'inde, görüldüğü üzere 1930'lu yılların başlarından itibaren sanayileşmeye devlet öncülük etmeye başlamıştır. Uygulamada, yönetimin bilinçli bir ithalat ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi izlemeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde Türk ekonomi düşüncesinde, gelişmenin ve büyümenin sağlanması için "planlama aracına başvurulması" gerekir teorisinin yer aldığı görülmektedir. Bu gelişmede Sovyetler Birliği içindeki plan uygulamalarının da başarılı sonuçlar vermesinin etkisi olmuştur diye düşünülmektedir (Gürkan, 2006: 138).

Nitekim 1930'lu yıllarda uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve uygulamasında geçilemeyen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Sovyet uzmanları ile Sovyet sermaye ve teknoloji katkıları ile hazırlanmıştır. 1930'lu yıllarda, görüldüğü kadarıyla, devlet eliyle önemli bir sermaye birikimi sağlanarak, sanayileşme hızlandırarak şekilde, sanayi planı uygulanmasıyla kalkınma yolunda ileri adımlar atılmış olduğu izlenmektedir. Bu dönemde, devletçilikten herkes aynı hususu anlamamakla birlikte devletçilik karşıtı yaklaşımlara da pek rastlanmamaktadır. Unutmamak gerekir ki, 1929 Büyük Buhranın giderilmesinde devlet müdahalesi gereği de geniş bir aydın kitle tarafından anlaşılmış ve hem de buna bağlı olarak etkisini arttıran Keynezyen düşünce rağbet bulmuştur (Gürkan, 2006: 138).

1932 ile 1939 döneminde uygulanan ekonomik politikalar birçok yönüyle farklılıklar arz etmektedir.

- 1- Tüketicilerin, un, şeker ve bezi iç piyasada yetirince ve ucuz olarak elde edilmesi amaçlanmıştır.
- 2- Yönetim tarafından, gümrük saptama yetkisi yerli sanayiye koruyacak şekilde kullanılmış olup kotalar, gümrük tarifeleri, kambiyo denetimi araçları bu yönde değerlendirilmiştir.
- 3- Yabancı sermaye üzerinde, kısıtlama ve denetim arttırılmış, millileştirilmeler gerçekleştirilmiş olup sadece bazı yatırım projelerinin finansmanı için Sovyetler Birliği ve İngiltere'den 2 kredi alınmıştır.
- 4- İç piyasalara ilişkin kamu denetimi arttırılmış olup, önemli tarımsal ürünler yani tekstil ve şeker gibi ve onlara dayalı sanayilerde devlet sanayisinin başı çekmektedir. Bu aşamada sınıai ürün fiyatları devletçe saptanmaktadır.

5- Tarım dışından, en önemli işletmeci haline gelen, devlet özellikle sanayi ve madencilik alanında Sümerbank ve Etibank gibi kuruluşlarıyla 5 yıllık sanayi planları uygulanmasına başlamaktadır. 1934 – 1939 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmış, ikincisi yani İkinci Beş yıllık Sanayi Planı ise savaş koşulları nedeniyle uygulanamamıştır (Gürkan, 2006: 138).

Gelişen olaylar ve ekonomik uygulamalar çerçevesinde 1931 yılında, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası açılarak, ulusal ekonominin korunması kolaylaşmıştır. 1933 yılında, devletin sanayiye örnek olması açısından Sümerbank'ı kurduğu görülmektedir. Unutmamak gerekir ki, bu uygulama ile devletin taşıyıcı ve itici özelliği ile ulusal ekonomiye model oluşturulması da sağlanmaktadır (Baytal, 2007: 548).

İktisadi devletçilik, sosyalizme karşı bir önlem olarak öne sürülmüştür. Bu kapitalizm bunalımına karşı alınan kaba bir Keynezyen önlem niteliği taşımaktadır. Unutmamak gerekir ki, zayıf bir özel girişim kesimi sosyalizm tehlikesine karşı bir güvence sağlamayacaktır. Bu nedenle de toplumsal temel sermaye yatırımları ve firmalar için dış ekonomiler yaratılması yoluyla desteklenmek zorundaydı. O dönemde, dünyanın içinde bulunduğu ekonomik bunalım nedeniyle, öngörülen atılımların hemen hepsi gerçekleştirilememiştir. Ancak o dönemde, yabancı işletmelerin millileştirilmesi işleminin hız kazanmış olduğu bir gerçektir.

1933 yılında ise, devlet tarafından Etibank işletmesi kurulmuştur. Bu uygulama ile tamamen yabancıların elinde bulunan önemli madenlerin kamu tarafından satın alınması ve kamuya mal edilmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda, demir ve bakır madenlerinin devlet eline ve kontrolüne alınması gerçekleştirilmiştir. Bu yıllarda aynı zamanda Maden Teknik Arama Enstitüsü (MTAE) kurulmuş bulunmaktadır (Baytal, 2007: 548, Ölçen, 1982: 136).

Devletçiliğin etkin olarak uygulandığı bu dönemde, dış ticaret tamamen ikili anlaşmalar ile yürütülmüştür. Bu çerçevede, ithalat sınırlaması ile dış borçlar dengesi sağlanarak Türk lirasının değeri korunmuştur.

1935 yılında bilindiği üzere tek partili siyasal dönem söz konusu idi, bu çerçevede Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) programına devletçilikle ilgili uygulama ilkeleri de konmuştur. 1936 yılında, Birinci Sanayi Planı uygulaması devam ederken Celal BAYAR başkanlığında sanayi kongresi de toplanarak, ikinci plan hazırlığının yapılmasına geçilmiştir. Bu gelişmeler gündeme geldiğinde, dünyada savaş

rüzgârlarının esmesi nedeniyle 1938 yılında bu plandan vazgeçilerek onun yerine “İktisadi Savunma Planı” yürürlüğe konmuştur (Baytal, 2007: 548).

1936 yılına gelindiğinde, maden, kimya, çimento ve şeker gibi sanayilerinim kurulduğu veya tamamlandığı da gözlenmektedir.

3.6. İktisadi Devletçi Politikaların Değerlendirilmesi

Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin kuruluş dönemini kapsayan 1923 ile 1939 yılları arasında, oluşan ekonomik olaylar değerlendirildiğinde, oldukça çarpıcı gelişmelerin ortaya çıkması söz konusudur.

Atatürk’ün yönetimindeki Türkiye Cumhuriyetinde, 1923 ile 1929 yılları arasındaki tarım üretimine bakıldığında, bu üretimin tamamen, yüzde yüz düzeyinde arttığı elde edilen verilerden izlenmektedir. Yine bu kapsamda bir karşılaştırma söz konusu olursa, kişi başına düşen tarımsal üretiminin, Osmanlı İmparatorluğu dönemine göre daha az olduğu belirlenmektedir. Ancak bu mukayese yapılırken, artan nüfusun ve şehirlere olan göç olgusunun da olumsuz parametreler olarak gündeme geldiği unutulmamalıdır. Bir diğer taraftan bu tarımsal üretim artışının olumlu bir unsuru da 11 yıllık savaş döneminin yıkıntılarında kurtulma olduğu da değerlendirilmektedir. Ülke genelindeki bu tarımsal ürünlerinin artışının ve buna bağlı olarak büyümenin ciddi bir performansı işaret ettiği kaçınılmazdır. Ancak bu performansın gündeme gelmesi belli oranda inşaat sektöründeki artışların da etken olduğu değerlendirilmektedir.

Ülkenin ekonomik gelişimine paranomik olarak bakıldığında, 1930 ile 1938 yıllarını içeren süreçte başarılı olan performans etken olan parametrenin de bulunduğu unutulmamalıdır. Etken parametre olarak:

- 1- Nüfus artışı
- 2- Binanın tamir edilmesi veya yenilerinin yapılması
- 3- İnşaat sektörünün sürükleyici olması
- 4- Gelişen sanayi sektörünün üretilmesinin ve verimliliğinin yükselmesi.

ülke gündemine gelmektedir.

Çalışma yaşını 15 – 54 olarak varsayarak 1925 yılında 6 Milyon 779 Bin kişi çalışma yaşında bulunmaktadır. 1940 yılında ise bu rakam 8 Milyon 760 Bin seviyesine yükselmiştir. Hocacım bunu daha nasıl detaylandırabilirim. Buradan da belirlenebileceği üzere artış oranı % 29.23 olarak gerçekleşmektedir. Bir diğer taraftan da, ülkedeki nüfusun önemli bir kısmı tarımda çalıştığı için, yaşa dağılımında, 10 – 14

yaş grubunu da çalışabilir insanlar arasına ilave etmek söz konusu olursa, bu durumda, 1925 yılındaki çalışan nüfus 8 Milyon 233 Bin kişi ve 1940 yılında ise, 10 Milyon 940 Bin kişi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu veriler ışığında yapılan hesaplamada, artış oranının % 32.86 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Daha önce artış oranı % 29.23 iken bu durumda, % 32.86 düzeyine yükseldiği tespit edilmektedir. (Editör, 2010).

Nüfus artışı, büyüme rakamları üzerine pozitif etki eden bir faktördür. 1924 ile 1938 yılları arasında “kişi başına düşen mili gelir” hesaplama yapıldığı vakit 1924 ile 1938 yılları arasında kişi başına düşen milli gelirin yıllık düzeyde, % 5.73 oranında artış kaydettiği tespit edilmektedir. Cumhuriyet tarihinin geride kalan yıllarında ise bu rakam ortalama yıllık % 2.17 olarak ülke gündemine yerleşmektedir (Editör, 2010).

Türkiye'nin ekonomik olarak büyümesi etüt edildiğinde birçok farklı kaynağın çeşitli hipotezler öne sürdükleri görülmektedir. Bu hipotezlerden bazılarında, ekonomik büyümeye etken unsurlardan birisinin tarım ürünlerinin fiyatlarında ki artış olduğu belirtilmektedir. Netice itibariyle Atatürk döneminde güncel ekonomisinin tarıma dayalı olduğu ve fiyatlardaki miktarlarında ekonominin büyümeden olduğu söylevi ortaya atılmaktadır. Ancak bu hipotezlerinde doğru olduğunu gündeme getirmek söz konusu olmamalıdır. Bu hususta bir belirleme ve örnekleme yapmak gerekirse, o dönem içinde Türkiye ile aynı iklim kuşağında olan İtalya'nın ele alınması lazımdır. Aynı süreçte ülkede tarım verileri sıhhatli olanak tutulmamasına rağmen İtalya'dan bazı verileri elde etmek ise mümkündür. Bu kapsamda mukayeseleri değerlendirmeler yapıldığında 1922,1923,1924 yıllarında tarım ürünleri fiyatlarının devamlı olarak düşüş trendinde olduğu izlenmektedir. Bu düşüş yıllarının ortalamasının da yaklaşık % 6 seviyelerinde olduğu hesaplanmaktadır.

Cumhuriyetin başında yer alan, 1924 yılında, tarım fiyatları bir önceki yıla oranla, yaklaşık % 5 düzeyinde gerilemiş olmasına rağmen, 1925 yılında % 25, onu takip eden, 1926 yılında ise % 8.66 seviyelerinde, dünya geneline paralel bir şekilde, artış göstermiştir. Daha sonra ise, fiyatların gerilemeye başladığı istatistik ekonomik verilerden izlenmektedir. 1926 yılında tarım fiyatlarının yükselmesi sona ermekte onu izleyen, 1927 yılında ise, yaklaşık % 15 civarında düşme ortaya çıkmaktadır. Unutmamak gerekir ki, aynı yıl içinde, Türkiye ekonomisinde % 10 düzeyinden daha fazla bir hızla küçülme gündeme gelmektedir. Buradan da görülebileceği gibi, tarım fiyatlarındaki düşüşün de bu gelişmede belli bir etkisi bulunmaktadır.

Ülke genelindeki ekonomik gelişmelere bakıldığında da 1928 yılında tarım ürünlerindeki fiyat düşüşünün yaklaşık % 4,5 seviyesinde olduğu ancak 1929 yılına

gelindiğinde ise bir düşme trendinin devam ettiği ve fiyatların yaklaşık % 6 civarında gerileme kaydettiği eldeki verilerden anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere 1929 yılında dünyayı sarsan Büyük Buhranın ülkelerin gündemlerine işgal ettiği bir dönemdir. İşte bu olayında tarım ürünlerindeki fiyat düşüşlerinde bir etken parametre olduğu dikkate alınmaktadır.

1930 yılına gelindiğinde ise Büyük Buhranın etkisinin devam ettiği birçok verinin bir araya gelmesinden anlaşılmaktadır. Bu yıl içinde tüm emtia fiyatlarının düşme yönünde hareket ettiği ve ortalama düşüşlerin % 20 seviyelerine yaklaştığı belirlenmektedir. Bu kapsamdaki diğer gerilemeleri içinde tarım ürünlerinin % 15 ile % 17 arasında olduğu da bilinmektedir. 1931 yılına bakıldığında yine de Büyük Buhranın izlerinin olduğu tespit edilmektedir. Çünkü tarım ürünlerindeki düşüşlerin bir önceki yıldaki oranları koruduğu görülmektedir. 1932 yılında da durum yine farklılık arz etmemektedir. Olaya tarımsal ürünlerdeki fiyat düşüşleri çerçevesinde yaklaşıldığında yine de ortalama % 6 oranında ki bir ilave fiyat gerilemesinin güncel olduğu gözlenmektedir. Tarım fiyatlarındaki tüm bu düşüşlerin yanı sıra Büyük Buhran içerisinde yer alan 1933 yılında ise, tarım fiyatlarının bir kez daha %11.34 oranında düşerek 1925 yılındaki 131.4 olan seviyesinin yarısına, yani 65.7 düzeyine inmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

İstatistik ekonomik veriler kapsamında, yapılan değerlendirmede, cumhuriyetin ilk yıllarına denk gelen 1925 ve 1926 senelerinde tarım fiyatları yükselmiş olmasına karşın, onu izleyen, 1927 - 1933 yılları arasında ise devamlı olarak düşme söz konusu olmuştur. Bu 7 yıl içindeki tarım fiyatlarındaki gerilemenin ortalamasının % 10.39 olduğu hesaplanmaktadır. Büyük kriz sırasında, 1933 yılında tamamen yarı yarıya düşen tarım fiyatlarının, ekonomisi tarıma dayalı bir ülke olan Türkiye'yi herkesten çok etkilemiş olması kaçınılmazdır.

Türkiye Cumhuriyetinin ekonomisinin gelişimine bir mana kazandırmak için tarım fiyatlarını düşüş trendini ettüdü yanı sıra, ihracat verileriyle de mukayesenin yapılması gereklidir. Yine 1924 yılı ele alındığında tarımsal ürün fiyatlarının düşmesine rağmen ülke ihracatının yaklaşık % 61 düzeyinde artış kaydettiği izlenilmektedir. Ancak bu durumun 1925 yılında, tamamen değiştiği ve ihracat miktarındaki artış oranının tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesiyle ilişkili olduğu tespit edilmektedir. Aynı yılın sonundaki verilere göre ise bu artış oranını yaklaşık % 26 düzeyinde olduğu belirlenmektedir. Bu gelişim sürecinde 1926 yılı incelendiğinde ortaya çok daha farklı tablonun çıktığı görülmektedir. Yıl sonu değerleri

bazalandığında tarım ürünleri fiyatlarının % 10 civarında artış kaydetmesine karşılık ihracatın ise % 15 seviyelerinde düşüş gösterdiği izlenmektedir.

Ülkedeki reel ihracat rakamlarının incelenmesi neticesinde 1933 yılına kadar geçen süreçte tarım ürünleri fiyatlarıyla ihracatın tamamen birbirine paralel gittiğini belirlemek mümkündür. Ekonomik verilerin gelişmelerin incelenmesinde ise 1933 ile 1938 yılına kadar geçen dönemde ülkede ki ihracat rakamlarında çok büyük gelişmeler olduğu görülmektedir. Bu dönemin başlangıcını işaret eden 1933 yılına değinecek olursak bu yıldaki ihracatın 1932 yılına oranla yaklaşık % 20 - % 21 seviyesinde artış kaydettiği görülmektedir. 1934 yılı incelendiğinde ise ihracat miktarının % 26 - % 27 düzeyinde artışı gündeme getirdiği teknik donelerden ortaya çıkmaktadır. 1935 yılına gelindiğinde ise ihracattaki artış seviyesinin 1934 yılına oranla yaklaşık % 5 civarında ilerleme kaydettiği hesaplanmaktadır. Yine dönem içerisinde yer alan 1936 yılı itibariyle ihracat rakamlarına bakıldığında yıllık artışın % 24 seviyesinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Dönem içindeki 1937 yılı verileri dikkate alındığında ise ihracattaki artışın % 16 oranında olduğu tespit edilmektedir. İncelenen dönem sonunu belirleyen 1938 yılında ihracatın bir önceki yıl olan 1937 senesine göre yaklaşık % 6 civarında artış olduğunu gündeme taşımaktadır.

Tüm bu gelişmelerden görüleceği üzere 1938 yılına kadar geçen altı yıllık dönemde ihracat rakamlarının artışına bakıldığında ortalama olarak % 16 civarında olduğunu değerlendirmek mümkündür. İncelenen bu altı yıllık dönemde ülke genelinde gündeme gelen ihracat artışının tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesiyle ilişkili olmadığını hususu tespit edilmektedir. Unutmamak gerekir ki bu altı yıllık dönem içerisinde tarım ürünleri fiyatları artmamış olup tam tersine düşme eğilimine hareket etmiştir. Bu fiyat düşüşlerini 1924 ile 1938 yıllarını kapsayan bir periyotta düşüş kaydettiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Tüm bu gelişmeler kapsamında Atatürk'ün ekonomiyi yönettiği 15 yıllık süreçte tarım ürünleri fiyatlarındaki gelişmenin herhangi bir katkısı olduğu iddia edilemez.

Ülkenin ekonomisi kuruluş dönemi itibari ile etüt edildiğinde Atatürk'ün yönettiği 15 yıllık periyotta çok başarılı bir performans sergilediği rakamsal veriler düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Bu başarılı performansta savaştan yeni çıkmış olmanın az bir seviyede etkisi olduğu kabul edilebilir. Bunun yanı sıra bu kuruluş döneminde tarım ürünleri fiyatlarının iki yıl üst üste yüksek seyretmesinin de çok az bir olumlu etkisi olduğu dikkate alınmalıdır. Atatürk'ün yönettiği 15 yıllık süreçte savaşın sona ermesinden sonra tarım ürünleri fiyatlarının % 50 oranında gerilemesi de bu kapsamda

değerlendirilmesi gerekli olan bir teknik unsurdur. Bilindiği üzere tüm dünya ülkelerine ekonomik ve siyasi olarak etkileyen Büyük Buhran 1928 yılında gündeme bomba gibi düşmüştür. Bu kriz en büyük yıkıcı etkisini de 1930 yılında etki etmiştir. İşte bu büyük yıkımın etken olduğu 1930 ile 1938 yılları arasında Türkiye ekonomisi yıllık ortalama % 6 oranında büyümüştür. Bu gelişmenin çok çarpıcı bir yönetim başarısı unutulmamalıdır. Doktriner olarak yaklaşıldığında gelişmekte olan ekonomilerde kaynakların verimli ve tam olarak gerektiği gibi kullanılmalari haricinde büyük büyüme hızları gündeme gelmektedir. Bir diğer taraftan kaynakların verimli kullanımı da siyasi tercihlerle değil eğitimli riyakatlı insanlar tarafından gerçekleştirilmesi kaçınılmazdır. Ülke insanlarını devlet tarafından iyi bir şekilde eğitilerek becerilerinin artırılması ve kaynakların da fizibiliteleri gereği gibi hazırlanmış projelerin yönlendirilmesi neticesinde ekonomik büyümenin gerçekleşmemesi gündeme gelecektir.

Türkiye Cumhuriyetin kuruluş döneminde uygulanan bu iktisadi devletçi yaklaşımlar pratikte belli bir süre sonra tıkanmaya başlamıştır. Bu tıkanıklığın temelinde devletin verimli kontrolü yapmaması. Girdi maliyetlerinin artmasına rağmen sübvansiyonların gündemde olması işçilik maliyetlerinin sendikalar baskısıyla artması işletmede gereğinden fazla olarak siyasi amaçlarla fazla personel ve işçi istihdam edilmesi gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Devletçi uygulamaların tıkanmasından sonra bu iktisadi devlet teşekküllerini özel sektöre devredilmesi doktriner olarak kabul edilen bir gerekliliktir. Ancak bu devretme işlemleri yapılırken blok satışlarla siyasi yandaş kesimlere verilmesi yerine borsada halka arz şeklindeki uygulamayla özelleştirmek metodik olarak yapılmalıdır. Yine bu halka arz etmede güncelleştirilirken bir grup veya bir ailenin en fazla % 10 hisse alabileceği de yasal zemine oturtulmalıdır. Güncel olarak ülkeye yapılan hiçbir özelleştirmede bilimsel olan bir metot tavsiye edilmemiş iktidar partisinin siyasi tercihleri doğrultusunda maalesef kamu malları talan edilmiştir.

3.7. Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi İle ABD Ekonomisinin Mukayesesi

Bu bölümde Atatürk'ün yönettiği Türkiye ekonomisi ile Amerika Birleşik Devletlerinin ekonomisi mukayese edilmiştir. Ülke ekonomilerinin karşılaştırmaları yapılırken doktriner olarak öncelikle büyüme hızlarının ele alınması gereklidir. Bunun yanı sıra ekonomileri oluşturan kaynaklarının çeşitliliği ve etken diğer teknik unsurlar olarak sayılabilecek yetişmiş riyakatlı insan gücünde bunlardan birisidir. Ancak

ekonomik durumun içeriğinde birçok teknik parametrelerinde bulunduğu unutulmamalıdır. Tüm dünyayı sarsan Büyük Buhran 1929 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde başlamış olup borsanın çökmesiyle ilk işaretlerini vermiştir. Büyük buhranın gündeme geldiği dönemde Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi ile Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin belli oranlarda karıştırılması söz konusudur (Owen, Pamuk, 2002: 20). Atatürk'ün yönetiminde Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin neden iyi bir performans sergilediğinin bazı sebepler üzerinde durmak gereklidir.

1. Tarihsel gelişime bakıldığından 11 yıllık savaş döneminde 5 milyon kişilik bir eksilme olduğu belirlenmektedir. Bu nüfus azalmasının % 30'luk kısmının askeri ölümler nedeniyle olduğu anlaşılmaktadır.
2. Savaş döneminde üretimde ve buna bağlı olarak üretim araçlarında eksilmeler gündeme gelmiştir.
3. Cumhuriyet'in ilanından itibaren hedef ulusal bir ekonomi yaratmaktır. Lozan antlaşması gereği gümrük politikaları 1929'a kadar değiştirilememektedir. Lozan antlaşmasının gümrüklere ilişkin maddesi nedeniyle 1929 yılına kadar olan yıl dışa açık ekonomi koşulları altında yaşandı. Gümrük dışındaki alanlarda devlet müdahalesi sanayileşme, yeni burjuvazi sınıfının oluşturulmasına yönelikti.
4. Devletin müdahaleleri ve teşvikler sonucunda sanayi sektörü büyümüştür.
5. Tarım sektöründe görülen toparlanma dünya piyasalarından gelen olumlu fiyat- talep etkisi nedeniyle.

Tablo 22. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Büyüme Oranı 1930-1938

Yıllar	Türkiye Cumhuriyeti Büyüme Oranı	Amerika Birleşik Devletleri Büyüme Oranı
1930	2.5	-8.6
1931	8.2	-6.5
1932	-10.6	-13.1
1933	15.5	-1.3
1934	6.3	10.9
1935	-3.0	8.9
1936	23.1	13.0
1937	1.5	5.1
1938	9.5	-3.4

Kaynak: Yılmaz, E. (5 Temmuz 2013). Cumhuriyet'ten Günümüze Büyüme. Milliyet.<http://blog.milliyet.com.tr/cumhuriyet-ten-gunumuzebuyume/Blog/?BlogNo=421276>. (erişim tarihi: 20.02.2017)., Editör, (2010). Ekonomi Türk. Büyük Buhran Sırasında Türkiye Ekonomisi: 1930-1938.

<http://ekonomiturk.blogspot.com.tr/2010/02/buyuk-buhran-srasnda-turkiye-ekonomisi.html> (erişim tarihi: 14.09.2016).

Bilindiği üzere dünyayı sarsan Büyük Buhran 1929 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde borsanın tamamen çökmesiyle gündeme oturmuştur. Bu yılın verilerinin sağlıklı olamayacağı dikkate alınarak 1930 yılının büyüme verileriyle karşılaştırmanın yapılması uygun görülmüştür. 1930 yılında Büyük Buhranın etkili olduğu yıldır ve bu sene içerisinde Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin yaklaşık % 2,5 - % 3 civarında büyüme gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Ancak aynı yıl sonu itibari ile Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin ise büyüme yerine yaklaşık % 9 civarında bir küçülme gerçekleştirdiği tespit edilmektedir.

1931 yılının da genelde Büyük Buhranın etkili olduğu bir yıl olarak kayda geçtiği unutulmamalıdır. 1931 yıl sonu teknik verileri incelendiğinde Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin yaklaşık % 8 civarında çok ciddi bir ekonomik gerçekleştirdiği belirlenmektedir. Aynı yılın sonu dikkate alındığında ise Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin yaklaşık % 7 civarında bir gerilemeyi 1930 yılına göre gündeme taşıdığı anlaşılmaktadır.

Bu verilerden de takip edilebileceği gibi her iki yılda Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi büyüme kaydederken Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin küçülme gerçekleştirdiği görülmektedir.

Ekonomik gelişmeler incelendiğinde 1929 yılındaki Büyük Buhranın 1938 yılına kadar aşamalar halinde tüm dünya ekonomilerine etken olduğu gözlenmektedir. Bu süreç içinde 1932 yılının çok ayrı bir yeri olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Çünkü bu yıl içinde hem Türkiye Cumhuriyeti hem de Amerika Birleşik Devletleri ekonomilerinin küçülme ortaya koydukları bir yıldır. Yıl sonu itibari ile teknik veriler analiz edildiğinde Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin % 11 civarında Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin ise % 13 seviyesinde ki gerilemeleri bir önceki oranla ortaya koydukları tespit edilmektedir.

1932 yılında ki bu ekonomik küçülmelerden sonra 1933 yılının Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi için parlak bir yıl olduğu eldeki verilerden izlenmektedir. Bu yıl sonunda Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin bir yıl içindeki büyüme oranının yaklaşık % 16 civarında olduğu gözlenmektedir. Bu ciddi ekonomik büyümenin temelinde fiyat artışlarından ziyade ilave yatırımlar ile verimli iş gücünün kullanılması önemli bir yer tutmaktadır. Aynı dönemde ihracat artışının da etken olduğu dikkate alınmalıdır. Bu yıl sonu itibari ile Amerika Birleşik Devletleri

ekonomisinin ortalama % 2 oranında küçülme yönünde hareket ettiği görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin bu dönem içerisinde çok iyi bir yönetildiğini iddia etmek pek mümkün değildir. Aynı yılın içerisinde Amerika Birleşik Devletlerinde hem üretim araçlarının miktar olarak daha çok ve kalite olarak da Türkiye Cumhuriyetinden üstün olduğu gerek doğal gerekse doğal olmayan kaynakların daha çok olduğu hususlarının da gözden uzak tutulmaması gereklidir. Tüm bunların yanı sıra Amerika Birleşik Devletlerinden kökleşmiş eski ve namli üniversitelerinde bulunduğu ve bunların da nitelikli insan gücü yetiştirdiği bilinen gerçekler arasındadır. Tüm bu üstünlükler çerçevesinde Amerika Birleşik Devletlerinin ekonomisinin hükümetin arkasında neler olduğu da izlemeye değer.

İncelen dönem içeriğinde 1930 ve 1934 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin üst üste dört yıl küçüldüğü ve bu gerilemenin ortalamasının da yaklaşık % 8 civarında olduğu rakamsal verilerden anlaşılmaktadır. Aynı dönem içerisinde Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin sadece bir yıl küçülme kaydettiği geri kalan üç yılda ise büyüme gerçekleştiği izlenmektedir.

1934 yılına gelindiğinde ise hem Türkiye Cumhuriyeti hem de Amerika Birleşik Devletlerinin ekonomisi ciddi ataklar yaparak büyüme yaparak hareket ettikleri tespit edilmektedir. Bu yılın sonundaki teknik veriler analiz edildiğinde Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin yaklaşık % 7 Amerika Birleşik Devletlerinin ekonomisi ise % 11 civarında büyüdükleri gözlenmektedir. Görüldüğü üzere bu yıl içinde Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin ülke ekonomisinden %57 oranında daha fazla büyüme gerçekleştirdiği rakamlar çerçevesinde belirlenmektedir. Amerika Birleşik Devletlerindeki bu ciddi büyüme nedeninin arkasında ülkede ki finans imkanlarının geniş olması çok ciddi bir payı vardır.

1935 yılı verileri ile bir değerlendirme yapmak söz konusu olduğunda, Türkiye ekonomisinin dönem içinde ikinci defa negatif değer olarak küçülme eğiliminde olduğu görülmektedir. Daha önce de 1932 yılında küçülme gösteren ekonominin bu 8 yıllık dönem içinde ikinci defa küçülme gerçekleştirdiği ve bunun oranının da % 3.0 seviyesinde olduğu tespit edilmektedir. Aynı yıl içinde Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin ise yine pozitif değer olarak % 8.9 oranında büyüme ortaya koyduğu belirlenmektedir. Bu gelişme ile Amerika Birleşik Devletleri, ekonomisinin dünya ekonomik krizinden itibaren ilk defa üst üste iki yıl büyüme gerçekleştirdiği gözlenmektedir.

1936 yılında, Büyük Buhran etkilerini biraz daha az hissettirdiği bir yıl olarak not edilmektedir. Bu nedenle, hem Türkiye Cumhuriyeti, hem de Amerika Birleşik Devletleri ekonomileri için iyi bir yıl olduğunu söylemek mümkündür. Bu yılın verileri esas alındığında, güncel olarak, Türkiye ekonomisinin % 23.1 gibi, incelenen dönemin en büyük oranında, büyüme kaydettiği ortaya çıkmaktadır. Yine aynı şekilde Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin de, dönemin en yüksek büyümesi denilebilecek % 13,0 seviyesindeki değerini gündeme taşıdığını not etmek gereklidir.

1937 yılına gelindiğinde ise, yine her iki ekonominin de büyüme kaydettiği hususu ön plana çıkmaktadır. Bu yılki istatistik rakamların durumuna göre, Türkiye ekonomisinin sadece % 1.5 gibi daha mütevazı sayılabilecek bir oranda büyüme gerçekleştirdiği izlenmektedir. Bunun yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'nin ise, % 5.1 düzeyinde büyüme ile gündeme geldiği görülmektedir.

İncelenen, kuruluş döneminin sonu olan 1938 yılındaki ekonomik veriler çerçevesinde içinde Türkiye ekonomisinin % 9.5 gibi ciddi bir oranda büyüme ortaya koyduğu, buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin de yine küçülme gerçekleştirerek % 3.4 seviyesindeki negatif değere ulaştığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi ile Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin büyüme oranları esas alındığında yapılan karşılaştırmalarda elde edilen neticelerin oldukça çarpıcı özellikte olduğu unutulmamalıdır. İncelenen 9 yıllık dönem söz konusu olduğunda Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin sadece 1932 ve 1935 yıllarında bir önceki yıla oranla küçülme gerçekleştirdiği buna karşılık kalan diğer yıllarda ise ekonomik büyümenin güncel olduğu unutulmamalıdır. Bu gelişme kapsamında Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin durumu etüt edildiğinde ise beş yıl süre ile ekonominin küçülmeyi gündeme taşımıştır. Aynı süreç içerisinde karşılaştırılan bu ekonomilerin büyüme oranlarına bakıldığında ise Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin yaklaşık % 6 seviyesinde gelişme gösterirken Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin ise sadece % 2 civarında artışı işaret ettiği görülmektedir (Editör, 2010).

Bu veriler ışığında incelenen dönem içinde Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinden % 60 düzeyinde daha fazla büyüdüğü hesaplanmaktadır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nde Osmanlı İmparatorluğu'ndan, büyük ölçüde yabancı sermayenin kontrolünde ve dış borç yükü altında kalmış bir ekonomik yapı devralmış durumdaydı. Bilindiği üzere yabancıların elinde olan sektörler gerek pay gerekse karlılık olarak, öncelikle bankacılık ve demiryollarının başı çektiği ulaştırma sektörleriydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda dış ticaret dengesinin de giderek artan oranda açık verdiği görülmektedir. Ülkede sermaye birikimi ve dolayısıyla da üretim seviyesi yok denecek kadar az, var olan üretim tesisleri ise emek yoğun ve küçük işletmeler şeklinde faaliyet göstermekteydi.

Dış konjonktürel gelişmelere baktığımızda ise, I.Dünya Savaşı sona ermiş ve ülkeler yeniden yapılanma sürecine girdiği görülmektedir. Alt yapı yatırımlarının hız kazandığı bu dönemde, ekonomi-politik yaklaşım tartışmaları da kaçınılmaz olarak ses getirmeye başlamıştır. Özellikle Batılı ülkeler, ABD'den kredi sağlayarak söz konusu yapılanma süreçlerini finanse etme yoluna başvurmuşlardır. Söz konusu süreçte ekonomik güç İngiltere'den ABD'ye kaymıştır. Ancak ABD'nin finansör ülke konumu, artan likiditenin belli bir noktadan sonra reel yatırıma dönüşmemesi dolayısıyla hisse senetleri balona dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle hisse senetlerinin nominal değeri, reel değerlerini aşmış ve spekülatif hareketlerinde tetiklemeyle 1929 Büyük Buhran'ına dönüşmüştür. Büyük Buhran neticesinde, New York borsasının kara perembe olarak adlandırılan ani ve sert çöküşüyle, ardı ardına şirket iflasları yaşanmıştır. Bunun sonucunda üretim hacmi ve büyüme oranları düşerek, işsizlik oranı neredeyse üçte bire kadar gerilemiştir. ABD'de başlayan buhran, ülke ekonomilerinin dış ekonomik ilişkiler kanalıyla birbirlerine eklemelenmesi dolayısıyla diğer ülkeleri de kısa sürede etkisi altına almıştır.

Gerek I.Dünya Savaşı'nın etkileri, gerek 1929 Büyük Buhran, savaştan çıkan ülkelerin olumsuz iç ekonomik dinamikleriyle birleşerek, ülke ekonomilerini yapısal önlemler almaya itmiştir. Bu dönemde ülkeler, daha ziyade etkin kaynak kullanımı ve ithal ikameci- korumacı ekonomi politikalarını benimseye başlamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'ne baktığımızda ise Atatürk, iç ve dış konjonktürel değişimlerini ve ülkenin yapısal özelliklerini de göz önüne alarak, tamamen ülkeye özgü bir ekonomi-politik sistem olan "iktisadi devletçilik" adı verilen ekonomik sistemi benimsemiştir. Atatürk, söz konusu sistemin uygulama esaslarını

benimsemeden önce özellikle Almanya ve Sovyetler Birliği'nde izlenen ekonomi politikalarını değerlendirmiş ve ekonomi uzmanlarını ülkeye davet etmiştir. Bu dönemde yerel sermayenin yetersizliği ve dolayısıyla yabancı yatırımcının ağırlıklı payı ciddi bir sorunsaldır.

İktisadi devletçilik, ülke ekonomisinin yapısal özellikleri göz önünde bulundurularak oluşturulmuş, tamamen ülkeye özgü bir sistem olarak kendini göstermektedir. Bu doğrultuda iktisadi devletçilik, ne bir liberal ekonomi ne de sosyalist ekonomidir. Her iki sisteminde özelliklerini taşımakla birlikte, ülkedeki milli sermaye yetersizliği dolayısıyla, özel teşebbüsü teşvik eden ancak bununla birlikte özel sermayenin yetersiz kaldığı ve stratejik öneme haiz alanlarda devlet yatırımlarını öngören bir ekonomik sistemdir. 1929-1939 yılları arasında uygulanan iktisadi devletçilik, beşer yıllık iki sanayileşme planına dayanmaktadır. Bu doğrultuda iktisadi devletçi yıllar ilk planlı dönem olarak da adlandırılabilir. 1929-1934 yılları I.Sanayi Planı döneminde millileştirmelere ağırlık verilmiş olup, özellikle bankaların ve demiryollarının millileştirilmesi esas alınmıştır. İlgili dönemde para politikalarının belirlenmesi, Merkez Bankası ve milli bankaların kurulması yatırımların finansmanı açısından son derece önem arz etmektedir. 1934-1939 II. Sanayi Planı dönemi, ilk sanayi planı kadar yoğun bir uygulama alanı bulamamış olsa da yatırımların seyri açısından önemli bir ivme elde edilmiştir.

I.Dünya Savaşı sonrasında ülke ekonomilerinin yeniden yapılanma ve eklenme sürecinin hız kazandığı bir süreçte ortaya çıkan 1929 Büyük Buhranı, ülke ekonomilerini etkisi altına almış, toplam üretim ve dolayısıyla milli gelir düşmüş, negatif büyüme oranları kendini göstermiştir. Üretim hacminin azalması, işsizliği de tetikleyerek makroekonomik problemlerini beraberinde getirmiştir. Türkiye ekonomisi ise söz konusu dönemde üretim hacmini arttırarak, büyüme sağlayabilen ve dış ticaret açığını kapıtmayı başarabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Y. (1998). Atatürk'ün Ekonomi Devrimi. Ankara, Ümit Yayıncılık.
- Aktan, O. H. (1998). Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomi Bağımsızlık. Hacettepe Üniversitesi, 15(3), 29 – 36.
- Akyol, A. (2014, 28 Haziran). Demir Ağları Kim Ördü. www.ahmetakyol.net/demiryollarini-kim-ordu/
- Altıparmak, A. (2002). Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 35-59.
- Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu. Atatürk Araştırma Merkezi. (2006). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I – III. (ISBN 975-16-0163-0). Divan Yayıncılık.
- Avcıoğlu, D. (1995). Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın. İstanbul, Tekin Yay.
- Aymalı, Ö. (13 Haziran 2013). Osmanlıda ilk bankalar nasıl kuruldu?. Dünya Bülteni. <http://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/263494/osmanlida-ilk-bankalar-nasil-kuruldu-> (erişim tarihi 04.01.2017).
- Aysan, M. A. (1986). Atatürk'ün Ekonomik Görüşü Devletçilik. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2(6).
- Aysan, M. A. (1998). "Atatürk'ün Ekonomik Kalkınma Modeli", Atatürkçülük, Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler, 2.baskı, Ankara Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi.
- Aysan, M. A. (2000). Atatürk'ün Ekonomi Politikası, 6.baskı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları. Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, 40, 545-567.
- Boratav, K. (1977). 1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Değerlendirilmesi, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları. İstanbul, İTİA Mezunlar Derneği, İstanbul Şubesi.

- Boratav, K. (1989). Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985. 2. Basım, İstanbul, Pala Sahaf.
- Bülbül, Y. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Özel Girişimciliğe Yönelik Devlet Politikaları. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, Yayın No: 2010-11
- Bütçe Gider-Gelir Gerçekleşmeleri (1924-2012). Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.<http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>
- Cem, İ. (1977). Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, 6.baskı, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Çamurcuoğlu, G. (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13, 161-178.
- Cumhuriyet Dönemi Dış Ekonomik İlişkiler. Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi. (b.t.).
<http://www.ekodialog.com/Turkiye-iktisat-tarihi/cumhuriyet-donemi-dis-ekonomik-iliskiler.html>. (erişim tarihi: 12.12.2016).
- Demirbaş, O. (2005). Türkiye'de Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu.Yakın Dönem. Türkiye Araştırmaları, Sayı: 8(4).
- Demirel, S. (2015). Sanayileşme Hareketini Anlamak İçin. İstanbul Sanayi Odasının Altmışıncı Yılında Türk Sanayii, 3.basım, İstanbul, NMC Televizyon ve Reklamcılık A.Ş.
- Dilek, A. (2006). Türkiye'de Özelleştirme ve Özelleştirme Çalışmaları Sonucu Nazilli Sümerbank İşletmesinin Durumu İle Karlılık ve Verimlilik Analizi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Dişbudak, C. (2006). Atatürk'ün İktisadi Görüşlerinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), 141-154.
- Durmuş, S. ve Aydemir, N. K. (2016). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938). Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜİİBFD, 7(12), 155-167.
- Editör, (2010). Ekonomi Türk. Büyük Buhran Sırasında Türkiye Ekonomisi: 1930-1938. <http://ekonomiturk.blogspot.com.tr/2010/02/buyuk-buhran-srasnda-turkiye-ekonomisi.html> (erişim tarihi: 14.09.2016).

- Emmioğlu, K. (2010). Türkiye’de Sanayileşmenin Serüveni. İstanbul, Truva Yayınları.
- Ergin, F. (1977). Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi. İstanbul, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Eroğlu, N. (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 23(2), 63-73.
- Giritli, İ. (2003). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 19(56), 457- 466.
- Gözler, K. (2007). Türk Anayasa Hukuku Dersleri. Bursa, Ekin Yayıncılık.
- Gürkan, Ö. (2006). Ekonomik Hayat (Atatürk’lü Yıllar: 1923 - 1939). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı.
- İnan, A. (2010). Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları. Ankara, AAM Yayınları.
- Kahraman, S. (2014). 1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekononimsinde İktisat Politikası Arayışları: İktisadi Devletçilik. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 22, 348 - 365.
- Kalabak, A. Y. (2014). Osmanlı’nın Son Dönemini Sosyo Ekonomik Buhranları ve Mali Emperyalizm. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 27, 305 – 326.
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşme Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 27, 65-79.
- Kaya, D. G. ve Durgun, A. (2009). 1923–1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19, 233-249.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2011). Türkiye Ekonomisi. 24.Basım, İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Kıray, E. (1995). Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar. 2.Basım, İstanbul, İletişim Yayınları.

Kiper, M. (12.12. 2009). Türkiye'yi Dokuyan Tezgah: Sümerbank, Adana Fikir Platformu. <http://www.adanafikirplatformu.org/yazi.php?id=501> (erişim tarihi: 18.05.2016).

Koçtürk, O. M. ve Eker, M. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. Tarım Ekonomi Dergisi, 18, 35-42.

Kotan, A. (2014). Osmanlı Sanayisinin Çöküşü. Türk Dünyası Araştırmaları, 106(208), 179 – 200.

Köksal, B. A. ve İlkin, A. R. (1973). Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi (1923-1973). İstanbul, Yapı Kredileri Yayınları.

Kuruç, B. (1987). Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi. İstanbul, Bilgi Yayıncılık.

Kutluata, A. (bt.). Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Dönemi Madencilik Sektörü. <http://kutluata.net/madenciligintarihcesi.aspx> (erişim tarihi: 28.03.2017).

Maden Mühendisleri Odası (1999). Cumhuriyet Dönemi Madencilüğümüz. 17-32.

Okyar, O. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2007). Fethi Okyar'ın Anıları: Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayıncılık.

Orhan, A. (2009). Tek Partili Yılların Ekonomi-Politikası ve Kadro Hareketi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17, 120-147.

Owen, R. ve Pamuk, Ş. (2002). 20.Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi. İstanbul, Promat Basım Yayın A.Ş.

Ökçün, G. (1969). XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk Azınlık ve Yabancı Payları, Abadan'a Armağan. Ankara, AÜSBF Yayınları, 803-892.

Ökçün, G. (1984). Osmanlı sanayii: 1913-1915 istatistikleri. İstanbul, Hil Yayın.

Ölçen, A. N. (1982). 1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları, Atatürk Dönemi. Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. 253 – 266.

- Öztürk, S. ve Yıldırım, F. (2009). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 10(2),145-165.
- Pala, H. (2010). İsmet İnönü Dönemi İktisat Politikaları (1938-1950). (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Sevimay, H. R. (1995). Cumhuriyete Girerken Ekonomi. İstanbul, Kazancı Kitap.
- Soyak, A. (2003). Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?. Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(2), 167-182.
- Sönmez, B. (2014). 1923-1938 Dönemi Türkiye Ekonomisi: Uygulanan Ekonomi Politikaları. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı, Ankara.
- Sükan, B. (2014). İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de Yabancı Sermaye Anlayışı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 54, 195-222.
- Şahin, H. (1997). Türkiye Ekonomisi 4.basım, Bursa, Ezgi Kitapevi.
- Şahinkaya, S. (2014). Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi. İnönü Vakfı, Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Soral, E. (1974). Özel Kesimde Türk Mütteşebbîşleri. Ankara, Ankara İ.T.İ.A. Yayınları.
- Tamzok, N. (2008). Çok Partili Döneme Osmanlı Son Dönemi Madencilik Politikaları, 1861- 1948. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 63(4), 179-204.
- Taner, T. (1968). Türk Devrimi. Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, 252, 41-42.
- Tanör, B. (2009). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1982). Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu. Ankara, ODTÜ Yay.
- Tekerek, M. (2012). 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ekonomi Politikaları.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Taş. M. (2004) Menderes Döneminin Ekonomi Politikası Ve 1958 İstikrar Programı. Mevzuat Dergisi,76. <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/04a/02.htm>

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963 – 1967

<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>.

(erişim tarihi: 30.03.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. (2015). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950 – 2015.

[http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf) (erişim tarihi: 30.03.2017).

Tezel, Y. S. (1986). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950). Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu. Yıllara, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 (erişim tarihi: 20.02.2017).

Uludağ, İ. ve Yılmaz, T. (1984). Sanayileşme Stratejilerine Teorik ve Tarihsel Bir Yaklaşım. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 1(1), 67 – 114.

Ustaoglu, D. (2014). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın.

Uzun, T. (2005). Osmanlı’dan Günümüze Demiryollarımız.İstanbul

Varlı, A. (2012). Devletçilik Politikalarının Tarım Kesimi Üzerindeki Etkileri (1930-1940). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(38), 113-124.

Yakuphan, (24.11.2013). Reitix, Cumhuriyetin Osmanlı’dan Devraldığı Ekonomi Mirası. <http://www.reitix.com/Makaleler/Cumhuriyetin-Osmanli-dan-Devraldigi-Ekonomi-Mirasi/ID=113> (erişim tarihi: 02.02.2016).

Yalçın, E. (2011). Kurtuluş Savaşı Komutanları Ekseninde Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları. ÇTTAD, 10(22), 119-143.

Yaşa, M. (1966). İktisadi Meselelerimiz. İstanbul, Nurettin Uycan Matbaası.

Yaşar, O. (2003). 1913 ve 1915 Yılları Sanayi Sayımı İstatistiklerine Göre Osmanlı Devleti'nde Tarıma Dayalı Sanayiler. Türk Coğrafya Dergisi, 40, 47-74.

Yavan, N. ve Kara, H. (2003). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı. Coğrafi Bilimler Dergisi, 1(1), 19-42.

Yerasimos, S. (1975). Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye. 2.basım, İstanbul, Gözlem Yayınevi.

Yıldırım, İ. (b.t.). Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış, Atatürk Araştırma Merkezi. Sayı 35, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-35/ataturk-donemi-demiryolu-politikasina-bir-bakis> (erişim tarihi: 25.03.2017).

Yılmaz, E. (5 Temmuz 2013). Cumhuriyet'ten Günümüze Büyüme. Milliyet. <http://blog.milliyet.com.tr/cumhuriyet-ten-gunumuze-buyume/Blog/?BlogNo=421276> (erişim tarihi: 20.02.2017).

Yücel, F. (2014). Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938. Ankara, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası.

